

Jaume DE PUIG I OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

NOTES SOBRE LA HISTÒRIA
DE LA BIBLIOTECA DE SANT FELIU DE GIRONA¹

La bibliografia sobre la biblioteca de l'església de Sant Feliu de Girona és pobra. Ha pogut influir en el desinterès dels estudiosos el fet que l'any 1851

1. En aquest treball emprem les sigles següents:

AC = Arxiu Capitular

ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó

ACB = Arxiu de la Catedral de Barcelona

ACG = Arxiu Capitular de Girona

ACV = Arxiu Capitular de València

ADG = Arxiu Diocesà de Girona

AGOP = Archivum Generale Ordinis Praedicatorum

AHG = Arxiu Històric de Girona

AHN = Madrid, Archivo Histórico Nacional.

AIEG = «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses»/«Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», Girona 1946 ss., LVIII vols. publicats.

ARNALL-PONS = M. Josepa ARNALL – Josep M. PONS I GURI, *L'escriptura a les terres gironines. Segles IX-XVIII*, 2 vols., Girona, Diputació de Girona 1993, 823 i 58 p. + 346 lám.

ASF = Arxiu de Sant Feliu de Girona

AST = «Analecta Sacra Tarraconensia»

ATCA = «Arxiu de Textos Catalans Antics», Barcelona 1982 ss.

Baluze = BNF, ms. Baluze 372, fol. 2r-41 («Lista de los libros manuscritos en la libreria del monasterio de Ripoll, a los 28 de agosto 1649»; «Summaria descriptio librorum manuscritorum in bibliotheca Monasterii [Rivipullensis] die 27 augusti 1649»), corresponent als 47 primers números del catàleg anterior, publicats per Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, *Dos catálogos inéditos de la biblioteca del monasterio de Ripoll*, dins «Hispania Sacra», 22 (1969), 341-385.

BAYERRI, *Tortosa* = E. BAYERRI BERTOMEU, *Los Códices Medievales de la Catedral de Tortosa. Novísimo inventario descriptivo*, Barcelona, Porter-Libros 1962, 698 p.

BBC = «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya»

BC = Biblioteca de Catalunya

BDSG = Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona

BEER, *Handschriftenschatze* = Rudolf BEER, *Handschriftenschatze Spaniens*, WIEN 1894, 755 p.

BEER, *Ripoll* = Rudolf BEER, *Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll*, I-II, Wien 1907-1908. Citem per l'edició en català: *Los Manuscritos del Monasterio de Santa María de Ripoll, per lo Dr. Rudolf BEER (traducció de l'alemany den Pere BARNILS Y GIOL)*, Barcelona 1910, 173 p.

BEV = Biblioteca Episcopal de Vic

BLOOMFIELD = M-W. BLOOMFIELD – B. G. GUYOT – D. R. HOWARD – T. B. KABEALO, *Incipit of Latin Works on the Virtues and Vices, 1100-1500 A. D. Including a Section of Incipits of Works on the Pater Noster*, Cambridge, Massachusetts, The Mediaeval Academy of America 1979, 779 p.

BNF = Bibliothèque Nationale de France

BNM = Biblioteca Nacional de Madrid

Arxiu de Textos Catalans Antics [Institut d'Estudis Catalans / Facultat de Teologia de Catalunya]

DOI: 10.2436/20.3000.01.60

Vol. 32 (2017-2019), p. 545-653

la col·legiata fos extingida i l'església es transformés en la «parròquia major» de Girona. El canvi institucional va ésser fatal per a l'arxiu i la biblioteca de la

BOFARULL = Ferran VALLS I TABERNER-P. de BOFARULL, *Códices manuscritos de Ripoll*, dins «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», XXXV (1931), 5-15, 139-175.

CC = Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Cartoral dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, 2 vols., Barcelona, Fundació Noguera (Diplomatari, 1-2), 1993, 1-436 [docs. 1-282] i 437-861 [docs. 283-625] p.

CDGS = Ramon MARTÍ, *Col·lecció Diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*, Barcelona, Fundació Noguera (Diplomatari, 13) 1997, 605 p.

D = ADG, *Manual de col·lacions de beneficis*

DBI = *Dizionario Biografico degli Italiani*, 75 vols. publicats.

DDC = *Dictionnaire de Droit Canonique*, publicat sou la direcció de R. NAZ, vols. I-VII, París 1935-1965.

DHEC = *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, 3 vols., Barcelona, Generalitat de Catalunya-Editorial Claret 1998-2001, 667, 773 i 749 p.

DHGE = *Dictionnaire d'Histoire et Géographie Ecclésiastiques*, XXVIII vols., A-K, París 1912-2003.

DTC = *Dictionnaire de Théologie Catholique*, 15 + 3 volums de taula publicats.

ES = *España Sagrada*, LVI vols., Madrid 1747-1957.

EUC = «Estudis Universitaris Catalans», Barcelona 1907-1936, 22 vols.

G = ADG, *Registrum Notularum*

GK = *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, 11 vols. publicats.

GLORIEUX = P. GLORIEUX, *Répertoire des Maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle, I-II*, París, Vrin 1933-1934.

GROS I PUJOL, *Oliba* = M. dels S. GROS I PUJOL, *El bisbe Oliba i els antics manuscrits bíblics i litúrgics catalans*, dins Marc SUREDA I JUBANY (dir.), *Oliba episcopus. Mil·lenari d'Oliba, bisbe de Vic. Exposició al Museu Episcopal de Vic del 27 d'octubre de 2018 al 10 de febrer de 2019*, Museu Episcopal de Vic [2018], 87-93.

GROS, *Ripoll* = Miquel dels S. GROS I PUJOL, *L'antic catàleg de la biblioteca del monestir de Ripoll*, dins «Miscel·lània litúrgica catalana», XXIV (2016), 121-150.

GROS, *Roda* = Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *L'inventari de l'antiga biblioteca de la catedral de Roda d'Isàvena*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXXII/2 (2007), 339-355.

GROS, *Salomó* = Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *La biblioteca particular del sacerdot i jutge Salomó*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXVII/I (2001),

GROS, *Seu* = Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *La biblioteca de la Catedral de la Seu d'Urgell als segles X-XII*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 26 (2005), 471-491.

GROS, *Vic* = Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *La Biblioteca Episcopal de Vic. Un patrimoni bibliogràfic d'onze segles*, Vic 2006.

GUDIOL, *Catàleg* = Josep GUDIOL, *Catàleg dels Llibres manuscrits anteriors al segle XVIII, del Museu Episcopal de Vich*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat 1934, 230 p.

GUDIOL, *Els primitius* = Josep GUDIOL I CUNILL, *La Pintura Medieval Catalana. Vol. III. Els Primitius. Tercera part. Els llibres il·luminats*, Igualada 1955.

HARLL III = «Estudis Universitaris Catalans, vol. XXII. Homenatge a Antoni Rubió i Lluch», Barcelona 1936, 725 p.

HEIMANN = Claudia HEIMANN, *Nicolaus Eymerich (vor 1320-1399) – praedicator veridicus, inquisitor intrepidus, doctor egregius. Leben und Werk eines Inquisitors* (Spanische Forschungen der Görresgesellschaft Band 37), Münster, Aschendorff 2001, 248 p.

HLF = *Histoire Littéraire de la France*, 41 vols. publicats.

IC = Ignasi M. PUIG I FERRETÉ – M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex Codicològic del Viage Literario de Jaume Villanueva (amb una Concordança dels Còdexs conservats actualment)*, de M. Assumpta GINER MOLINA i Jesús ALTURO, Barcelona, IEC 1998, 208 p.

col·legiata, perquè de cop i volta l'església perdia la seva personalitat històrica, diluint-se en el mòdul parroquial estandarditzat. Els successius rectors respon-

JANINI-MARQUÈS = José JANINI y José M. MARQUÉS PLANAGUMÀ, *Manuscritos de la colegiata de San Félix de Gerona*, dins «Hispania Sacra», XV (1962), 401-437.

JANINI = José JANINI, *Manuscritos Litúrgicos de las Bibliotecas de España, vol. II, Aragón, Cataluña y Valencia*, Burgos 1980, 445 p.

KAEPPELI = Thomas KAEPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, I-III vols., Roma 1980.

LFM = Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón. Reconstitución y edición*, 2 vols., Barcelona, CSIC 1945-1947, 535 + XVII lám. i 605 + XV lám.

LGSM = ACG, ms. 34: *Llibre Gran de la Sagristia Major*.

Lletres I = Jaume DE PUIG I OLIVER – Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Lletres del bisbe de Girona. Segle XIV. Vol. I (n. 1-620). Bernat de Vilamarí (1292-1312), Pere d'Urrea (1325-1328), Gastó de Moncada (1328-1334), Arnau de Mont-rodon (1335-1348)*, Barcelona, IEC – Facultat de Teologia de Catalunya – Ajuntament de Girona 2007, 744p.

MGH = *Monumenta Germaniae Historica*

MIRAMBELL = Enric MIRAMBELL BELLOC, *El testamento de Roger de Cartellá y su notable biblioteca*, dins «AIEG», 17 (1964-1965), 383-403.

Oliba episcopus. Catàleg = Marc SUREDA I JUBANY (dir.), *Oliba Episcopus. Mil·lenari d'Oliba, bisbe de Vic. Exposició al Museu episcopal de Vic del 27 d'octubre del 2018 al 10 de febrer de 2019*, MEV 2018, Catàleg, 103-183.

OLMOS CANALDA = ELÍAS OLMO Y CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia*, València 1943, 250 p. + 30 lám.

Olzinelles = Roc Olzinelles, *Códices del Real Monasterio de Ripoll*, BEV, Mensa, vol. 2058.

ORDEIG, *Dotalies* = Ramon ORDEIG I MATA, *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, vol. I Primera part, Vic 1993; vol. I Segona part, Vic 1994; vol. II Primera part, Vic 1996; vol. II Segona part, Vic 1997; vol. III Primera part, Vic 2001; vol. III Segona part, Vic 2002; vol. IV Estudi, Vic 2004.

P = ADG, *Visites Pastorals*

PALAU² = Antoni PALAU DULCET, *Manual del Librero Hispano Americano*, Barcelona 1948-1990, vols. I-XXVII + Índices 1-7 + Addenda 1.

PAM = Publicacions de l'Abadia de Montserrat

PG = J.-P. MIGNÉ, *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, 161 vols.

PL = J.-P. MIGNÉ, *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, 221 vols. + 4 supl.

PX = ASF, *Pabordia de Xungla*

Q = ADG, *Quaestoria*

QUÉTIF-ÉCHARD = Iacobus QUÉTIF – Iacobus ÉCHARD, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, 2 vols., París 1719-1721.

RAH = Real Academia de la Historia

RB = F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi. Tom. I-VII*, Matriti 1940-1961.

Ribas = «Catálogo de los Códices manuscritos que hoy día existen en la Biblioteca del Real Monasterio de Ripoll en el Principado de Cataluña», publicat per Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, *Dos catálogos inéditos de la biblioteca del monasterio de Ripoll*, dins «Hispania Sacra», 22 (1969), 385-405.

RIUS SERRA = J. RIUS SERRA, *Cartes antigues de Sant Martí Sacosta*, dins «AST», 4 (1928), 343-394.

ROBLES = Laureano ROBLES CARCEDO, *Escritores dominicos de la Corona de Aragón*, Salamanca 1972, 304 p.

Sant Daniel = Josep Mª MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Col·lecció Diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1225)*, Barcelona, Fundació Noguera (Diplomatari, 11) 1997, 723 p.

sables de l'església van tenir cura de no llançar res, acreditant una vegada més l'instint de conservació proverbial dels eclesiàstics. La biblioteca i l'arxiu, que tenien dependència pròpia en el complex del temple, a l'ala nord —en una sala magnífica, que comunica directament amb la torre del campanar i que ha estat restaurada durant el període que Joaquim Nadal i Farreras fou conseller de Política Territorial i Obres Públiques—, foren simplement desats en una altra sala, situada vora la porta sud de l'església, de fet la porta principal d'accés al temple durant els dos segles passats i l'actual. El segle XIX aquest darrer espai va tenir comunicació directa amb la rectoria, i això explica el trasllat dels fons; el rector tenia a mà la documentació de la col·legiata, de cara a l'enquesta de les visites pastorals o per a altres finalitats, com és ara anar timbrant els manuscrits i volums de l'arxiu.² Però el tancament de la sala antiga de l'arxiu, amb accés directe des de l'interior del temple, la supressió del càrrec d'arxiver i l'habilitació per a l'arxiu i biblioteca d'una sala fora mà, per accedir a la qual hom havia de ficar-se dins la rectoria i practicar-hi moltes giragonses abans d'arribar als documents, va determinar durant més de mig segle que els fons arxivístics i bibliogràfics de la col·legiata no fossin accessibles, ni treballats, ni, al capdavant, depredats.³

D'altra banda, no deixa de causar estupefacció que els revolucionaris del 1868 no es fixessin mai en un plat tant assaborit per endur-se'l, com van intentar fer amb els millors manuscrits de la Catedral.⁴ El van ignorar, com era ignorat de tothom.

Al final del segle XIX G. Dreves⁵ i a principis del segle XX E. González Hurtebise⁶ van treballar a l'arxiu de Sant Feliu, que també va visitar Rudolf

SCHULTE = J. F. VON SCHULTE, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*, vol. II, Stuttgart 1877.

U = ADG, *Lletres del bisbe de Girona*.

VL = Jaime VILLANUEVA, *Viage Literario a las Iglesias de España*, I-XXII vols., Madrid 1803-1852.

ZIMMERMANN = Michel ZIMMERMANN, *Écrire et lire en Catalogne (IXe-XIIe siècle)*, 2 vols., Madrid, Casa de Velázquez 2003, 1403 p.

2. Hem d'agrair a l'actual rector de l'ex-col·legiata, mn. Joan Baburés, la visita guiada dels espais de l'antiga biblioteca-arxiu i de la sala on tot el fons fou traslladat el segle XIX, amb informació exacta i pertinent, que ens ha permès de comprendre més d'un aspecte de la història de la biblioteca de Sant Feliu.

3. En un cas es pot dubtar de menyscapte. L. DELISLE considerava procedent de Sant Feliu de Girona el proser-troper ms. Nouv. Acq. lat. 496 de la BNF: Cf. *Manuscrits latins et français ajoutés aux fonds des nouvelles acquisitions latines les années 1875-1891*, vol. II, 652. Aquest mateix ms. havia estat consultat a la catedral de Girona per VL, XII, 209 (IC, n. 205), segons diu Villanueva mateix, que alguna vegada es confon. En tot cas, fos a la catedral o a Sant Feliu, què ha pogut pasar perquè entre el final del segle XVIII i el darrer terç del segle XIX el ms. hagi emigrat a París? Per aquest manuscrit, cf. Joaquim GARRIGOSA I MASSANA, *Els manuscrits musicals a Catalunya fins al segle XIII*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 2003, 186.

4. Cf. Enric MIRAMBELL BELLOCH, *La incautació del tesoro bibliogràfic de la Catedral*, dins «Revista de Gerona», 6 (1959), 21-23.

5. Cf. *Analecta Hymnica Medii Aevi*, vol. 17, Leipzig 1894, 67 i 86.

6. Cf. *La ex-colegiata de San Félix de Gerona*, dins «Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa», 4 (1904-1905), 646.

Beer.⁷ El prestigi d'aquestes visites mogueren el rector, mn. Joan Fuster, a fer relligar l'antifonari,⁸ estudiat per Dreves. L'any 1927, el dr. Puigmitjà, rector de Sant Feliu, pregà el dr. Tomàs Noguera i Musqueras que posés ordre en l'arxiu de la col·legiata i que inventariés els manuscrits. Quan el dr. Noguera estava a punt d'enllestir la feina, va sobrevenir el cop feixista del juliol del 1936 i la reacció revolucionària.

La profanació i secularització successiva del temple i les flames d'aquell moment van estalviar l'arxiu i la biblioteca de Sant Feliu. Potser mai, des del punt de vista bibliogràfic, la història de la ciutat de Girona no va estar tan a prop del miracle, mosques de sant Narcís incloses. Passada la primera escomesa, el fons documental de Sant Feliu fou traslladat al Palau Episcopal,⁹ incautat, com la catedral, pel govern de Catalunya, i allí, mesos més tard, Pere Bohigas va inventariar tots els fons eclesiàstics gironins de manuscrits, amb

7. Cf. BEER, *Handschriftensätze*, 234-240.

8. M. SABLAYROLLES, *Un viatge a través dels monuments gregorians espanyols*, dins «Revista Musical Catalana», 6 (1907), 50.

9. Exactament a Can Falló, masia adjacent al Palau i propietat del bisbat, perquè finalment al Palau s'hi van instal·lar els «Museus del Poble». És recent i molt benvingut l'interès i la publicació d'obres que tracten específicament del que va passar a Girona els primers dies i mesos de la guerra civil en relació amb el patrimoni: Joan BUSQUETS I DALMAU, *La destrucció d'esglésies a la ciutat de Girona el 1936 i les seves excepcions*, dins «La guerra civil a les comarques gironines (1936-1939)», Girona, Quaderns del Cercle 1986, 189-222; Josep CLARA I RESPLANDIS, *Art i guerra civil (1936-1939). L'exemple de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIII (2002), 263-277; Gemma DOMÈNECH I CASADEVALL, *Emili Blanch Roig (1897-1996). Arquitectura, patrimoni, compromís*, Girona, Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural 2011, 42-48; *Art or religion? The destruction of Religious Art during the Spanish Civil War*, dins Georg Ulrich GROSSMAN, Petra KRUTISH (ed.), «The challenge of the object: 33rd Congress of the international committee of the history of art», Nürnberg, Germanisches National Museum 2013, 474-475; *Guerre et Patrimoine. La muséification de la cathédrale de Géronne*, dins «Circulations artistiques dans la Couronne d'Aragon (xve-xviii siècle). Le rôle des chapitres cathédrales», Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan, en curs de publicació; Joaquim NADAL I FARRERAS – Gemma DOMÈNECH I CASADEVALL, *Patrimoni i Guerra. Girona 1936-1940* (Col·lecció Història de Girona, 51), Girona, Ajuntament de Girona 2015, 196 p.; Joaquim NADAL I FARRERAS, *Joan Subias Galter (1897-1984), dues vides i una guerra*, Barcelona 2016; *República i guerra civil a Girona. Estudis i documents*, Girona, ICRPC 2018. En l'avantpenúltima obra citada s'hi transcriuen les actes que donen fe de les actuacions de la comissió del patrimoni artístic i arqueològic des del 12 de setembre del 1936 fins al 12 de març del 1938, conjunt documental de primer orde. A la p. 56 hom hi troba esmentades les actes de dita comissió de l'any 1937, prenent disposicions per al trasllat dels arxius, sota la supervisió d'Agustí Duran i Sanpere, delegat de la Generalitat per a la conservació d'arxius. En la bibliografia que Nadal i Domènech donen al final de l'obra hom hi trobarà tots els estudis publicats fins avui sobre la matèria. En la darrera obra citada, Nadal amplia horitzons que ja havia obert en les altres dues obres anteriors, hi afegeix temes no tocats encara i repesca algun document del qual n'havia publicat fragments; el conjunt, tothora obert a aportacions ulteriors, fa una impressió pregona, amb moments de dramatisme i puntes de dolor reflexiu. D'altra banda hem de fer públic que a l'ADG es pot tenir accés a una part de la documentació d'aquest període referent a les activitats arxivístiques i de preservació del patrimoni a Girona, i ací ens limitarem a dir que el material és prou llèpol per a un historiador de la guerra.

destinació a la Biblioteca Pública de Girona. A les sales de Sant Feliu on hi havia hagut l'arxiu de la col·legiata, hom hi va instal·lar l'arxiu notarial de Girona, que devers l'any 1954 encara hi era!¹⁰

Després de l'abril del 1939, el bisbe Cartanyà va fer traslladar l'arxiu de Sant Feliu a l'ADG; els incunables van passar a la biblioteca de la catedral; tres manuscrits s'integraren al Museu Diocesà, instal·lat aleshores a casa Carles. Els altres manuscrits es van afegir als de la biblioteca del Seminari. S'ha pogut dir que n'hi va haver per tothom. Amb aquesta partió, segurament discutible, fou obviada la condemna a l'oblit dels fons arxivístics i bibliotecaris de Sant Feliu. El bisbe Cartanyà, bo i presidint un dels períodes més dramàtics de la vida diocesana, havia de lligar caps molt diversos. D'una banda, tenia ocupat per altri el local parroquial on uns cent anys abans havia estat instal·lat l'arxiu de Sant Feliu. De l'altra, havia d'ocupar la casa Carles amb una instal·lació diocesana de pes, que frenés els drets de successió substitutoris de la família Carles i de l'Ajuntament sobre la dita casa. Per això, entre altres raons, fundà el Museu diocesà i l'instal·là a casa Carles, on va anar a raure un conjunt no gens menyspreable de *disiecta membra*.

Devers 1962, Josep Maria Marquès i Planagumà havia redactat unes fitxes sobre els manuscrits santfeliuencs, que foren utilitzades en l'inventari publicat aquell mateix any per Janini-Marquès. L'accessibilitat dels manuscrits va millorar en teoria, no tant en la pràctica. L'accessibilitat dels fons d'arxiu no va millorar ni en la teoria ni en la pràctica, perquè se n'havia perdut el control: No hi havia índexs, ni es coneixien els pocs instruments de treball elaborats pels arxivers de la col·legiata per tal de fer manejable la documentació, de la qual s'havia perdut el fil històric.¹¹ Qui era conscient aleshores que, a part les destruccions ja constatades per Villanueva, que venien dels setges d'època moderna, tot el fons havia estat greument perjudicat durant les guerres napoleòniques? Al final del segle XX, Josep Mª Marquès va desenrotllar i encarpetar els pergamins de Sant Feliu i va tornar a sistematitzar els fons supervivents, reconstruint com va poder llur estructura arxivística,¹² cosa que li va permetre d'avaluar les pèrdues i constatar la mutilació de sèries essencials, com és ara la de les actes capitulars i les de la sagristia major. Després d'haver catalogat

10. Cf. Josep MERCADER I BOHIGAS, *Vida e historia de san Narciso, glorioso obispo, apóstol, mártir y patrono de Gerona*, Girona 1954, 57, nota 52.

11. MERCADER, *o. c.*, *ib.*, parla d'un fitxer de cap a un centenar d'unitats corresponents als volums i carpetes més importants de l'arxiu, tal com es conservava abans de la guerra civil. Amb tota probabilitat, eren les fitxes que havia elaborat el dr. Tomàs Noguer fins al 1936. El fitxer continuava a la rectoria, mentre els fons de l'arxiu dormien a l'ADG. Darrerament han aparegut a l'ADG algunes de les fitxes esmentades per Mercader, i això obre la possibilitat de trobar-ne d'altres. Mercader esmenta encara un catàleg general de l'arxiu-biblioteca, p. 58, per dir que no se sap on para.

12. Cf. Josep Mª MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Arxiu Diocesà de Girona. Guia-Inventari*, Girona 1998, 97-107.

els manuscrits santfeliuencs amb Janini,¹³ l'any 1999 va registrar els 3.000 pergamins del fons pel seu compte. Així, les romanalles de l'arxiu de Sant Feliu s'han salvat. El nostre propòsit, forçosament limitat, consisteix avui a fer veure les etapes de la formació d'una biblioteca a l'església de Sant Feliu i a estudiar-ne, tant com sigui possible en unes simples notes, el contingut i les incidències.

Un resum molt eficaç de les notícies disponibles sobre els llibres i la biblioteca de Sant Feliu, d'on provenen la major part de les dades anteriors, es troba a les sis primeres pàgines d'un treball del malaguanyat monjo montserratí Francesc Xavier Altés i Aguiló, al qual remetem.¹⁴ Altés enyorava i recomanava «una lectura de totes les visites pastorals a Sant Feliu» per tal d'aconseguir dades més contrastades. És el que hem intentat fer, passant com hem pogut per aquells lligalls moderns de les visites pastorals que l'oxidació ha malmès qui sap si de forma definitiva.

1. *Abans dels llibres*

El fet que després de l'arribada dels carolingis Sant Feliu continués en funcions de seu episcopal i el fet que l'església de Santa Maria, segregada de Sant Feliu i consagrada com a catedral el 1038, no li prengués el paper fins a una data relativament tardana, com es veurà més endavant, ha causat efectes visibles en la constitució de l'arxiu de la col·legiata. Això no obsta perquè durant el segle XI Sant Feliu tingui documentats béns propis, coneguts per les afrontacions aportades per documents d'altres institucions.¹⁵ El fet significatiu és que no ha quedat documentació dels dos primers segles carolingis i amb prou feines del segle XI a l'arxiu de Sant Feliu.¹⁶ El document més antic de la casa és del 29 d'octubre del 1056, conservat en còpia autèntica del 1690, derivant d'una altra còpia autèntica del 1394. El primer pergami conservat és del 1119.¹⁷ L'any 1056 ja feia alguns anys que Santa Maria la campava pel seu compte, havent xuclat el caràcter institucional del Sant Feliu antic —el fet d'ésser la catedral—, la major part del seu patrimoni i tota la documentació

13. Cf. J. JANINI – J. M. MARQUÈS.

14. Cf. *Llibres trobats de la col·legiata de Sant Feliu de Girona*, dins «AIEG», XXIV (1978), 37-56.

15. *Sant Daniel*, n. 7, 23, 30; CDSG, n. 192, p. 205.

16. No n'hi ha quedat *avui*. Cf. el que es diu a la nota següent.

17. VL, XIV, 141, afirma que l'escriptura més antiga de l'arxiu de Sant Feliu de Girona és del 1132. En el seu temps l'ASF era més sencer que avui. En tot cas, sorprèn que el savi erudit no hagués detectat el pergami del 10 de març del 1119, actual primer pergami de la sèrie arxivística de Sant Feliu. A causa de les destruccions sobrevingudes durant els setges napoleònics, ara és pràcticament impossible recrear una imatge convincent de l'ASF en temps de l'Antic Règim.

primitiva.¹⁸ En aquestes condicions, no pot estranyar que a l'arxiu de Sant Feliu no s'hagi conservat cap inventari altmedieval dels llibres de l'església. I el fet és que tampoc no n'hi ha a l'Arxiu de la Catedral de Girona, ni de llibres de la catedral ni de llibres de Sant Feliu.

Això imposa plantejar obertament la qüestió de la catedral i de la Canonja, és a dir, de la institució clerical vinculada a la catedral que n'assegurava el funcionament. La tardor del 816 l'emperador Lluís el Piadós imposà a la dieta d'Aquisgrà l'anomenada regla canonical aquisgranesa, que havia d'aplicar-se a tot l'imperi. És obvi suposar, i s'ha suposat, que l'efecte del mandat imperial fos automàtic a Girona. El cas és que l'existència d'una Canonja a Girona durant els segles IX-X no és gens clara, ben al contrari. A les acaballes del segle XX encara s'ha defensat la validesa d'un acte del suposat bisbe Seniofred que el 24 de setembre del 850 consagraria i dotaria l'església de Ridaura «cum universo coetu ardiachonorum, canonicorum seu aliorum clericorum in eadem sede sanctae virginis Mariae agonizantium».¹⁹ La falsedat del document, proposada per Botet, és incontestable i avui ja no la discuteix ningú, sobretot després que Ramon Ordeig ha demostrat que aquell fals de Ridaura «fou redactat tenint al davant la dotàlia de l'església de Santa Maria de Ripoll de 977»,²⁰ a part de diversos anacronismes, no essent pas dels menors suposar l'existència dels ardiacونات gironins l'any 850. Un altre acte invocat com a prova de l'existència d'una corporació canonical gironina durant el segle IX és la concessió que el 24 de novembre del 888 fa el bisbe Teuter «en honor de la santa Mare de Déu Maria i de sant Feliu» de les basíliques de Sant Vicenç de Cartellà, Sant Gregori, Sant Andreu i Sant Joan d'Estanyol, Salitja, Vilobí, Riudellots, Fornells, Fornellets, Sant Martí d'Erols, Sant Cristòfol de Llambilles, Sant Cugat de Salt, Sant Pere de Montfullà i Sant Menna de Vilablareix, amb llurs delmes i oblacions. La concessió es fa —i es repeteix— «ad supradictas basilicas in honore beatae Dei genitricis Marie atque Sancti Felicis», per tal que «servi qui ibidem famulantur die cotidie abeant potestatem ad illorum stipendia et orent pro statu Ecclesie et pro omni populo christiano».²¹

18. Aquesta afirmació potser serà corregida el dia que es conegui més a fons l'ASF. Per ara no s'ha procedit a verificar en documentació de l'ASF actual si es pot aclarir la continuïtat en la possessió per part de Sant Feliu d'alguns dels béns assignats a «Santa Maria i Sant Feliu» durant els primers temps carolingis.

19. Cf. Gabriel ROURA, *Girona carolíngia. Del 785 a l'any 1000*, Girona 1988, 68.

20. Cf. ORDEIG, *Dotàlies*, I-I, p. 22-26, n. +6, amb la bibliografia que s'hi cita; CatCar, V-I, p. 40-41; V-II, p. 533-535.

21. Cf. CatCar V-I, n. 65, p. 103-104. És evident que l'acte del bisbe Teuter conculcava el capítol del rei Carles donat des de Sant Cerní de Tolosa en ocasió del conflicte dels clergues septimans amb llurs bisbes, en el qual es regulaven les obligacions del clergat a l'esguard els bisbes en relació amb les contribucions parroquials, les visites pastorals, la compareixença als sínodes i les divisions de parròquies, cercant un equilibri entre els drets i obligacions de bisbes i clergues de les parròquies: Cf. Ramon D'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya Carolíngia. Volum II. Els diplomes carolingis a Catalunya. Primera Part*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1926-1950; *Segona Part*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1952 (Memòries de la Secció

El document és subscript per trenta-nou individus: tres arxiprestos, tres levites, un diaca i trenta-dos preveres. Aquest nombre relativament elevat podria representar mol bé el personal d'una canònica, però hi ha algun inconvenient. No hi ha referència a cap clergat «canonical», sinó als «servi» que serveixen a Santa Maria i Sant Feliu, i el mot pot incloure àdhuc laics. I, sobretot, el que confirma el bisbe és la potestat que tindran en endavant aquests «servi» sobre els delmes emparats, no l'existència d'una estructura corporativa independent de l'autoritat episcopal o paral·lela a aquesta. Tampoc no es pot pas excloure que alguns dels preveres signants fossin dels afectats per la confiscació de delmes i oblacions practicada per Teuter, o clergues d'altres esglésies gironines cridats a caucionar l'arpat episcopal. S'imposen dues consideracions:

a) Intentar demostrar l'existència d'una canònica amb un o dos documents que s'interpreten *suposant* l'existència de la canònica en qüestió és caure en un cercle viciós. Com es veurà, la documentació carolíngia gironina és prou rica per a suggerir altres models intepretatius.

b) Si els béns parroquials confiscats a les basíliques de la Selva són destinats al personal de *dues* esglésies, Santa Maria i Sant Feliu, hi hauria una o dues canòniques? O seria una sola canònica repartida entre dues esglésies? O dues canòniques dins una única església? I, en aquest cas, quina?

I aquí s'arriba al moll de l'os de la qüestió: Des de quan funciona a Girona una església episcopal intitulada a Santa Maria distinta de Sant Feliu? Després d'haver recollit tots els esments que apareixen en documentació dels segles IX-X sobre «Santa Maria i Sant Feliu», hem arribat a la conclusió que l'afer és força confús i que no admet només *una* interpretació. Adés la documentació suggereix l'existència de dues entitats separades, adés les unifica. S'ha adduït, i és cert, que en testaments de clergues i de laics uns béns van a parar a Santa Maria i uns altres a Sant Feliu. També és cert que a mesura que la documentació avança segle X endins, el mot «Sant Feliu» perd presència al costat del mot «Santa Maria», fins a desaparèixer del tot a partir de l'any 921.

Pel que fa al primer problema, s'ha de procurar esbrinar perquè o quan hom troba avantposat al títol de *Sant Feliu* el títol de *Santa Maria*. El quan se sap. En un judici celebrat entorn de l'any 800, la Seu episcopal de Girona és intitulada a *Sant Feliu* sol: «a parte Sancti Felicis beatissimi martiris Christi sedis Gerundensis»,²² intitulació repetida amb la mateixa clàusula en el cèlebre judici de Borrassà de l'any 817: «a parte Sancti Felicis beatissimi martiris Christi sedis Gerundensis».²³ A partir de l'any 844, en un altre judici, la intitulació a *Sancta Maria* és avantposada a *Sant Feliu*: «... ad Sanctam Mariam

Històrico-Arqueològica. II. Publicat a despeses de la INSTITUCIÓ PATXOT), 426-429. Aquell capítol és de l'any 844 i Teuter el va ignorar o no el va tenir gens en compte.

22. CatCar V-I, n. 1, p. 67, ca. 800, essent bisbe Gualaric.

23. CatCar V-I, n. 7, p. 69-70, ca. 800-817, essent bisbe Gualaric.

seu ad Sanctum Felicem sedis Gerundensis episcopatus; ... ad partes Sancte Marie et Sancti Felicis». ²⁴ No es pot obviar aquí la partícula *seu*, immediatament convertida més avall en *et*. *Seu* estableix equivalència entre Santa Maria i Sant Feliu, de manera que quan més avall diu «ad partes memoratae Sancte Marie et Sancti Felicis», no és pas possible equivocar-se: Es parla d'*una* Seu, d'*una* església, d'una institució unitària amb dos noms: Santa Maria i (= *es a dir*) Sant Feliu. I perquè després d'haver escrit *seu* l'escrivà canvia el *seu* en *et*? No podria indicar això que la intitulació «Santa Maria i Sant Feliu» ja era una expressió corrent i anterior, de molt o de no tant, al 844?

El perquè a una església que tenia un nom tradicional, perfectament clar, se li avantposa de sobte una altra intitulació no s'explica en cap document. Per ara l'única cosa que es pot fer és constatar que, al cap d'un temps d'haver entrat a Girona, els francs comencen a anomenar l'església episcopal de la ciutat amb el nom de Santa Maria, conservant al seu costat l'antic de Sant Feliu. Sant Feliu es converteix en una *Notre-Dame*, cosa que no passa en d'altres catedrals catalanes (Vic, Barcelona). Això no obstarà perquè encara el 850 torni a surar en solitari el nom propi de Sant Feliu referit a la mateixa església. ²⁵

I aquí es presenta un problema: Els francs entren a Girona el 785; alguns s'hi queden, altres se'n van o es dispersen en d'altres direccions, quan el nou domini queda assegurat. Els francs que s'hi queden són cristians i van a missa. Girona pertany al món de l'església hispània visigòtica. En quin ritus ouen missa els francs? Més d'un cop ens hem preguntat si el ritus franco-romà no va entrar a Girona el mateix 785 i si no va haver de conviure amb el ritus visigòtic durant els primers decennis del segle IX. Perquè la mateixa pregunta es pot girar des del punt de vista dels hispans alliberats. S'afereix o no al seu ritus tradicional? No hi hauria un moment amb dualitat de ritus a Sant Feliu? Si fou així, és ben cert que tampoc no se sap quant podria haver durat aquesta etapa singular. La intitulació a Santa Maria (844) no ha tingut quelcom a veure amb les accions dels francs encaminades a desarticlar l'església visigòtica i introduir el ritus franco-romà als territoris conquerits? Si a Girona, durant un temps, per curt que hagi estat, han funcionat dos ritus litúrgics a Sant Feliu, cal preguntar-se si no hi haurà hagut dos clergats, o almenys dos grups de clergues —francs, hispans—, ministres de l'un i de l'altre ritus. La pregunta resta sense resposta per falta de documentació, però tal vegada, com a teló de fons, és pertinent.

Passen vint-i-vuit anys i en tots els preceptes reials a favor del bisbe Teuter, des de 878 a 888, reapareix el binomi Santa Maria-Sant Feliu, amb expressions

24. CatCar V-I, n. 20, p. 77-79, essent bisbe Gotmar I.

25. Judici de Lleó, fill d'Estable, contra el bisbe de Girona, Gotmar I, a propòsit de béns de Fonteta (Vulpellac): CatCar V-I, n. 30, p. 83-85: «... veneratissimus Karolus, rex piissimus, ob amorem Dei eas contulit Sancto Felici, martyri Christi, per iustissimum suum preceptum...».

on l'ús del singular i la precisió de la ubicació reclamen incontestablement la identitat física entre Sant Feliu i Santa Maria.²⁶

En temps del bisbe Serfdedéu hi ha de tot: Esments solitaris de Santa Maria,²⁷ i esments de Santa Maria i Sant Feliu com els anteriors en temps del bisbe Teuter.²⁸ I hi ha uns altres esments, perfectament posats al costat del binomi de referència, on sembla que es parla de dues entitats físicament separades, sempre que es defensi que la preposició llatina *infra* signifiqui *dintre* i no *sota* o *dessota*, com sol ésser el seu sentit habitual i com el llegim aquí, encara que aquesta lectura hagi estat impugnada.²⁹

Després encara hi ha una altra particularitat: En les dues butlles concedides al bisbe Serfdedéu pels papes Formòs (892) i Romà (897), on es confirmen els béns episcopals de l'església de Santa Maria de Girona, aquesta és descrita com l'església on es guarden les despulles del màrtir Feliu.³⁰ I és curiós que en les

26. (*Precepte de 878*:) «Sancte Mariae et Sancto Felici atque rectoribus eius»: CatCar II, p. 133; (*judici de 881*): «pro partibus ipsa causa de Sancta Maria et Sancto Felice, quod sita est in Gerunda vel iusta ipsa ciuitate»: CatCar V-I, n. 53, p. 95-96; (*precepte de 886*): «ad supradictam sedem Sancte Marie atque Sancti Felicis martyris Christi»: CatCar II, p. 140. Potser no deixa d'ésser prou simptomàtic que el perg. 6 de l'ACG, còpia de 1225 del document del 888 pel qual Teuter assignava diverses «basíliques» al servei de l'església de «Santa Maria i Sant Feliu», porti en el seu dors algunes notes on l'església és identificada com Sant Feliu: (A dalt, centrat, en lletra del s. XIII:) «dotalis [...] sancti felicis»; (a dalt, a la dreta, en lletra del segle XIII:) «priuilegia [*raspat*] sancti felicis»; (a l'extrem dret, en lletra del s. XIV-XV:) «A 1 [carta] sancti felicis | [satis] bona».

27. (*Elecció de Serfdedéu bisbe, any 888*): «omnibus canonicis sancte Dei genitricis Marie»: CatCar V-I, n. 66, p. 105; (*precepte del 891*): «eandem ecclesia que est in honore sancte Dei genitricis Marie»: CatCar II, p. 142; (*judici de l'any 900*): «per vocem Sancta Maria»: CatCar V-I, n. 104, p. 134-135; (*judici del 903*): «in terra Sancta Maria, de domu Sancta Maria, cui Servus Dei episcopus prosequitur»: CatCar V-I, n. 113, p. 139-140; (*consagració del monestir de Sant Pere de Camprodon, any 904*): «Et de ipsa ecclesia domum Sancti Petri Apostoli per singulos annos censu [exinde] exeat a domum Sanctae Mariae, matris domini nostri Jesu Christi, que est fundata infra muros Jerunde civitatis vel ad eius episcopum, sicut canones docent»: CatCar V-I, n. 116, p. 142-143.

28. (*Precepte del 899*): «Largitur etiam nostra clementia ad supradictam sedem Sancte Marie vel Sancti Felicis martiris Christi ... ecclesie Sancte Marie atque Sancti Felicis martyris Christi»: CatCar II, p. 146; (*judici del 892*): «a partibus Sancte Marie et Sancti Felicis que sita est infra muros civitatis Gerunde, ... in terra de Sancta Maria et Sancto Felici»: CatCar V-I, n. 80, p. 115-116; (*judici de 892*): «de sancta Maria quod est infra muros Gerunda ciuitate et Sancto Felice, qui est fundatus ante Gerunda ciuitate, ... de Sancta Maria et Sancto Felice»: CatCar V-I, n. 81, p. 116-117; (*judici de 893*): «et voce Sancte Marie virginis que est fundata in Gerunda civitate et Sancto Felice martire Christi»: CatCar V-I, n. 86, p. 122-123.

29. (*Judici de 892*): «in nomine sancte Marie, matris Christi, que est sita infra muros ciuitatis Gerunda, et in nomine de Sancto Felice, martire Christi, que est iuxta ciuitatem predictam»: CatCar V-I, n. 82, p. 117-118; (*judici de 893*): «per vocem sancte Marie virginis que est sita infra muros Gerunda civitate et Sancti Felicis martiris Christi qui est fundatus ante portas Gerunda civitate»: CatCar V-I, n. 84, p. 120-122.

30. «... eiusdem sanctae Gerundensis ecclesiae in honore sanctae Dei genitricis et semper virginis Mariae, dominae nostrae, ubi beatus Felix Christi martyr corpore quiescit»: CatCar V-I, n. 83, p. 118-119; n. 90, p. 125-126.

dues butlles la clàusula sigui idèntica. S'ha pretès que els curials romans van poder malentendre la informació rebuda. Ara bé, l'informador fou el mateix Serfdedéu, desplaçat a Roma per a obtenir les butlles. Aquest bisbe llengüadocià fou un admirador fervent de sant Feliu, i va escollir sepulcre dins mateix del temple del sant gironí. Es pot *suposar* que Serfdedéu va donar una informació parcial —atès l'interès que despertaven a Roma les esglésies martirials— o que els curials no el van entendre bé, però suposar no equival a demostrar.

La nostra convicció és que Sant Feliu funciona com a catedral durant tot el segle IX i encara ben entrat el segle X, de la qual cosa n'és testimoni indiscutible l'acta d'entronització a l'església de Sant Feliu del bisbe Guigó l'any 908, assistint-hi el metropolità de Narbona, els bisbes d'Urgell i Barcelona i el príncep i marquès Guifré II de Barcelona-Girona.³¹

Els primers temps de l'episcopat de Guigó encara es manté la intitució a Santa Maria i Sant Feliu, alternant amb la de Santa Maria en solitari,³² a partir de 921 la intitució a Sant Feliu desapareix³³ i no tornarà a emergir fins després de mitjan segle X, com veurem tot d'una. De manera que els primers temps del bisbe següent, Gotmar II, la situació queda estable,³⁴ con continuarà essent-ho en temps del bisbe Arnulf.³⁵

De sobte, un document del 3 d'octubre del 949 revela un detall funcional intern, a parer nostre del màxim interès. El document és una permuta que fa el bisbe amb un laic «una cum consensu canonicorum, id est, Teudesindo abba Sancti Felicis seu archipresbiter, Petrone archipresbiter, Aroigius archipresbi-

31. Cf. CatCar V-I, n. 127, p. 146-148. Val a dir que en aquest document la intitució és a Sant Feliu en solitari.

32. (*Judici de 913*): «in sede Sancte Marie virginis»: CatCar V-I, n. 142, p. 159-160; (*Judici de 921*): «per vocem Sancte Marie semper virginis et Sancti Felicis martyris Christi»: CatCar V-I, n. 172, p. 178-179.

33. (*Donació de 923*): «ad domum Sancta Maria cuius ecclesia sita est infra muros Gerunda civitate»: CatCar V-I, n. 188, p. 189-190; (*any 928*): «ad domum Sancte Marie sedis Gerunda, CatCar V-I, n. 214, p. 208; (*execució testamentària de 930*): «ad domum Sanctae Mariae que sita est in ciuitate Ierunda»: CatCar V-I, n. 217, p. 209-210; (*donació de 931*): «ad domum Sancte Marie que est sita sedis Gerunda civitate»: CatCar V-I, n. 223, p. 214-215; (*execució tatamentària de 932*): «ad domum Sanctae Mariae sedis Gerunde» CatCar V-I, n. 228, p. 218-219; (*donació de 934*): «ad domum Sancte Marie virginis, que est sita in Gerunda civitate sedis»: CatCar V-I, n. 233, p. 222-223; (*permuta de 936*): «ad domum Sancte Marie sedis Ierundensis» [*amb esment dels canonges*]: CatCar V-I, n. 240, p. 228-229; (*donació de 938*): «ad domum Sancte Marie virginis que est infra muros Gerunda»: CatCar V-I, n. 245, p. 231-232; (*permuta de 939*): «a domum Sancte Marie sedis Hierunda»: CatCar V-I, n. 248, p. 233-235; (*donació de 945*): «a domum Sancte Marie sedis Gerunda»: CatCar V-I, n. 265, p. 243-244.

34. (*La mateixa donació de 945*): «a domum Sancte Marie sedis Gerunda»: CatCar V-I, n. 265 p. 243-244; (*donació de 948*): «ad domum Sanctae Mariae sedis Hierundensium»: CatCar V-I, n. 276, p. 255-256; (*Judici de 950*): «ad domum Sancte Marie, caput sedis Gerundensis»: CatCar V-I, n. 288, p. 267-268.

35. (*Execució testamentària del 955*): «at domum Sancta Marie sedis Hierunda»: CatCar V-I, n. 311, p. 285; (*donació del 961*): «ad Domino Deo et Sancta Maria, ienitricis Domini, que vocabulum est in sedis Iherunda»: CatCar V-I, n. 342, p. 309-310.

ter, Ato archilevita ceterorumque canonicorum de Sancta Maria...».³⁶ Aquí es veu com dins el conglomerat de canonges s'hi ha introduït, a part d'una jerarquització, una diferència: Alguns són dits arxiprests i entre els arxiprests n'hi ha un que és dit abat de Sant Feliu. Una jerarquia de Santa Maria, doncs, ostenta un càrrec específic de Sant Feliu, concretat en la dignitat dita *abacial*. Autoritza aquest text a suposar una dualitat física d'esglésies? No necessàriament. La permuta de 949 descriu, a tot estirar, uns canonges de Santa Maria que consenteixen a un acte episcopal. Descriu *una* comunitat jurídica, bisbe i canonges, un dels quals és dit abat de Sant Feliu.

És en temps del bisbe Arnulf i no abans, concretament a partir de l'any 961, que la distinció entre dos grups de canonges, els de Santa Maria i els de Sant Feliu, es faria palesa, car en donacions i testaments alguns béns són destinats a un grup i uns altres béns a l'altre,³⁷ sense perjudici de deixes a favor únicament de Santa Maria,³⁸ i altres deixes a Santa Maria i Sant Feliu.³⁹ I encara ni falten textos ambigus, en els quals no és pas fàcil deter-

36. CatCar V-I, n. 285, p. 263-264. De fet, en un document anterior, del 10 de maig del 948, quan el bisbe Gotmar dona a Santa Maria de la Seu de Girona la vil·la de Llebrers, ja hi signa «Teudesindus abba et archipresbiter»: CatCar V-I, n. 276, p. 255-256. Que a partir de Teudesind no es trobi esmentat cap abat de Sant Feliu fins al cap de cinquanta anys, que aquest sigui el futur bisbe de Vic, Arnulf (*venta de Ramon, fill del comte Borrell, al prevere Miró dit Marçú, any 992*: CatCar IV-III, n. 1635, p. 1164-1165; *donació de Ramon Borrell i Ermessenda, any 994*: CatCar V-II, n. 552, p. 485-486), i que Arnulf hagi seguit ostentant el títol d'abat de Sant Feliu un cop elegit bisbe (*permuta de bisbe i canonges amb Sunyer dit Llobet, any 994*: CatCar V-II, n. 554, p. 487-488; *donació de l'ardiaca Guitart a Santa Maria d'unes cases a Girona, any 995*: CatCar V-II, n. 556, p. 489-490; *permuta d'Arnulf amb Madeix, scriuari de Sant Pere de Vic, any 997*: CatCar IV-III, n. 1779, p. 1263-1264, i altres docs. que per mor de la brevetat no se citen), no vol dir que no hi hagi hagut abats de Sant Feliu anteriors i posteriors a Teudesind; vol dir simplement que no són documentats.

37. (*Testament de 966*): «Et ad Sancta Maria Gerundensi et ad ipsos canonicos equas duas et ad ipsos canonicos de Sancto Felice equa una»: CatCar V-I, n. 374, p. 334-337.

38. (*Donació de 968*): «Deo et Sancte Marie Gerundensis»: CatCar V-I, n. 386, p. 344; (*donació del mateix any 968*): «Deo et Sancte Marie alme sedis Gerundensis ecclesie»: CatCar V-II, n. 388, p. 349; (*dotalia de Vallcanera del 969*): «in subdicione Sancte Marie sedis Gerunde»: CatCar V-II, n. 396, p. 354-355; (*execució testamentària de 970*): «ad domum Sancte Marie sedis Gerunda»: CatCar V-II, n. 404, p. 359-360; (*execució testamentària de 978*) «ad domum Sancte Marie sedis Gerunde»: CatCar V-II, 442, p. 396-397; (*donació de 983*): «ad domum Sancte Marie sedis Gerundensis ecclesie»: CatCar V-II, n. 484, p. 435; (*donació de 987*): «Sancte Marie Sedis Gerunde»: CatCar V-II, n. 511, p. 458; (*donació de 993*): «ad domum Sancta Maria sedis Gerunde»: CatCar V-II, n. 541, p. 478; (*donació de 994*): «Deo et Sancta Maria sede Gerunda»: CatCar V-II, n. 552, p. 485-486; (*donació de 995*): «ad domum Sancta Maria sedis Gerunda»: CatCar V-II n. 556, p. 489-490; (*sagramental de 996*): «ad domum Sancte Marie sedis Gerunda»: CatCar V-II n. 579, p. 502-503; (*sagramental de 997*): «ad domum Sancte Marie sedis Gerunda»: CatCar V-II n. 595, p. 510-511; (*donació de 985*) «ad domum Sancte Marie sedis Gerunde»: CatCar V-II, n. 497, p. 448.

39. (*Sagramental de 961*): «ad domum Sancta Maria in Gerunda iussit dare solidos C, et ad Sancto Felice similiter in Gerunda solidos C»: CatCar IV-II, n. 890, p. 669-670; (*execució testamentària de 988*) «Et ad sancta Maria sedis Ierunda vacha I et egua I. Et ad Sancti Felicis Ierunda egua I et vacha I»: CatCar IV-III, 1541; (*sagramental de 986*): «ad domum Sancte Marie

minar si sota la invocació de Santa Maria i Sant Feliu cal entendre una sola o dues institucions, o una sola institució canonical en dues esglésies,⁴⁰ ni falten tampoc deixes relativament tardanes a favor de Sant Feliu sol.⁴¹

Amb la panoràmica textual que precedeix no és pas fàcil optar per solucions tallants als problemes que els textos plantegen. Una o dues catedrals? Una o dues comunitats de canonges? Una o dues canòniques, o cap? En el passat historiogràfic gironí ha tingut un pes excessiu el resultat final del procés: Una catedral intramurs, una sub-catedral extramurs, una Canonja, dues corporacions canòniques. I els textos han estat llegits, fins on ha estat possible, en el sentit indicat per la situació resultant. El que els textos no diuen se *suposa*, i en paus. I si es presenta alguna contradicció, se *suposa* algun error textual en un punt estratègic i vet-aquí llevada la contradicció. Per a una lectura més complexa dels textos, sense suposicions, cal tenir en compte dos fets:

a) En aquests moments és doctrina rebuda que no hi ha registre arqueològic entre el temple romà de Girona i la primitiva catedral romànica, consagrada el 1038.⁴² Fins que aquesta dada no rebi correccions fonamentals, no és llegut parlar d'una primitiva catedral cristiana, després mesquita musulmana, intramurs, renovada pels carolingis després de 785.

b) I, per no haver-hi, tampoc no hi ha cap rastre documental de fundació, consagració, dedicació, ni tan sols reparació de la catedral preromànica, anterior a la del segle XI,⁴³ fora dels elements llegendaris. Suposar —sempre

sedis Gerunda iussit donare suo alaude de Super Roka ..., et a Sancti Felicis Gerunda iussit donare ipso maso quod ille habebat in Tingusus, cum ipso manso de Clusella»: CatCar V-II, n. 506, p. 453-454.

40. (*Sagromental de Guadamir, any 976*:) «Wademiri, archipresbiteri et abba, in ipso burgo de predicta civitate, in mansione Sancti Felicis martir, in sua domo...; ad domun Sancte Marie sedis Gerunda...; a predicta ecclesia Sancte Marie; et ad canonicos Sancti Felicis...; ad canonicos de Sancta Maria et Sancti Felicis»: CatCar V-II, n. 435, p. 386-389; (*testament del bisbe de Girona i comte de Besalú, Miró, any 979*:) «ad domum Sancte Marie sedis Gerunde..., et ad sanctum Felicem...; dono ipsum meum alodem similiter a predicta sede Sancta Maria et predicta ecclesia Sancti Felicis ...; scripturam firmissimam faciet de ipsos alodes ab omni integritate a predictis ecclesiis Sancte Marie et Sancti Felicis, CatCar V-II, n. 453, p. 409-413; (*testament del comte Gausfred d'Empúries, del 989*:) «ad domum Sancta Maria sedis Gerunda donare faciatis ipsa mea medietate de ipsa ecclesia cuius vocavulum est Sancta Maria que est in valle Pinida ... Item ad predicta Sancta Maria et a Sancti Felicis donare faciatis omnes meos alodes quod ego habeo in comitatu Ierundense ...»: CatCar V-II, n. 519, p. 462-464.

41. (*Codicil del comte Ramon II de Roergue i marquès de Gòtia de 961*:) «Illo alode de Perpiniàni, quod de Attone acquisivi, remaneat illa tertia pars Sancti Felicis ad Gironda, alia tertia pars Sancti Petri de Rodas, alia tertia pars ad illa sede de Helna»: CatCar VI-I, n. 423, p. 172; (*testament de 981*:) «et ad Sancto Felice in Ierunda egua I»: CatCar IV-II, n. 1353, p. 969-970.

42. Cf. HUG, 5, 186: «... la manca absoluta, entre el material arquitectònic recuperat, molt nombrós, procedent de la fàbrica romànica, de peces obrades entre el període romà —unes trenta-cinc— i romànic —una trentena— permeten deduir que l'obra carolíngia [*suposada*] fou poc important i escassa».

43. Quan el bisbe Pere Roger i els canonges, l'any 1015, venen als comtes Ramon Borrell i Ermessenda el monestir de Sant Daniel, per a recaptar fons per a l'obra de la Seu, confessen

suposar— que la llegenda respon a un fons històric és arriscat, perquè implica introduir factors no contrastables en el relat històric.

Aquest segon element, el defecte d'una acta o d'una notícia simple de consagració de la catedral anterior a 1038, combinat amb el primer, és de pes. Sense acta de consagració, o notícia fefaentment transmesa d'aquest acte, o —en llur defecte— sense testimonis creïbles d'activitat cultural, i sense restes arqueològiques d'obra carolíngia a l'actual emplaçament de l'església de Santa Maria, el funcionament de les restes del temple romà més o menys adobat com a catedral intramurs de Girona durant els segles IX i X queda compromès. S'han conservat prou notícies i actes de consagració d'esglésies del bisbat de Girona anteriors a l'any 1000 (Ultramort 817, la Bisbal i monestir de Camprodon 904, Fontcoberta 922, Arbúcies 923, Baussitges 946, Ribelles i Fines-tres 947, monestir de Banyoles 950, Albanyà i Sant Joan les Fonts 958, Sant Pere Espuig i Fontanilles 965, Vallcanera 968, Maçanes ca. 955, Sant Andreu del Coll 996, Sant Feliu del Bac 997) perquè la manca de la de la catedral de Santa Maria no constitueixi una absència cridanera.

Ja s'ha dit que per tot el segle IX els textos són coherents a favor del funcionament com a catedral de l'església de Sant Feliu. A partir del segle X els textos es presten a l'embolic i donen peu, s'ha de reconèixer, al mecanisme de la suposició.

En un primer moment, a partir de 921, la intitulació a Santa Maria se substitueix progressivament a la de Santa Maria – Sant Feliu. Això no obstant, es poden llegir la major part dels textos adduïts on Santa Maria apareix amb intitulació solitària com referits al temple de Sant Feliu, que seguiria en la seva funció de catedral, almenys fins a mitjan segle X. La desaparició, tanmateix relativa, de la intitulació a Sant Feliu en documents referits a la catedral *única* de Girona, podria ésser l'efecte no del funcionament d'una altra catedral intramurs, sinó d'un simple fet redaccional. Les dues primitives intitulacions solitàries a sant Feliu (anys 800 i 817) i l'esment de l'església de Santa Maria com el lloc on es veneren les despulles de sant Feliu en les dues butlles papals (anys 892 i 897) també són fets redaccionals, que es copien l'un a l'altre.

que ho fan «necessitate coacti causa edificacionis praedictae ecclesie que satis cognitum cunctis est esse destructa, ut seruiantes Deo in eadem domo pluuiali tempore ibi non possunt psallere nec in alio tempore ob ruinam tecti vetustissimi eiusdem domus prescripte ibi non possunt sacra mysteria peragere»; més endavant afegeixen que el preu de la venda ha estat destinat pels compradors «in ipsa opera iamdictae matris ecclesie beate Marie sedis Gerunde ..., uidelicet in ipsis parietibus faciendis et in ipsa cooperacione ecclesie iamdictae»: Josep M. MARQUÈS, *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*, Barcelona, Fundació Noguera (Col·lecció Diplomatari, 12) 1997, n. 5, p. 61-62. És incontestable que el document es refereix a les obres que es fan a la futura Seu intramurs de Girona —aixecar parets i cobrir sostre—, en contrast amb una situació anterior de ruina, incompatible amb el culte. Es pot deduir d'aquest text que en algun altre moment, anterior a la ruina, hi ha hagut culte en aquell indret? Es pot *suposar*, però el document no ho afirma.

Això mateix pot haver passat amb la substitució progressiva i simplificadora de la intitulació «Santa Maria» contra l'anterior, més antiga i més llarga, de «Santa Maria i Sant Feliu»; ve un moment que la fórmula curta esdevé fòssil i s'imposa en els documents. Aquesta és una línia interpretativa que estalvia la suposada seqüència *temple romà-catedral de Santa Maria-mesquita-catedral de Santa Maria*, la qual al seu torn implicaria noves suposicions entorn de les condicions d'utilització de l'espai per part dels romans, dels cristians antics, dels musulmans, dels carolingis, per ara i tant no suportades amb dades arqueològiques ni documentals.

Es pot adduir que en els esments citats a la nota 29 és clara la contraposició *infra muros – iuxta ciuitatem, infra muros – ante ciuitatem*, i que en aquests textos, almenys, cal admetre que *infra* s'ha d'entendre com *dintre*. Els dos textos són dels anys 892 i 893, respectivament. La butlla del papa Formós, on Santa Maria i Sant Feliu són descrits com un mateix temple, és de l'any 893 i la del papa Romà del 897. La contraposició *infra-iuxta, infra-ante*, que seria indicadora de *dues esglésies*, no és pas dèbil; la contradicció de les *dues esglésies* amb el text unitarista de les butlles tampoc no ho és. Enemics de les hipòtesis, perquè mai no es pot estar segur d'haver proposat totes les possibles, admetríem l'ambigüitat i la insuficiència dels textos, a part de la nostra incapacitat per a entendre'ls avui de manera satisfactòria.

Més amunt s'ha dit que no consta per quina raó, almenys a partir de 844, a la intitulació de l'església episcopal gironina a Sant Feliu se li avantposa la de Santa Maria. La causa no consta en cap document dels que hem examinat, però sí que es pot llegir en aquest període i encara ben entrat el segle XI la voluntat política inflexible dels carolingis d'eliminar l'estructura jeràrquica i l'organització interna, culte inclòs, de l'església visigòtica implantada al sud de França i al que ara és Catalunya. Tot havia d'ésser substituït: la unitat amb i la dependència de Toledo, el monacat, la litúrgia, fins i tot l'escriptura. I el que per als francs era un programa de substitució, per als hispans i septimans constituïa una suplantació. Per això al llarg del període es constaten resistències justament eclesiàstiques, amb intents de retorn a la unitat amb l'església mossàrab i reaccions separatistes, com és ara l'intent de constituir una seu metropolitana independent a Vic, amb el resultat conegut de l'assassinat del nou i flamant metropolita de Vic, Ató (971), com a reacció extrema contra l'intent de segregació de Narbona.

A Girona l'acció integradora dels francs es completa al llarg del període amb el programa de degradar la memòria del sant local gironí, el màrtir Feliu, titular de l'església episcopal de la diòcesi, situant-lo en una posició subalterna. Primer, canviant la intitulació de l'església episcopal bo i afegint-li una intitulació a Santa Maria —quí gosaria blasmar la santedat indiscutible de la Mare de Déu?—, amb el resultat d'independitzar aquesta nova intitulació («Santa Maria») respecte de l'antiga («Sant Feliu») a partir de 921, arribant, un segle més tard, a la segregació física. En segon lloc, cap al final del procés, quan Santa Maria comença a ésser una realitat tangible, introduint de sota

mà la figura del bisbe Narcís, mitjançant expedients i subterfugis de naturalesa equívoca. El problema ha estat analitzat amb competència per Abadal i per Mundó, i no cal afegir-hi res més.⁴⁴ Si es té present aquesta guerra bruta d'imposició i degradació de santedats, que perseguia l'objectiu d'esborrar la tradició visigòtica, centrada a Girona en la figura de Feliu, i d'imposar el ritus franco-romà i el cristianisme entès a la manera carolíngia, es pot tenir una pauta per a la interpretació de l'embolic textual referent a Santa Maria/Sant Feliu. Al capdavant, a Girona la lluita contra el sant màrtir Feliu i la tergiversació de la seva memòria hauria estat gairebé un joc de mans, comparada amb la contundència de l'acció carolíngia contra el suposat adopcionisme de Feliu d'Urgell. Aquella acció fou el pretext per a laminar políticament i doctrinal les estructures de l'església visigòtica i canviar-ne l'imaginari als nous territoris conquerits. I val a dir que l'operació va reeixir en tota la línia.

Interpretariem, doncs, la deriva de la intitulació desde «Sant Feliu» cap a «Santa Maria» com un esforç matiner dels carolingis per aplicar a Girona les seves idees totalment contràries al món visigòtic, aquell món la discòrdia del qual havia facilitat l'entrada dels musulmans a Hispània i a la Gàl·lia, amenaçant la cristianitat i el papat. Es començava deixant tranquil el sant màrtir de Girona, juxtaposant-lo a Santa Maria. Més endavant deixarà d'ésser esmentat al costat de Santa Maria. L'operació culminarà amb la segregació física entre Sant Feliu i Santa Maria, i el trasllat de la catedral intramurs, segregació planificada a partir de les acaballes del segle x i acabada el 1038, com es veurà tot d'una. Durant el segle xi, i simultàniament amb la construcció de la seu nova intramurs, l'operació continuaria amb la maniobra de la imposició explícita del bisbe Narcís com a nova icona religiosa de la ciutat dins la mateixa església de Sant Feliu, bo i convertint, en el millor dels casos, el màrtir Feliu en el diaca del bisbe intrús, i/o projectant les seves relíquies cap a França per iniciativa d'un rei franc.

En aquest ambient d'hostilitat antvisigòtica que dura ben bé tres centúries (s. VIII-X), és molt possible que hi hagi hagut intents i provatures de separar físicament la seu episcopal de l'església martirial, fins i tot per raons de necessitat d'espai i defensives (incursions sarraïnes dels anys 793, 827, 848 i 850, revoltes de 826-827 i 877-878, invasió dels hongaresos, etc.). L'estrany és que no n'hagin subsistit rastres documentals ni arqueològics.

Passada la primera meitat del segle x, hi ha un primer document que inclina a pensar en un projecte de construcció de la Seu de Santa Maria intramurs.

44. Cf. Ramon D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, 156-161; Josep MORERA SABATÉ, *Un conato de secesión eclesiástica en la Marca Hispánica en el siglo IX*, dins «AIEG», XV (1962), 293-215 [reproduït dins *Miscelánea*, Sant Cugat del Vallès 1967, 119-148]; Robert-Henri BAUTIER, *La prétendue dissidence de l'épiscopat catalan et le faux concile de «Portus» de 887-890*, dins «Bulletin Philologique et Historique [jusqu'à 1610]»; A. M. MUNDÓ, *L'autenticitat del sermo d'Oliba de Vic sobre sant Narcís de Girona*, dins «AIEG», 22 (1974-1975), 97-114, reeditat dins «Obres completes», I, 1998, 382-400; Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, 1992, 355-359 i 359-360.

Els marmessors d'un difunt Adalbert, en executar el seu testament el setembre del 958, entre altres deixes, diuen que el difunt va fer donar «ad prelibatam domum [*Santa Maria*] propter ipsa opera pessa id est de argenti, sicuti et facit». ⁴⁵ Com que la donació de la peça d'argent era condicionada a factors que no examinarem ací, tampoc no se sap si la moneda es va poder aplicar a l'obra de la Seu o no. Tanmateix, la construcció del *xenodoquium* intra murs el 979, ⁴⁶ la del palau episcopal després del 988, ⁴⁷ i la primera notícia sobre la dotació de la Canonja l'any 1019 acrediten una mena de pla director en ordre a ubicar la Seu gironina amb tot el seu acompanyament —hospital de pobres i pelegrins, palau episcopal, canonja— dins els murs de la ciutat romana. No pot sorprendre ningú, doncs, que el 981 el comte Ermengol d'Urgell deixi 5 unces d'or per a l'obra de la Seu de Girona i 10 més per als seus sacerdots; ⁴⁸ i que el 12 d'octubre de 986 els marmessors del difunt Guillemó fessin públic el seu testament, en el qual llegava «a kanonica Sancta Maria Sedis Gerunda vacas IIII». ⁴⁹ D'altra banda, que el bisbe Odó havia pres partit a favor de les obres de Santa Maria intramurs es demostra en l'acta de consagració de l'església de Sant Feliu del Bach, a la Vall de Bianya, en la qual el prelat imposa a la parròquia nova un cens anyal de «denario I grosso ad opus sancta Maria sedis Gerunda». ⁵⁰ Això s'esdevenia el gener de l'any 997. És cert, doncs, que almenys a partir d'aquesta data es pot pensar que ja es recapten fons amb una certa regularitat per a la construcció de la Seu romànica. Cal fixar-se que la donació d'Adalbert és del 958 i que el primer document on són distingits dos grups de canonges —els de Santa Maria i els de Sant Feliu— és del 961. Les dates poden no ésser casuals, i això donaria com a resultat que és a partir de mitjan segle x, no abans, que a Girona es distingeixen formalment dos grups canònics. Vinculats a quina església? Un grup, almenys, a una de segura: Sant Feliu; i l'altre grup o a Sant Feliu mateix, o en una altra església, o, en expectativa, a la nova que és en procés de construcció i que no serà consagrada fins al 1038. És a dir, en termes pràctics: tothom oficialment a Sant Feliu fins al moment incert que la nova Seu, consagrada o no, oferís condicions idònies per a celebrar-hi el culte.

Llegida així, la documentació gironina permet a tot estirar d'entendre que a mitjan segle x es configuren dues comunitats canòniques vinculades a dos espais culturals, un d'efectiu, un altre en expectativa o en intents d'assaig —intents, en tot cas, ben tost fallits— que seria, al capdavall, Santa Maria intramurs.

45. CatCar V-I, n. 329, p. 298-299.

46. CatCar V-I, n. 456, p. 417-418.

47. MARTÍ 130, on es parla de la destrucció del palau per culpa dels sarraïns.

48. Cebrià BARAUT, *Els documents dels anys 981...*, n. 300, p. 31-132, citat dins UHG, 5, 198, nota 11.

49. CatCar V-II, n. 506, p. 453-454.

50. ORDEIG, *Dotalies*, I, n. 113, p. 268-269; CatCar V-I, n. 584, p. 506-507.

S'ha remarcat que, llevat de la peça d'argent d'Adalbert, de les 5 unces d'or del comte d'Urgell i del diner gros que el bisbe Odó imposa a la parròquia de Sant Feliu de la Vall del Bac, no hi ha deixes documentades per a l'obra de la Seu gironina en cap dels testaments posteriors del segle x i principis del segle xi.⁵¹ No és estrany, doncs, que no hi hagi rastres arqueològics entre l'obra romana i la romànica en l'espai de Santa Maria. Quan el bisbe Pere Roger, l'any 1015, hi destina les 100 lliures d'or cuit procedents de la venda de Sant Daniel, ja en ple segle xi, és possible que l'obra prengués o hagués pres un altre aire. Convenç que abans d'aquesta data no hi hagué aplicació substancial de fons a l'obra de Santa Maria el fet que la Canonja no fos dotada fins a l'any 1019. Catedral i Canonja, en la ideologia carolíngia, van de tronc. Sense catedral no hi ha Canonja. És lògic que a partir de 1015, quan la catedral va endavant, hom es preocupi de la *future* Canonja. I si no hi ha Canonja anterior, tot i haver-hi, possiblement no un, sinó dos grups de canonges diferenciats, és perquè les coses, a tort o a dret, funcionen d'una altra manera.

La primera vegada que hom esmenta canonges gironins —de «Santa Maria»— és en un document del novembre-desembre del 888, malhauradament transmès només en còpia de finals del segle XIII, que presenta un tenor estranyament «normal», molt poc accidentat en morfologia i sintaxi, redactat de forma narrativa, més aviat com un regest, i que, per tant, sembla que conté elements normalitzadors evidents per part del notari transcriptor.⁵² El mot «canonicis» sona en el document com un hàpax en una mar d'escatocols coetanis sense canonges. En l'acte d'entronització del bisbe Guigó, cap ni un dels trenta-nou clergues que signen el document no és anomenat canonge.⁵³ Un altre esment, en plural, en un judici del 913 i donant la llista del clergat que hi assisteix, també resulta ambigu: «Servusdei archipresbitero, Gicahoto, Adilane archipresbiteros, Archibaldo, Pruneto presbitero, Guilisclro et Durando, Vivando, Rotgerio, sacerdotes, *canonicos* seu etiam Mirone, Teudosio ...».⁵⁴ El text és ambigu perquè presenta dues lliçons i es pot puntuar d'una altra manera («sacerdotes canonicos») i aleshores prendria un sentit diferent, però no cal insistir-hi. És més explícit el document del 18 de gener del 939, una permuta entre el bisbe Guigó i la comtessa Riquil·la, a petició d'ella, a la qual el bisbe accedeix «una cum assensu canonicorum nostrorum».⁵⁵ Resulta simp-

51. Cf. HUG, 5, 187.

52. CatCar V-I, n. 66, p. 105; esmentat supra, nota 27.

53. Cf. CatCar V-I, n. 127, p. 146-147, novembre de l'any 908.

54. Cf. CatCar V-I, n. 142, p. 159-160, on es llegeix: «... Servusdei archipresbitero, Gicahoto, Adilane archipresbiteros, Archibaldo, Pruneto presbitero, Guilisclro et Durando, Vivando, Rotgerio, *abbates*, canonicos seu etiam Mirone Teudosio...». CatCar reproduïx la lliçó de MONTSALVATJE, IV, p. 42-45. Ací es dona la lliçó d'AHN, Clero, Carp. 529, n° 1, còpia del mateix segle X, document no tingut en compte anteriorment.

55. CatCar V-I, n. 248, p. 233-235. Potser per causes purament redaccionals, en aquest i en els altres documents que seran citats no es diu a quina església pertanyen els canonges; són esmentats de forma genèrica.

tomàtic que en documents de l'ACG el mot «canonicus» no torni a aparèixer amb regularitat fins a partir de l'any 949, en el document ja esmentat més amunt; al qual escau ara afegir-n'hi un altre del mateix any: La permuta que fa el bisbe amb Rainil·la de dues peces de terra al comtat de Girona, actuant el bisbe «una cum assensu canonicorum nostrorum».⁵⁶ En tot cas, és des de 939 endavant que hi ha prou documents sobre «l'actuació conjunta del bisbe i els seus canonges en relació al patrimoni episcopal i catedralici, que aleshores formava una administració única».⁵⁷

Hi hagués o no canonges a partir del 888, el que resulta cert és que és impossible endevinar quina funció exercien, en tant que canonges, en el si d'una administració episcopal única. És possible revisar què passava a l'interior d'aquesta administració? A partir del darrer terç del segle IX, no abans, es constata que les dignitats canòniques (arxilevites, arxiprests) i també altres clergues de la Seu fan donacions testamentàries a la Seu amb condicions de tipologia múltiple, que, de fet i als nostres ulls, converteixen la donació en purament nominal. Perquè les condicions posades impliquen que un determinat bé passi a propietat d'un altre clergue de la Seu, o de dos, i que aquest o aquests cooptats pel donant, al seu torn, abans de morir, elegeixin successor o hereus d'aquella propietat «unus post unum usque ad consummationem seculi».⁵⁸ Altres vegades el donador reté la propietat donada a la Seu per vida seva i, a mort sobrevinguda, la llega a Santa Maria o a Santa Maria i al bisbe (unitat de patrimoni).⁵⁹ També hi ha en un mateix testament donacions a la Seu i al bisbe per separat.⁶⁰ Hi ha donacions finalistes a un particular, mort el qual el bé donat ha de passar a la Seu.⁶¹ No falten donacions a particulars condicionades al fet de tenir descendència; faltant aquesta, el bé passa a Santa Maria.⁶² Aquesta varietat de condicions té dos denominadors comuns: a) Confirma que la Seu no té una estructura administrativa pròpia i diferent de la del bisbe. L'administració eclesiàstica encara no és massa complexa. b) Els béns que passen d'un clergue a un altre per cooptació en un procés que idealment s'allarga fins a la fi del món no esdevenen patrimoni cabal de la Seu; l'únic benefici que la Seu en treu és el servei dels clergues.

La documentació no deixa entreveure formes d'organització com les que apareixeran més tard. Bisbes i clergues canònics viuen organitzats cadascú a

56. CatCar V-I, n. 280, p. 259-261.

57. HUG, 5, 192. Però no exclusivament en relació amb el patrimoni, perquè la clàusula *una cum assensu canonicorum nostrorum* es troba també en actes de govern episcopal, com són les consagracions d'esglésies: Monestir d'Amer, any 949 (ORDEIG, *Dotalies*, I, n. 66, p. 156-157; CatCar V-I, n. 286, p. 264-265); Albanya, any 957 (ORDEIG, *Dotalies*, I, n. 74, p. 179-181; CatCar V-I, n. 326, p. 295-297).

58. Cf. CatCar V-II, n. 403-404, p. 358-360; n. 442, p. 396-397; n. 579, p. 502-503.

59. Cf. CatCar V-II, n. 484, p. 435; n. 556, p. 489-490.

60. Cf. CatCar V-II, n. 486, p. 438-441.

61. Cf. CatCar V-II, n. 488, p. 442-443; n. 549, p. 483.

62. Cf. CatCar V-II, n. 501, p. 450-451.

la seva manera, usufructuant béns i llegats de forma individual, amb regles més aviat vaporoses, com s'acaba de veure. Tenen cases particulars, són actius en la vida econòmica, acumulen béns propis que després distribueixen en els seus testaments amb llibertat total. Això no obstant, els clergues tenen encomanades funcions que impliquen un mínim d'organització i divisió de treball. Des de 879 és documentat un arxiprest,⁶³ el 881 n'hi ha dos,⁶⁴ el 888 tres.⁶⁵ Els titulars d'aquesta dignitat actuen o són presents preferentment en judicis i en actes de govern del bisbe de naturalesa no habitual, com és ara la concessió a Santa Maria i Sant Feliu de les basíliques de la Selva, amb llurs delmes i oblacions. L'ardiaca, present des del 892, també apareix des del principi vinculat a accions judicials, referents gairebé exclusivament a problemes de gestió del patrimoni eclesiàstic.⁶⁶ El primer sagristà conegut és molt tardà, de l'any 968, i es diu Blanderic,⁶⁷ seguit d'Esperandéu, esmentat per primera vegada el 970.⁶⁸ Al cap de cinc anys emergeix la figura del cèlebre Riquer, cabiscol de Santa Maria.⁶⁹ Sagristans i cabiscols tindran peculi propi, que administraran i ampliaran amb llibertat omnímoda. No es coneixen altres instàncies unitàries administratives o de govern, en relació amb el bisbe i la Seu. Dret, culte i ensenyament són les tasques a les quals el bisbe i el seu clergat auxiliar dediquen atenció i recursos. Sembla que amb els arxiprests, ardiaques, sagristans i cabiscols el govern episcopal ja se'n sortia. Cal remarcar tanmateix que sagristans i cabiscols apareixen durant la segona meitat entrada del segle x, gairebé a cent anys de distància del primer arxiprest.

Durant els primers anys del segle xi les deixes condicionades de béns a la Seu i a la Canonja continuen,⁷⁰ però les coses van a poc a poc. Finalment la iniciativa de posar en marxa la Canonja, dotant-la i edificant-la, no va ésser del clergat de la Seu, sinó de la comtessa Ermessenda i del seu germà, el bisbe Pere Roger.⁷¹ A partir del 1019, les donacions, condicionades o no, s'animen, amb la particularitat que no solament els clergues, ans també els laics les practiquen.⁷² Amb algun detall interessant: El clergue Adebrand l'any 1045 deixa

63. CatCar V-I, n. 52, p. 92-91.

64. CatCar V-I, n. 53, p. 95-96.

65. CatCar V-I, n. 63-65, p. 101-104.

66. Cf. CatCar V-I, n. 82, p. 117-118; n. 84, p.120-122; n. 113, p. 139-140; n. 142, p. 159-160; n. 171, p. 176-178.

67. Cf. CatCar V-I, n. 391, p. 351-353.

68. CatCar V-II, n. 404, p. 359-360.

69. Cf. CatCar V-II, n. 427, p. 377-378; n. 435, p. 386-389; n.442, p. 396-397; n. 554, p. 487-488; n. 572, p. 499-500.

70. (*Sagramental del testament d'Adalbert, 1004:*) ACG, ms. 154, fol. 94v-97r; (*marmessoria de Guisla, 1018:*) ACG, perg. 37.

71. HUG, 5, 192. Cf. ACG, perg. 36; ADG, CC 79; MARTÍ 179, 332.

72. (*Sagramental del testament d'Adalbert, 1004:*) ACG, ms. 154, fol. 94v-97r; (*marmessoria de Guisla, 1018:*) ACG, perg. 37; (*testament d'Adelaida, 1036:*) ADG, CC, 96; (*marmessoria de Sendred Guillem, 1039:*) ADG, CC, 101; (*testament d'Adelaida, 1040:*) ADG, CC, 102-103; (*marmessoria d'Ermengol Bernat, 1047:*) CC, 107; (*marmessoria d'Ília, 1054:*) ACG,

uns béns a la Canonja «si stat», amb clàusula de reversió als clergues Adalbert Guisad, Guadald, Adroer i Bonuç en servei de Santa Maria «si non steterit», la qual cosa significa que aquell any la Canonja no era ni de bon tros acabada i que en la mentalitat d'Adebrand podia ésser que mai no fos acabada.⁷³ En el testament de la comtessa Ermessenda, del 25 de setembre del 1057, la Seu rep un llegat de 30 unces d'or per a la coberta del dormitori *que la comtessa bavia edificat*; i el preveres i altres canonges de la casa es veuen afavortits amb cent mancusos.⁷⁴ I consta en el testament del cabiscol Ponç que l'any 1064 la Canonja encara s'estava edificant.⁷⁵

Aquest any 1064 resulta fecund en sorpreses. Es llegeix en el testament de Guitard, jutge i canonge, datat el 27 de gener d'aquell any: «Altera uero uncia donetur inter Canonicam Sancti Felicis Gerunde et cenobium Sancti Petri Gallicanti ... ». ⁷⁶ I en el del cabiscol Ponç, del 15 de febrer següent: «Ad

perg. 54; (testament de Ricel-la: 1057) ACG, perg. 4; (testament de Guitard, clergue i jutge, 1064:) ACG, perg. 64; (marmoraria de Guisla, 1064:) ACG, perg. 65; (segon testament del cabiscol Ponç, 1064:) ADG, Mitra, cal. 17, n° 75; (testament de Bernat Beler, 1065:) ACG, perg. 69; (testament de Guillem Guifré, 1065:) ACG, perg. 75; (testament i sacramental del sagristà Bonuç, 1071:) ACG, LGSM, fol. 61v-63r; (testament d'Arnau Radulf, 1073:) ACG, perg. 82; (testament i sacramental del bisbe Bernat de Carcassona, 1074-1075:) ADG, CC, 141 i 143; (testament del cabiscol Joan, 1078:) Còpia del segle XVII: RAH, ms. 9/2309, p. 27-30 (publicat dins J. RIUS SERRA, n. XV, p. 368-371); (testament d'Esteve Todreç, 1082:) ADG, CC, 151; (testament del prevere Galter, 1083:) ADG, CC, 154; (execució del testament de Dalmau Vidal, clergue, post 1089:) ADG, CC, 161; (testament de Guillem Domènec, 1090:) ADG, CC 162; (sacramental d'Adelaida, 1096:) ACG, perg. 123; (testament d'Arsendis, 1103-1104:) ADG, CC, 194; (testament d'Arnau Isarn, 1106:) ADG, CC 197; (testament de Guillem Ramon, 1134:) ADG, CC, 260.

73. Cf. ACG, perg. 49 i 47bis.

74. P. DE BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, t. II, Barcelona 1836, 51-56; LFM, I, n. 490-491, p. 520-524.

75. «Item dimitto iam dicte canonice duas copas argenteas cum quinque coleras argenteas, et ad ipsam mansionem de ipsa Canonica quam Iohannes facit hedificare dimitto centum mancusos auri monete enee. ... Et ad iam dictam mansionem predicte Canonice quam predictus Iohannes facit hedificare, dimitto ipsum meum aure quod comitissa domna Almodis mihi debet, sicut ipsa melius scit. ... Et dimitto Sancte Marie Canonice unam tonnam de melioribus plenam uino et tinam de ipsas de Sancto Saturnino»: ACG, perg. 66 (*testament*); ADG, Mitra, cal. 17, n° 47 (*sacramental*). El text és altament interessant, perquè hom hi distingeix la Canonja com institució («iam dicta canonica») i l'edifici canonical en construcció («mansio de ipsa Canonica»). D'altra banda, el testament del sagristà Bernat Guillem, del setembre del 1081, i la seva publicació sacramental, de l'octubre següent, donarien a entendre que la catedral de Santa Maria no és acabada o que hi calen obres d'importància, a tenor de les deixes que fa: «In primis ad opera sancte Marie, ad clocarium cooperire solidos C denariorum monete noue, et mancusos C auro optimo et solidos xxx denariorum optimos infra bisullunensi monete et nostre. Ad portas cooperiendas uncias V auri infra yspaniensem aurum et nostrum optimum. Et quatuor corios ad cooperiendum caput Sancte Marie et copam meam quam Berengarius Amati habet in pignus propter funes et I. solidos de denariis monete noue»: LGSM, f. 65v-68r; MARTÍ 377 i 379.

76. ACG, perg. 64

canonicam Sancti Felicis Gerunde dimitto mancosos VII; ad clericos eiusdem ecclesie mancosos VII ... Ad canonicam Sancti Felicis Gerundensis dimitto ipsum meum alodium de Perduds, cum duabus baiuliis quas ibi habeo, sub tali condicione ut donet XXX VIII solidos plate fine ad pensum aeccliesie Sancti Iuliani Montis Signi ...». ⁷⁷ I encara el 1078, en el testament del cabiscol Joan és esmentada un altre cop la canonja de Sant Feliu: «Ad canonicam Sancti Felicis ante portam Gerunde mancosos VII. Ad canonicos eiusdem loci manc. VII». ⁷⁸ De fet, la canonja de Sant Feliu ja era esmentada i afavorida el juny del 1040 en el testament d'Adelaida fembra, ⁷⁹ en la marmessoria de Gausfred Vidal, del primer de febrer del 1047, ⁸⁰ en la publicació sacramental del testament de Bonfill Donuç, del 27 de novembre del 1067, ⁸¹ en el testament del sagristà Bonuç, del 4 d'agost del 1071, ⁸² en el de Pere Bonardell, del 30 de juny del 1083, ⁸³ en el sacramental del clergue Galter, del primer de juliol del 1083, ⁸⁴ en el d'Atanolf, del primer de març del 1087, ⁸⁵ en el de Berenguer Eldemar, del 6 d'abril del 1094. ⁸⁶ I en el primer document conservat ara a l'ASE, de l'octubre de l'any 1056, en el qual l'abat Berenguer de Sant Feliu de Girona fa donació a Bernat Constanci, Berenguer Constanci i Hug Constanci, clergues, de la cabiscolia de la seva església que obté llur pare Constanci, i en rep 500 sous, els tres germans es veuen atorgar del dret de tenir «locum in canonica, idest cupam et librum cum aliis cibis qui in canonica parantur...». ⁸⁷

Dues Canonges, doncs, funcionarien a Girona a mitjan segle XI? Pel que fa a la de Sant Feliu, cal suposar que és la forma que pren en aquesta església el moviment reformista canonic que s'imposava aleshores a tot Europa i que seria reforçat en el concili romà de 1059. Ja hem vist que la canonja de la Seu s'acaba entre 1064 i 1078, quan mor el seu darrer promotor, el cabiscol Joan. Si

77. ACG, perg. 66.

78. RAH, ms. 9/2309, p. 27-30 còpia del segle XVII; document editat per J. RIUS SERRA, n. XV, p. 368-371.

79. ADG, CC, 102: «... et ipsos duos mancosos quos Bonefilii Soniarrii mihi debet dimitto I ad canonicam Sancti Felicis et alium ad Sanctum Petrum de Gallicantu ...».

80. ACG, perg. 49 bis: «Manifestum est enim quia comendauit nobis sua elemosina et praecepit nobis ut sacripturam donationis fecissemus ad canonicam Sanctae Mariae sedis Gerundae et ad canonicam Sancti Felicis martyris, cuius aeccliesia sita est ante portam predicatae ciuitatis ...».

81. ACG, perg. 77: «Et ad Kanonicam Sancti Felicis Gerunde dimisit mancosos VII».

82. ACG, LGSM, fol. 61v-63r: «... Et ad canonicam Sancti Felicis mancosos II ...».

83. ACG, perg. 95: Et ad canonicam Sancti Felicis mancosos II ...».

84. ADG, CC, 154.

85. ACG, perg. 8/2.

86. ACG, perg. 114.

87. ASE, *Actes autèntics de la abadia de Sant Feliu de Gerona*, núm. 37, còpia autèntica en paper de 1690, closa per Josep Mallol, jutge ordinari de Girona, i pels notaris de la ciutat Ramon Vila, Josep Nató i Salvi Regordera, d'una altra de 1394, closa per Bernat de Donç, notari de Girona.

és veritat que l'escola catedralícia de Barcelona no s'organitza fins al 1044,⁸⁸ no hauria de sorprendre gaire que a Girona la Canonja no comenci a ésser construïda fins al segon o tercer decenni del segle XI. La qüestió no és anodina, perquè, entre d'altres coses, en depèn com es planteja el problema de l'escola catedralícia vinculada a la Canonja. Més amunt s'ha dit que sense catedral no hi ha canonja, i ara toca de recordar que sense canonja no hi ha escola. Per això no deixa d'ésser sorprenent que a Sant Feliu hi hagi una cabiscolia en funcionament. És cert que també hi ha cabiscols de la catedral, però els dos més coneguts del segle XI —Ponç, Joan— semblen vinculats a l'església de Sant Martí, on habiten, on el primer deixarà la seva reduïda biblioteca, i el segon, Joan, és qui edificarà la Canonja de la catedral. Per desgràcia la documentació més antiga conservada de Sant Feliu és escassíssima, i el document del 1056 no té continuïtat. Perquè si a Sant Feliu funcionava una escola, caldria preguntar-se on i com, i aquí tot és incert. L'única cosa que s'hi podria relacionar seria el monestir que la vescomtessa Riquil·la de Narbona demanava en el seu testament al bisbe Arnulf que construís «ante Gerunda, in onore Sancte Marie», al qual deixava uns béns.⁸⁹ Es tracta, és evident, d'una iniciativa privada, que una persona de relleu proposa a un bisbe d'empenta, i ni tan sols consta que l'empresa prosperés. D'altra banda, la cabiscolia ja funcionava uns quants anys abans del testament de Riquil·la!

I justament al bell mig del segle XI, quan la canonja de la Seu encara s'està construint, el cabiscol Ponç no deixa els seus llibres ni a l'església de Sant Feliu, ni a la catedral, ni a la Canonja, sinó a l'església de Sant Martí de Girona: «*Antiphonarium, et duos Officiarios, et Carolum, et Librum Iudicum, et Canonum et Glossam, et Storiám Ecclesiasticam, et Psalterios II, et Regum, et Lctionarium*».⁹⁰ En canvi Joan, el seu successor, al seu torn, en fer testament el 6 d'octubre del 1078, ja acabada la Canonja, llegirà a Santa Maria els seus llibres: «*bibliothecam I et charulos III et passionarios II et librum expositionis apocalipsin*».⁹¹

Res no indica que hi hagués lligams entre els cabiscols de la catedral i la cabiscolia de Sant Feliu. Res no indica tampoc que a Girona hagin florit durant el segle XI dues escoles eclesiàstiques. La documentació resta, finalment, misteriosa. Tornen els problemes: Dues co-catedrals? Dues canòniques? Dues escoles? Les dualitats que hem intentat aclarir amb èxit dubtós, cal confessar-ho, són sospitoses de recobrir situacions no ben documentades o no ben enteses fins ara, que potser un dia serà possible esbrinar amb més detall. Mentrestant, de les dues llistes més antigues de llibres que coneixem de Girona, llibres que eren propietat de dos cabiscols, només la segona es pot vincular

88. Cf. E. JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, Barcelona, IEC 1992, 263.

89. El testament és del 15 de febrer del 1064: Cf. CatCar V-I, n. 349, p. 313-315.

90. Cf. ACG, perg. 66.

91. Perdut l'original del document, n'hi ha còpia del segle XVII a la RAH: ANÒNIM, *Antigüedades de la Iglesia de San Martín Çacosta de Girona*, RAH, ms. 9/2309, p. 27-30; editat per J. RIUS SERRA, *Cartes antigues de Sant Martí Sacosta*, dins «AST», 4 (1928), n. XV, p. 368-371; regestat per MARTÍ, CDSG, n. 362, p. 380.

amb certesa amb la catedral. I es una llista sòbria, amb un exemplar inequívocament extraordinari —el cèlebre *Beatus*—, que no elimina la sensació de pobresa i de poca organització pedagògica en les institucions eclesiàstiques, en tot cas una organització que, mancant documents més expressius, semblaria més aviat atomitzada.

En la documentació gironina que s'ha analitzat hi falta un element. Hi falta per nosaltres, ben entès, perquè si aquest element n'és absent, senyal que per als contemporanis no fou un element interessant de fer constar. Aquest element, en canvi, existeix en la documentació vigatana. Es tracta de la motivació que portà el bisbe Guadamir (948-957) a restaurar o restablir la vida canonical, seguint el consell dels comtes Borrell i Miró i amb el consentiment de l'arquebisbe de Narbona, Eimeric, i dels altres bisbes sufraganis. Es tractava de crear un marc comunitari per a promoure una vida clerical «fidel». Motivació que els fets posteriors justificarien, perquè les divisions, intrusions i lluites que hi va haver per aquesta qüestió a la diòcesi vigatana van donar com a resultat que al principi del segle XI la vida regular dels canonges era per terra, tots vivien en domicilis particulars i s'havien relaxat de forma notòria. Aquest estat de coses —la relaxació— els canonges se'l van fer garantir documentalment pels comtes Ramon Borrell i Ermessenda el 1010, pel metropolità Ermengol de Narbona el 1015 i àdhuc pel bisbe Oliba el 1018. La situació va durar fins al temps del bisbe Berenguer de Lluçà (1078-1099) i del seu successor, Arnau de Malla (1102-1109), que hi van posar remeis tot just contemporitzadors.⁹²

Ja s'ha fet notar que la iniciativa de dotar la Canonja gironina fou de la comtessa Ermessenda i del seu germà, el bisbe Pere Roger, és a dir, va venir des de dalt. No cal pas dubtar, vista la història de Vic, que a Girona l'estat d'ànim de la clerecia alta no devia pas ésser massa diferent. La lentitud del procés de recompondre el mon clerical gironí en el sentit que marcaven els canons eclesiàstics també s'ha de posar en relació amb la resistència al canvi. Resistències mentals i morals, dificultats financeres, inèrcies socials. Els textos que hem intentat comprendre en els seus aspectes contradictoris i opacs neixen dins un mon convuls, amb pulsions oposades, amb amenaces i perills, amb interessos no sempre coincidents. Cal comprendre que també hi funcionarien les concessions, les rectificacions, les compensacions i els equilibris. Tot això, però, si va existir, la major part de les vegades no es documenta, a causa de la dificultat de fixar les actituds morals en les fòrmules de l'escriptura de l'època. Val a dir que l'absència documental que lamentem, és a dir, l'explicitació escrita d'alguna presa de decisions, podria indicar que a Girona la situació moral del clergat potser no fou tan alarmant com a Vic. Almenys fou possible organitzar a Girona una canònica, a Sant Feliu i/o a Santa Maria. Però les passes que es van donar en la direcció proposada i la recomposició de tot plegat,

92. Per a una exposició raonada de la qüestió, cf. CR, III, 688-692.

amb la formació de dos cossos canònics formals, el de Santa Maria i el de Sant Feliu, ja separades, amb escoles o sense, amb llibres o sense, la documentació no permet d'esbrinar-ho satisfactòriament, almenys fins avui.

I resta sempre el fet intrigant: A l'arxiu de Sant Feliu no ha quedat res que documenti cap activitat separada de Santa Maria durant els dos segles carolingis: Cap acte de *dues* comunitats canòniques, cap acte cultual d'una església separada de l'altra, cap acte de *dues* canòniques independents. Tampoc a l'ACG, naturalment. Ja s'ha dit que l'arxiu de Sant Feliu va sofrir minves durant les guerres napoleòniques; així i tot, l'opacitat de les fonts és intrigant. El resultat és que, segles després, quan Joan de Borgunya († 1525) pintarà les sis taules de la vida de sant Feliu per a l'església del màrtir gironí, tot el conjunt encara serà presidit fins avui per una formidable figura central exempta de santa Maria, la titular de la catedral de Girona. Fins a aquest punt arriba la persistència de la unió Santa Maria-Sant Feliu.

La conclusió d'aquest *excursus* és que per ara no ha estat possible d'assenyalar la data precisa en la qual s'esdevé la segregació física entre l'església de Santa Maria i la de Sant Feliu més que d'una forma molt vaga i dins una cronologia carolíngia en tot cas molt tardana. En podria ésser causa el fet que la divisió Santa Maria/Sant Feliu hagi estat al principi merament nominal o jurídica, que sota un mateix sostre hagin conviscut dues menes de clergats distints, segurament dos ritus litúrgics, almenys des del final del segle VIII fins a un moment ara com ara indiscernible del segle IX. Com que la suposada qüestió d'una habilitació de les restes del temple romà *intra muros* com a Seu catedralícia és del tot incerta, a causa de l'absència de qualsevol rastre d'actes de dotació i de consagració de l'església de Santa Maria anteriors al segle XI i de restes arqueològiques entre el temple romà antic i la catedral romànica, encara el més útil és partir de la idea d'una distinció formal o jurídica entre dos grups o dues corporacions que usufructuen la mateixa església —Sant Feliu— i un patrimoni episcopal inicial indivís que es va separant amb molta parsimònia, entre 950 i 1019, data de la *primera* dotació coneguda de la Canònica de Santa Maria. D'altra banda, pel que fa a Sant Feliu, parlar de separació potser no seria pertinent. Més aviat sembla que caldria pensar en una apropiació per part de la canònica de Santa Maria —la catedral— de la major part de béns de la institució unitària primitiva, si no de tots.⁹³

De tota aquesta problemàtica n'ha quedat en la documentació gironina el record viu d'una primitiva unitat entre els dos capítols gironins, el de Santa Maria i el de Sant Feliu. Lluny de pretendre ara esbrinar l'evolució d'aquesta

93. Amb tot, hi ha almenys dos documents, un relativament tardà, que delaten estadis de co-propietat o de propietat en indivís: ASF, Cabiscol major. Escritures 1672-1710, perg. núm 3, fol. 92, doc. de 14 d'abril del 1110, en el qual Berenguer Arnau d'Alba defineix a Pere, cabiscol de Sant Feliu, i a Ramon Gaufred, ardiaca de la Seu, tres molins situats a Girona; ASF, PX, perg. 91, doc. del 14 de juliol del 1211, on consta la venda d'una vinya situada a la muntanya de Vila-roja, en alou de la sagristia mitjana de la Seu i de la pabordia de Juny de Sant Feliu.

idea, ni que sigui per ajudar a dirimir els problemes evocats, escau recordar el que deia Roura Güibas referint-se a una resolució capitular del 1529, on es recollia la idea de la unitat originària de les dues esglésies —Santa Maria i Sant Feliu—: «... l'abat i les dignitats de Sant Feliu són tals perquè ho són de la catedral, d'on han sortit necessàriament les dues esglésies són una de sola i els antics volgueren que una persona administrés Sant Feliu, i aquest rector fou anomenat abat».⁹⁴

2. *Els llibres primitius*

Es comprendrà tot d'una, doncs, que no es trobin inventaris de llibres propis de l'església en la documentació coneguda de Sant Feliu anterior al segle XIV. Però no manquen al·lusions puntuals a llibres en testaments dels canonges de la casa. El 27 d'abril del 1143, Pere Ramon, capellà de Sant Feliu, deixa dos modis de vi per a pagar un *Passioner* per a l'església de Sant Feliu.⁹⁵ L'octubre de l'any 1247 Pere de Prat, canonge de Sant Feliu, deixa en el seu testament un breviari major,⁹⁶ que havia comprat al clergue Pere Joan, a l'església de Santa Ceclina.⁹⁷ El 13 de desembre del 1255, Pere Duran, clergue del Mercadal, que funda un aniversari de 20 preveres a Sant Feliu de Girona, disposa que els seus llibres siguin venuts per remei de la seva ànima.⁹⁸ Més endavant, el juliol del 1266, és esmentada una Bíblia que el seu propietari, el notari Bernat de Vic, havia comprada als framenors i els la llegava en el seu testament, potser perquè encara no havia acabat de pagar-la.⁹⁹ El 21 de març

94. Gabriel ROURA, *Girona carolíngia. Comtes, vescomtes i bisbes (Del 785 a l'any 1000)*, Girona 1988, 69.

95. «Primum dimitto Sancto Felici ad opus cuiusdam passionarii itos modios uini ad nouellum de meis expletis»: ASF, perg. orig. 3bis, Claver III, f. 174r. El *Passioner* és una col·lecció d'actes i vides de màrtirs, que es llegia en l'ofici matinal, quan se celebrava la memòria d'un màrtir determinat. Cf. infra, notes 112, 175, 212, 330, 446.

96. Segurament es tracta d'una obra com la que actualment encara s'anomena de la mateixa manera: còpia abreujada en un sol volum dels elements de l'ofici diví, missa exclosa. El fet que el breviari sigui dit «maius» potser significa que incorporava elements musicals del cant de l'ofici.

97. «Dimitto Sancte Segoline meum breuiarium maius, quod emi a Petro Iohanne clerico, et maneat semper in coro dicte ecclesie catenis firmatum et numquam exeat de dicta ecclesia»: ASF, perg. 99, octubre 1247.

98. «Item dimitto predicto Dalmacio clerico dum uixerit omnes libros meos, quos habeat et teneat dum uixerit, et post obitum eius uolo quod omnes ipsi libri ueniant in posse meorum manumissorum uel successorum eorum incontinenti, quos deinde possint uendere cuicumque uoluerint quocumque precio potuerint, et quicquid inde habuerint donent ob remedium anime mee ad eorum noticiam»: ASF, perg. 122.

99. «[Fratribus] minoribus X solidos pro refectione et meam bibliam quam emi ab eis, et uolo quod soluantur eis XL solidos alterius monete de duplo, quos eis inde debeo»: ASF, perg. 171, còpia de 1276.

del 1292, Jaume d'Albons, cabiscol de Sant Feliu, deixa un missal al benefici que institueix a l'altar de sant Narcís.¹⁰⁰

Pel que fa a llibres propis de la casa, d'allò que es podria assemblar a una biblioteca, ni un mot en cap document, ni anterior ni posterior a l'entrada dels carolingis a Girona.

Per bé que les comparacions són odioses, el buit documental inicial sobre els llibres de Sant Feliu, que al capdavant va funcionar els segles IX i X com una catedral, es pot contrastar amb els inventaris de llibres d'esglésies episcopals catalanes dels temps més reculats que s'han conservat: els dos de Vic, els dos de la Seu d'Urgell, el de Roda d'Isàvena i el d'Elna.

2a. Vic

Començant per Vic, els catàlegs o llistes de llibres més antics de la catedral i canònica de Sant Pere són els dels anys 957 i 971, publicats modernament per Eduard Junyent.¹⁰¹ Amb les diferències del cas, en tot cas poques, la primera biblioteca o col·lecció de llibres de Sant Feliu podria ésser imaginada segons el model vigatà. Per comoditat del lector, reproduïm ací l'inventari vigatà de l'any 957 (el de 971, pel que fa al contingut, és idèntic), que proposem com un guió per entendre quin tipus de llibres eren corrents en una església episcopal catalana durant el primer segle carolingi:

100. ASF, perg. 274; regest dins ASF Cabiscol Major. Escriitures 1672-1710, perg. 104, fol. 214. No es pot tractar de res més que d'un missal romà.

101. *La biblioteca de la Canònica de Vich en los siglos X-XI*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 21 (1963), 139-140; *Diplomatari de la Catedral de Vic. Segles IX-X*, Vic 1980-1996, docs. 303 i 413. La llista ja havia estat publicada per VL, VI, 273s.; R. BEER, *Handschriftensätze*, 543-544; Josep GUDIOL I CUNILL, *Els Primitius*, 74-75. Després ha estat divulgada per ZIMMERMANN, II, 1150. Recentment se n'ha fet ressò J. ALTURO I PERUCHO, *Corpus Biblicum Medii Aevi Cataloniae. Códices, fragmentos, membra disiecta y referencias librarias. Una primera aproximación*, dins «Memoria Ecclesiae», XXXVIII (2013), 85-86. S'ha de comparar la llista amb la dels llibres que hi havia a Ripoll el segle XII, publicada també per VL, VIII, 216-217; PELLICER, *Monasterio de Ripoll*, Girona 1872, 115-116; R. BEER, *Handschriftensätze*, Wien 1894, 412 (copiant VL), i BEER, *Ripoll*, 79-85, 270-276; GUDIOL, *Els primitius*, 77-78 (copiant BEER); E. JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, Barcelona, IEC 1992, 398-400; Miquel dels Sants GROS, *La vila de Vic i el monestir de Ripoll en els anys 867-970*, dins «Actes del Congrés Internacional 'Gerbert d'Orlhac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del I mil·lenni'», Vic 1999, 751; ZIMMERMANN, I, 592-595; Pere J. QUETGLAS, *La tradició clàssica a l'edat mitjana als països de parla catalana*, dins «Ítaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica», 23 (2007), 14-16; GROS Vic, 30-31. Com a complement indispensable d'informació. cf. també E. JUNYENT, *Le Scriptorium de la cathédrale de Vich*, dins «Cahiers de Saint-Michel-de-Cuxa», 5 (1974), 65-69

«Testo I¹⁰²
 Preceptos III
 Privilegio I¹⁰³
 Eptatiquos II¹⁰⁴
 Degada I¹⁰⁵
 Prophetarum unum¹⁰⁶
 Dispositos III¹⁰⁷
 Quarantenos III¹⁰⁸
 Salomon I¹⁰⁹

102. Cf. infra, notes 124, 202, 292, 295, 333, 439, 468, 471. El *Testo* de Vic porta a pensar immediatament en el *Textum evangelii* que inicia la primera llista coneguda de llibres de Sant Feliu, com es veurà tot d'una. Els mss. 15 i 71 de l'actual BEV [per als quals cf. GUDIOL, *Catàleg*, 35-36 i 93-95; i per al primer cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Textus quatuor evangeliorum* (*Museu Episcopal de Vic: Ms. 15*), dins CR, III, 754-763], ambdós del s. XII, suggereixen el contingut del ms. de l'inventari de 957: A més dels quatre evangelis, el ms. portaria també els canons d'Eusebi de Cesarea, els pròlegs dels evangelis i potser un «capitulare evangeliorum», la guia que indicava els evangelis que havien d'ésser llegits en les celebracions litúrgiques.

103. *Præceptos* i *Privilegio* es refereixen a sèries (arxivístiques?) o col·leccions de documents emanats dels sobirans, fossin reis carolingis (Odó, Lluís IV), comtes catalans o documentació eclesiàstica (conciliar?) catalana.

104. Cf. infra, notes 148, 286, 303, 373. És l'Heptateuc, és a dir, els set primers llibres bíblics, de *Gènesi* a *Jutges*. Potser en prové un fragment, ara BEV, ms. 255, que és el foli 9 d'una Bíblia o d'un Heptateuc de gran format, i conté Gn 6, 20 – 10, 32, per al qual cf. Miquel dels Sants GROS, *Fragments de Bibles llatines del Museu Episcopal de Vic*, dins «Revista Catalana de Teologia» 3 (1978), 158-159; *La Biblioteca Episcopal de Vic. Un patrimoni bibliogràfic d'onze segles*, Vic 2006, 16.

105. Cf. infra, notes 178, 221, 383. La *Degada* són les *Enarrationes in Psalmos* d'Agustí; el fragment XXV/2 de la BEV, del darrer quart del segle IX o de la primera del segle X, escrit en lletra minúscula carolina en un escriptori narbonès, ho confirma.

106. Cf. infra, notes 200, 223, 307, 318, 338, 481 i 491. Segurament és un exemplar dels XII profetes menors. Podria ésser el volum llegat a la catedral l'any 908 pel bisbe Idalguer, CatCar IV-1, n. 78, p. 125.

107. Cf. infra, notes 216, 258, 437, 438, 440, 441, 442, 443, 444. Els *dispositos* són comentaris patristics sobre les epístoles i els evangelis o un recull d'homilies sobre els evangelis. Cf. GUDIOL, *Catàleg*, 79-80; Miquel dels Sants GROS i PUJOL, *Fragments de Bibles llatines del Museu Episcopal de Vic*, dins «Revista Catalana de Teologia», 3 (1978), 153-171; *La Biblioteca Episcopal de Vic. Un patrimoni bibliogràfic d'onze segles*, Vic 2006, 17; ZIMMERMANN, I, 593-594. Per la identificació dels *Disposita* amb homiliaris —i possiblement amb l'homiliari de Luculentius—, cf. F. X. ALTÉS i AGUILÓ, *La tradició codicològica i litúrgica de l'homiliari carolingi de Luculentius a Catalunya. La recensió catalana: Inventari i homilies recuperades*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XVIII (2010), 76-81. A Vic s'hi conserven dos folis, actual BEV ms. frag. IX/27, escrits en minúscula carolina a l'escritori de la mateixa catedral de Vic, provinents dels relligats de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria d'Oló. I encara el fragment XXIII/27, estudiat per F. X. ALTÉS i AGUILÓ, *Un homiliari i una col·lecció homilètica carolingis, copiats a l'entorn de l'any 900* (*Vic, Arxiu Cap. ms. 60, i Arx. Episc., frag XXIII/27*), dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XX (2012), 15-45.

108. Cf. infra, notes 173, 210, 272, 351. Els *Quarantenos* són llibres que transmeten la col·lecció dels quaranta sermons sobre els evangelis predicats pel papa Gregori el Gran (papa de 590 a 604) a les basíliques romanes *circa* l'any 600.

109. Cf. infra, notes 149, 305. Volum de llibres sapiencials de la Bíblia, almenys *Proverbis*, *Càntic* i *Eclesiastès*, atribuïts a Salomó.

Hactus Apostolorum I¹¹⁰

Iob I¹¹¹

Passionarios II¹¹²

Regum I¹¹³

Channonos III¹¹⁴

Antimphonarios IIII¹¹⁵

Martirlegium I¹¹⁶

110. Cf. infra, notes 149, 459. Sota el nom d'*Actes* potser cal entendre-hi tot el NT, llevat dels evangelis. Cf. el testament d'Idalguer esmentat a la nota 106, amb la particularitat que el còdex llegat pel bisbe contenia *Actes* i les epístoles de sant Pau.

111. Cf. infra, notes 141, 144, 220, 265 i 327. És el llibre bíblic homònim o, molt probablement, els *Moralium in Iob libri* de Gregori el Gran, obra que va tenir una gran influència, especialment sobre l'exegesi, durant tota l'Edat Mitjana: PL 75, 509-1162; 76, 9-782. D'aquesta obra n'hi ha exemplar avui a la BEV, ms. 26, del segle XI in.: Cf. GUDIOL, *Catàleg*, 44-45; M. E. IBARBURU ASURMENDI, «*Moralia in Iob*» de sant Gregori (*Museu Episcopal de Vic: Ms. 26*), dins CR, III, 763-766.

112. Cf. supra, nota 95, i Joan AINAUD DE LASARTE, *Supervivencias del Pasionario Hispánico*, dins «AST», XXVIII (1956), 11-24. D'un d'aquests volums en pot provenir el fragment BEV, ms. frag. X/11, part de foli en pergami escrit en lletra minúscula carolina en un escriptori narbonès, entre 879 i 900, obtingut d'una relligadura de l'Arxiu Capitular de Vic, que conté les passions de l'evangelista sant Marc i de l'apòstol sant Jaume. Cf. GROS Vic, 22. No es pot pas excloure que un d'aquests dos *Passionarios* sigui el *Passiones Apostolorum quodicem I* que Idalguer va llegar a la catedral, supra nota 106.

113. Cf. infra, notes 149, 318, 374, 482. Els llibres bíblics històrics homònims, possiblement els que actualment se solen designar amb els noms de *Samuel* (I-II) i *Reis* (I-II). És l'actual BEV ms. 5, escrit en lletra minúscula carolina entre els anys 980 i 1000 a l'escritori de la mateixa catedral de Vic, que porta afegits els llibres dels Macabeus. Cf. VL, VI, 76 (IC, n. 819; GUDIOL, *Catàleg*, 28-29; M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Llibre dels Reis i dels Macabeus* (*Museu Episcopal de Vic: Ms. 5*), dins CR, III, 743; GROS Vic, 22.

114. Cf. infra, notes 149, 153, 156, 183, 236, 310, 311, 316, 380, 435. L'ítem sembla designar tres col·leccions canòniques. Si eren diverses, una podria ésser la *Collectio Adriana*, vigent a l'imperi carolingi; la segona hauria d'ésser la *Hispana*, pròpia de l'església visigòtica; la tercera, la de Dionís l'Exigu (s. VI in.)? Una d'aquestes col·leccions pot haver estat la llegada per Idalguer, supra nota 106.

115. Cf. infra, notes 132, 139, 140, 142, 143, 150, 153, 154, 156, 161, 163, 167, 168, 193, 206, 207, 283, 284, 298, 455, 460, 461, 463, 465, 475, 476, 477 i 587. És el recull d'antífones o tornades que es canten o diuen abans i després de cada salm en el res de les hores canòniques, i dels versets i respostes que segueixen les lectures breus o *capitula* del mateix ofici. Després del missal i del leccionari, l'antifoner és un dels llibres més freqüents en inventaris de llibres litúrgics. Es conserva un bifoli, ara BEV, ms. 122, escrit amb lletra minúscula carolina i notació neumàtica catalana, versemblantment obra de l'escritori de la mateixa catedral, procedent dels relligats de l'Arxiu Parroquial de Sant Martí del Brull, per al qual cf. GUDIOL, *Catàleg*, 130; J. GARRIGOSA, *Els manuscrits musicals a Catalunya fins al segle XIII*, Lleida 2003, n. 370; GROS Vic, 24. Un d'aquests antifonaris pot haver estat el llegat per Idalguer, supra, nota 106.

116. Cf. infra, notes 308, 377, 431. És el *Martirologi*, on hi ha resumida la vida i martiri dels sants de cada dia de l'any litúrgic; es resava o cantava a l'hora de Prima. Aquí es tracta del *Martirologi* d'Adó, actual BEV, ms. 128, f. 177-313, escrit en lletra minúscula carolina entre 980 i 1000. Cf. VL, VI, 81-82 (IC, n. 835); GUDIOL, *Catàleg*, 133-135; M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Martirologi d'Adó* (*Museu Episcopal de Vic: Ms. 128 b*), dins CR, III, 747-748; GROS Vic, 21; *Oliba Episcopos*. *Catàleg*, 179-180.

Ysidorum I¹¹⁷
 Vita channonica I¹¹⁸
 Pastorale I¹¹⁹
 Machabeorum I¹²⁰
 Lectionarios III¹²¹
 Missales IIII¹²²

117. Cf. infra, nota 528. Potser és l'antígraf del *De poenitentia, Libri Synonimorum et Soliloquiorum*, d'Isidor (ca. 560-636), copiat el 1056 per Ermemir Quintila, ara BEV, ms. 43, per al qual cf. GUDIOL, *Catàleg*, 49-61, i *Oliba Episcopus*. Catàleg, 162-163; o del *De summo bono*, també d'Isidor i copiat també per Quintila, ara BEV, ms. 44, GUDIOL, *Catàleg*, 61-63; M. E. IBARBURU ASURMENDI, «*De summo bono*» de sant Isidor (*Museu Episcopal de Vic: Ms. 44*), dins CR, III, 748-750.

118. Cf. infra, notes 179, 217, 281. És la regla dita d'Aquisgrà per a les canòniques catedralícies promulgada a Aquisgrà per l'emperador Lluís el Píadós en el capítular de 816. És l'actual BEV ms. 128^c, redactat entre 925 i 950 en un escriptori català no identificat i adquirit poc després, quan el bisbe Guadamir dotà la Canònica osonenca: Cf. GUDIOL, *Catàleg*, 133-135; E. JUNYENT, *Diplomatari de la Catedral de Vic. Segles IX-X*, Vic 1980-1986, doc. 302. D'aquest capítular n'hi ha còpia a l'ADG, ASF, ms. 17, fol. 104-160 (del segle XVI in).

119. Cf. infra, notes 227, 280, 344. És el volum de la *Regula Pastoralis* del mateix Gregori el Gran (PL 77, 13-128); altrament seria un llibre d'administració de sagraments (= ordinari).

120. Cf. infra, notes 306, 318. Són els llibres bíblics dels *Macabeus*. No és probable que el volum sigui diferent de l'actual BEV ms. 5, al qual s'ha fet referència supra, nota 113, com tampoc no sembla impossible que el manuscrit s'hagi format gràcies al relligat de dues obres primitivament separades. GUDIOL, en efecte, *l. c.*, distingeix dues mans en el ms., una per a cada bloc —*Reis, Macabeus*—, essent més antiga i arcaica la dels *Macabeus*, cosa que es manifesta de forma ostensible en la decoració. Aquesta, per altra banda, demostra la relació entre els tallers de Vic i els de Ripoll.

121. Cf. supra, nota 90; infra, notes 139, 140, 142, 164, 169, 203, 274, 297, 335, 460, 461. Volum que conté les lectures de la missa o de l'ofici. Alguns leccionaris incorporaven les oracions sacerdotals, intercalades oportunament, com en els missals. Es conserva un bifoli escrit en lletra minúscula carolina a l'escritori de la mateixa catedral entre 925 i 950, ara BEV, ms. frag. IX/27, procedent dels relligats de l'Arxiu parroquial de Santa Maria d'Oló, per al qual cf. GROS, *Vic*, 12. Idalguer deixava un *leccionari* en el seu testament, supra, nota 106.

122. Cf. supra, nota 100; infra, notes 139, 140, 141, 142, 143, 150, 152, 176, 201, 203, 275, 296, 297, 334, 459, 529. «Missal» és el mot usat en l'antiga litúrgia hispana en comptes del mot «sacramentari», de tradició romana. És probable que els quatre missals de l'inventari ja siguin de ritus romà. Són coneguts els fragments de sacramentaris conservats a la BEV: a) El fragment I/8, escrit en lletra minúscula carolina a l'escritori de la mateixa catedral vigatana, possible obra del canonge Ató, actiu entre 918 i 935, per al qual cf. Miquel dels Sants GROS i PUJOL, *Els fragments del Sacramentari Vic, Mus. episc., frag. I/8*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», 6 (1995), 170; *La Biblioteca Episcopal de Vic. Un patrimoni bibliogràfic d'onze segles*, Vic 2006, 28. b) El fragment I/15, escrit en lletra minúscula carolina a l'escritori de la mateixa catedral vigatana, possible obra del canonge Recared, actiu entre 946 i 976, per al qual cf. Miquel dels Sants GROS i PUJOL, *El Sacramentari Leccionari de Sant Boi de Lluçanès (Vic, Mus. episc., frag. I/5)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», 14 (2006), 87-117; *La Biblioteca Episcopal de Vic. Un patrimoni bibliogràfic d'onze segles*, Vic 2006, 29. c) El fragment I/6, escrit en lletra carolina i datable devers la fi del segle X i procedent també de Sant Boi del Lluçanès, per al qual cf. Miquel dels Sants GROS i PUJOL, *Els fragments del Sacramentari de Sant Boi del Lluçanès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XIII (2005), 17-46. d) El fragment I/10, escrit en minúscula carolina del segon terç del segle X, possiblement obra d'Ató, per al qual cf. Miquel

Vitas Patrum I¹²³
 Testum I¹²⁴
 Psalterios V¹²⁵
 et alios libros IIII¹²⁶
 Breviario I¹²⁷
 Quaternos cum Letania¹²⁸
 et duos de dedicatione».¹²⁹

dels Sants GROS, *Els sis missals de la catedral de Vic a mitjan segle x*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XXV (2017), 85-98. Idalguer deixà un missal a Sant Pere en el seu testament, supra, nota 106.

123. Cf. infra, notes 197, 234, 273 i 332. Versemblantment és un volum amb les vides d'alguns pares del desert escrites per sant Jeroni (sant Pau ermità, sant Hilarió, sant Malcus), i la de sant Antoni, escrita per Atanasi d'Alexandria. Segurament era molt semblant als actuals BEV, mss. 38 i 39, escrita la primera part del primer entre el final del segle x i el principi del xi, i la resta durant el segle xi, en lletra minúscula carolina, segurament a l'escriptori de la mateixa catedral de Vic. Cf. GUDIOL, *Catàleg*, 54-57; M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Beati Gregorii papae Dialogorum libri. Alcuini quaestiones de litteris et libris. Item de rebus sacris. Ordo qualiter divina opera in ecclesia agantur. Enarrationes et vitiiis (sic) Patrum aliaque opuscula (Museu Episcopal de Vic)*, dins CR, III, 776-778; A. M. MUNDÓ, *La cultura artística escrita*, dins CR, I, 152.

124. Cf. supra, nota 102.

125. Cf. infra, notes 138, 140, 142, 143 151, 155, 164, 167, 184, 204, 288, 309, 388, 486, 487. Cinc volums del llibre dels *Salms*, algun probablement en format de cor. D'algun d'aquests salteris en pot haver format part el bifoli escrit en lletra minúscula visigòtica, actualment BEV, ms. 259, datable entre 775 i 800, probablement d'escriptori narbonès, arribat a Osona a la fi del segle VIII amb l'host franca, per al qual cf. Miquel dels Sants GROS, *El fragment del 'Liber Psalmorum hispànic' Vic, Mus. Episc.*, ms. 259, dins «Revista Catalana de Teologia» 2 (1977), 437-452; *La Biblioteca Episcopal de Vic. Un patrimoni bibliogràfic d'onze segles*, Vic 2006, 14.

126. El més probable és que siguin altres quatre exemplars del *Psalteri*. Però no seria estrany que fossin llibres del trivi i el quadrivi, car a la catedral de Vic bé hi podia haver l'escola corresponent. En tot cas, aquests llibres no figuren en l'inventari de 971. De l'ensenyament al·ludit n'hi ha rastres a la BEV: a) El ms. 257 és el foli 5 d'un volum escrit devers 850 en un escriptori del nord de França, que al segle XII fou esmenat i repuntuat, procedent de relligadures de l'Arxiu parroquial de Sant Pere de Torelló, i conté una part del llibre II de les *Institucions gramaticals* de Priscia, per al qual cf. M. PASSALACQUA, *I codici di Prisciano*, Roma 1978, 356; GROS *Vic*, 40. b) El ms. 197, fol. 25^v, escrit devers l'any 1000 en lletra minúscula carolina, procedent d'un escriptori narbonès, conté l'inici de l'*Eneida* de Virgili; cf. GUDIOL, *Catàleg*, 201-203; B. MUNK OLSEN, *L'étude des auteurs classiques latins aux XIe et XIIe siècles*, vol. II, París 1982-1985, 792; GROS *Vic*, 41.

127. Cf. supra, nota 96; infra, notes 213, 222, 394, 502, 617. No és probable que el segle x el nom designi el que ara entenem per breviari, ans un recull de músiques per a les celebracions litúrgiques.

128. És possible que es tracti de «*Quarentenos*». El concili de Girona del 517 ja havia previst el res de les letanies cada any després de Cinquagesma i a principis de novembre: «... II, De litania, ut expleta solennitate pentecostes, sequens septimana, a quinta feria usque in sabbatum, per hoc triduum abstinentia celebretur. III. Item secundae litaniae faciendae sunt kalendis novembris, ea tamen conditione servata, ut si iisdem diebus dominica intercesserit, in alia hebdomada, secundum prioris abstinentiae observantiam, a quinta feria incipiantur et in sabbato vespere missa facta finiantur. Quibus tamen diebus a carnibus et a vino abstinendum decrevimus»: MANSI, VIII, 549.

129. Cf. infra, notes 144 i 319; JUNYENT, *ib.*, 139-140.

És a dir, la col·lecció de llibres bíblics abastaria pràcticament tot el Vell Testament, i els *Actes*, normalment seguits, tal com acabem de dir, per les lletres apostòliques, escrits paulins i Apocalipsi inclosos. Els llibres són bíblics, litúrgics, jurídics i patristics, constituint una biblioteca d'ús. Només testimonialment hi consten gramàtiques, llibres d'arts, o textos que puguin servir per a l'ensenyament; per a l'aprenentatge de l'exegesi o de la teologia no hi ha res. La col·lecció respon a necessitats culturals i a la vida política i administrativa de la catedral i bisbat, no al fons d'una institució amb una noció clara i precisa sobre la utilitat social —pedagògica i de promoció— d'una biblioteca al servei d'un grup humà, ni que fos reduït al gremi clerical. Val la pena fer notar que falta en els inventaris vigatans el volum d'Esmaragde que Idalguer llegava en el seu testament del 908 a la catedral. No vol dir això que la catedral no el posseís en el moment de fer l'inventari, però el cert és que no s'hi ha conservat posteriorment.

En el cas de Vic, catedral versemblantment consagrada el 890, és impossible saber si algun dels còdexs esmentats era d'escriptura visigòtica o si ja tots eren escrits en lletra carolina. A part del fragment esmentat supra, nota 125, l'únic que s'ha conservat de la llista del 957 és una part del *Martirologium*, l'actual ms. 128, folis 177-313, de la BEV, escrit en lletra carolina amb relleus d'escriptura visigòtica. Per a Sant Feliu, cap de bisbat des d'època tardo-antiga, cal suposar que els llibres litúrgics i no litúrgics —si n'hi havia— de la primera etapa carolíngia serien encara en la seva major partida mss. visigòtics, i que l'arribada dels francs va escombrar-los ràpidament, substituint-los pels llibres del ritus franco-romà. Però aquí no és permès ultrapassar els límits d'una suposició, sense fonament ni data precisos.

El paral·lelisme de Sant Feliu amb Vic té vigència en un altre aspecte: No s'han conservat altres inventaris de llibres fins al segle XIV.¹³⁰

2b. La Seu d'Urgell

Per accedir als esments més antics de llibres al bisbat d'Urgell hi ha dues fonts: L'escorcoll de les escriptures documentals, i l'inventari de llibres de la catedral que hi ha al recto del foli que precedeix el fol. 1 del cèlebre *Còdex dels Concilis* o *Collectio Canonum Hispana*, avui ms. 2005 de la Seu d'Urgell. Per sort, Mn. Pere PUJOL I TUBAU va fer l'escorcoll i va publicar l'inventari.¹³¹

130. El primer inventari vigatà del segle XIV és de l'any 1368; hi ha més inventaris i llistes de llibres dels anys 1435-1438, 1443, 1466 i 1583: Cf. Josep GUDIOL, *Catàleg*, 14-23.

131. Cf. *De la cultura catalana mig-aval: Una biblioteca dels temps romànics*, dins «EUC», VII (1913), 1-8; reproduït en P. PUJOL, *Obra Completa*, Andorra 1984, 52. Va reprendre l'estudi i l'edició de l'inventari Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Seu*, 471-491.

L'escorcoll relaciona llegats a diverses parròquies —Eguils, Sant Martí de Salses, Sant Julià de Canalda, Sant Pere d'Escales— i llegats testamentaris de persona a persona, en un arc de temps que va de l'any 857 al 1119. S'hi troben relacionats els títols següents:

«et ipsum meliorem *Antifonarium* et ipso *missale* qui est novo mystico¹³² et evangeliorum *disposito*. et *sermonario*.¹³³ et *cronica*.¹³⁴ et *Innorum*.¹³⁵ et *ordo*¹³⁶ toledano (Eguils, any 900)

duos libros, *Manuale*¹³⁷ et *Psalterium* (Sant Martí de Salses, any 857).¹³⁸

libros III. *Missalem*, *Lectionarium* et *Antiphonarium* (Sant Julià de Canalda, any 901).¹³⁹

Missale, *Lectionario*, *antifernario*, *psalterio*, *Evangeliorum disposito* (Sant Pere de Grau d'Escales, any 913).¹⁴⁰

Libros *Lectionarios II*. *Antimphanarios II*. et *Missale I*. obtimo. et *Passionario I*. et duo locorum *misticum*. Et *iob*. Et *iuditob* (*sic*) I. et ... et *Machabeorum*. et *humiliario* (*sic*) I. et *sermonario I*. et *Psalterios II*. et *Innerios II* (Sant Miquel «ad pontes, ad illa torre», any 940).¹⁴¹

Antiphonario I. *Missales III*. *Lectionarios III*. *Psalterios II* (dedicació de diverses esglésies cerdanes, any 948).¹⁴²

Antiphonario, *Missale*, *Lectionario*, *Psalterio Hinnorum*, *Homeliario* et alium librum qui dicitur *Flores Evangelii*.¹⁴³ *Cum 9 lectiones omnium Sanctorum*,

132. El *liber mysticus* és un *mixte*, amb parts corresponents a la missa i altres parts corresponents a l'ofici diví. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115; per al missal, cf. supra, nota 122.

133. Per al *Disposito*, cf. supra, nota 107. Per al sermonari, cf. infra, notes 237, 497. Aquí recull d'homilies d'autor incert, com és incerta l'obra.

134. Molt probablement és la *Cronica* d'Isidor (PL 82, 214-228).

135. Cf. infra, nota 392. Llibre d'ús litúrgic explícit, sobretot per a l'ofici diví.

136. Cf. infra, notes 238, 256, 276, 470. L'*ordo* és un ritual visigòtic, amb les fórmules dels sagraments, consagracions, dedicacions i benediccions, és a dir, celebracions no eucarístiques ni de l'ofici diví.

137. El *manuale* és un altre llibre visigòtic que aplega les oracions de la missa que diu el celebrant.

138. ZIMMERMANN, II, 1146, citant Pujol i Tubau. Cf. supra, nota 125.

139. ZIMMERMANN, II, 1147. Per al missal, cf. supra, nota 122; per al *Leccionari*, cf. supra, nota 121; per a l'antifoner, cf. supra, nota 115.

140. ZIMMERMANN, II, 1147. Per al missal, cf. supra, nota 122; per al leccionari, cf. supra, nota 139; per a l'antifoner, cf. supra, nota 115; per al salteri, nota 125; per a la darrera obra esmentada, cf. supra, nota 107.

141. ZIMMERMANN, II, 1149. Per al leccionari, cf. supra, nota 121; per a l'antifoner, cf. supra, nota 115; per al missal, cf. supra, nota 122; per al *Passioner*, cf. supra, nota 112; per al llibre de *Job*, cf. supra, nota 111; per al llibre dels *Macabeus*, cf. supra, nota 120; per a les homilies i al sermonari, cf. supra, nota 133; per al salteri, cf. supra, nota 125; per a l'himnari, cf. supra, nota 135.

142. ZIMMERMANN, II, 1149. Per a les obres esmentades, cf. nota anterior.

143. Per a les sis primeres obres esmentades, cf. supra, nota 141. La setena és un florilegi de fragments dels evangelis, probablement repartits segons el cicle litúrgic i acompanyats de glosses. Per a l'octava, cf. supra, nota 121.

sive et de dedicatione ecclesie, et de libris Moralie iob¹⁴⁴ in uno codice Libros II (Sant Cristòfol de Salinas, any 949).¹⁴⁵
*Biblioteca I.*¹⁴⁶ et alios libros X. et VII (Ciutat, any 952).¹⁴⁷
*Libros Eptatico I.*¹⁴⁸ *Appocalipsin. et Actus Apostolorum et Regum. Sapientia Salomonis. Disposito I. Passionario I. Chanano I.*¹⁴⁹ *Missale Lectionario Antiphonario* in uno volumine. *Psalterio I. et Prophetarum I...*
*Antifaner, Missale, Presser,*¹⁵⁰ *Saltirio, Quaterniones de Flore Psalmorum,*¹⁵¹ alio *Missale* (testament de Ramon, levita, any 1045).¹⁵²
 ipso meo *antiphonario* cum ipso *canono* socharrato (testament d'en Vives, prevere, anys 1050).¹⁵³
Antiphonario, Licianero (= Leccionari), *Tropero,*¹⁵⁴ *Psalterio, Flore Psalmorum et Himmer* (testament d'en Sunyer, any 1054).¹⁵⁵
 ipso *Antiphonario* et ipso *Tropero* cum ipso *canono* socarrado... et *Officiario*¹⁵⁶ (testament sacramental d'en Sal·la, any 1054).¹⁵⁷

144. Per al leccionari dels sants, cf. supra, nota 121; per al volum de la dedicació d'esglésies cf. supra, nota 129; pel que al comentari del papa sant Gregori el Gran al llibre de *Job*, cf. supra, nota 111.

145. ZIMMERMANN, II, 1149.

146. Cf. supra, nota 91; infra, notes 172, 209, 264, 326. És la manera com es coneix la traducció llatina de la Bíblia de sant Jeroni, i sol designar l'Antic i el Nou Testament, és a dir, un text complet de tota la Vulgata: Anscari M. MUNDÓ, «*Biblioteca*»: *Bible et lecture du carême d'après saint Benoit*, dins «*Revue Bénédictine*», 60 (1950), 65-92, esp. p. 77.

147. ZIMMERMANN, II, 1150.

148. Cf. supra, nota 104. Amb els que segueixen dins el mateix ítem gairebé formarien una Bíblia completa: *Reis, Salms, Profetes, Sapiencials, Nou Testament*, llevat de *Job* i els *Evangelis*.

149. Per a l'*Apocalipsi*, cf. infra, nota 267; per als *Actes*, cf. supra, nota 110; per als llibres dels *Reis*, cf. supra, nota 113; per als llibres sapiencials de Salomó, cf. supra, nota 109; per al *disposito*, cf. supra, nota 107; per al *Passioner*, cf. supra, nota 112; per al llibre de *cànons*, f. supra, nota 114.

150. És a dir, *Proser*, llibre de les proses i tropus que es cantaven a la missa i en l'ofici diví de les festes més assenyalades. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115; per al missal, cf. supra, nota 122. Per al *proser*, cf. infra, nota 290.

151. Cf. infra, nota 155. Llibre d'espiritualitat, florilegi dels salms per a la meditació.

152. ZIMMERMANN, II, 1159. Per al missal cf. supra, nota 122.

153. ZIMMERMANN, II, 1163. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115. Per als cànons, cf. supra, nota 114. Ni Pujol i Tubau, ni Zimmermann, ni Gros i Pujol no diuen un mot sobre aquest «canono socharrato», ni sobre el «canono socarrado» de més avall, en referència al 'socrim', Tampoc nosaltres.

154. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115. Per al leccionari, cf. supra, nota 121. Per al *troper*, cf. infra, notes 156, 160, 161, 162, 194 i 208.

155. ZIMMERMANN, II, 1163. Per al salteri, cf. supra, nota 125; per les *Flors dels Salms*, cf. supra, nota 151; per a l'*Himmari*, cf. supra, nota 135.

156. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115. Per al *Troper*, cf. supra, nota 154. Pels *Cànons*, cf. supra, nota 153. Per a l'ofici, cf. infra, notes 159, 162, 163, 167, 192, 205, 207, 282, 283, 473. L'*Oficier, Ofeier* o *Alfuller* és el llibre de la missa segons la successió de l'any litúrgic; ordinàriament portava els cants amb nota.

157. ZIMMERMANN, I, 539, 580; II, 1163.

ipso meo *Proser* cum *Himner* (testament de n'Arnall, any 1055).¹⁵⁸
 Quaterniones V de *Oficiero* (testament de Guillem Mir, prevere, any 1058).¹⁵⁹
 et ipso *Troper* cum *Himner* (testament de n'Arnau, any 1059).¹⁶⁰
Antiphonario cum ipso suo *Tropario* (testament sacramental d'Isarn, sacerdot i sacricustodi de Santa Maria, any 1069).¹⁶¹
Psalterio I, I Troper, Quaternos de Oficiario et I Himner (testament de Guillem, sacerdot, any 1074).¹⁶²
I Ostiarium (= *Oficiarium*?) et *Antiphonarium* (testament sacramental d'en Seniofred, any 1078).¹⁶³
Lectionarium, Psalterium (testament de Ponç, sacerdot, any 1081).¹⁶⁴
 III *libros iudicos*¹⁶⁵ (testament de Raimon Seniofred, any 1082).¹⁶⁶
 ipso meo *Antiphonario* cum responsis et *Oficiario* et *Psalterio* atque *Imnarios* (testament de Guadall, sacricustodi, any 1096).¹⁶⁷
 et ipso meo *antiphonario*, cum ipso *Psalterio*, cum omnibus aliis meis libellis (testament d'Esteve, levita, any 1097).¹⁶⁸
 relinquo XX solidos ad consummationem *Lectionarii* (testament de Raimon Bernat, any 1119)».¹⁶⁹

Pel que fa al catàleg de llibres de la catedral, Pujol i Tubau el va publicar com un inventari unitari. Josep Gudiol, més tard, va fer notar que no era un simple catàleg, ans un catàleg amb dues parts, la segona de les quals amb data precisa: mitjan agost del 1147.¹⁷⁰ La primera part correspon al contingut de

158. Per al *Proser*, cf. supra, nota 150; per a l'*Himnari*, cf. supra, nota 135. ZIMMERMANN, II, 1163.

159. ZIMMERMANN, II, 1164. Cf. supra, nota 156.

160. ZIMMERMANN, II, 1164. Per al troper, cf. supra, nota 154; per al himnari, cf. supra, nota 135.

161. ZIMMERMANN, II, 1165. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115; per al troper, com en la nota anterior.

162. ZIMMERMANN, II, 1165. Per al salteri, cf. supra, nota 125; per al troper, cf. nota 154; per a l'*oficier*, cf. supra, nota 156; per a l'himnari, cf. supra, nota 135.

163. ZIMMERMANN, II, 1166. Per al possible oficier, cf. supra, nota 156. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115.

164. ZIMMERMANN, II, 1166. Per al leccionari, cf. supra, nota 121; per al salteri, cf. supra, nota 125.

165. Cf. infra, notes 190, 382, 428. És el *Liber Iudiciorum*, codi visigòtic de la llei, en vigor a Catalunya fins al moment de la introducció del dret romà.

166. ZIMMERMANN, II, 1166.

167. ZIMMERMANN, II, 1168. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115; per al responser, cf. infra, nota 206; per l'*oficier*, cf. supra, nota 156. Per al salteri, nota 125. Per a l'himnari, cf. supra, nota 135.

168. ZIMMERMANN, II, 1168. Per a l'antifoner i el salteri, com a la nota anterior.

169. ZIMMERMANN, II, 1169. Per al leccionari, cf. supra, nota 121. Per tot el conjunt, cf. supra, nota 131.

170. GUDIOL, *Els primitius*, 73.

la biblioteca urgel·litana durant el segon terç del segle x, entre 930 i 960, abans de l'adquisició del *Beatus*, i podria haver estat redactada abans d'acabar aquell segle.¹⁷¹

El catàleg, amb les seves dues parts, fa un gran efecte. Escrit en lletra del segle XII, reflecteix un estadi avançat de la biblioteca Capítular, que encara milloraria els segles posteriors, de manera que durant el segle XV la biblioteca de la Seu podia competir amb la de Ripoll. El doble inventari és una anella bibliogràfica que se situa en el trajecte que va des dels temps carolíngis fins al segle XIV (inventaris de Sant Feliu i de Vic) i permet de mesurar les etapes de la penetració dels llibres en una església episcopal catalana:

A

«Primitus quidem Bibliothecas II¹⁷²
 et II [Quarente]nos¹⁷³
 et II Carolos¹⁷⁴
 et II Passionarios¹⁷⁵
 et II Messalia, I Toledanam et aliam Romanam¹⁷⁶
 et II Dialogorum¹⁷⁷
 et Decada I¹⁷⁸
 Uita canonica I¹⁷⁹

171. Cf. GROS *Seu*, 103-104, amb propostes per a identificar cada volum.

172. Cf. supra, nota 146. Una d'aquestes dues bíblies es conserva *in situ* i ha estat estudiada per P. PUJOL I TUBAU: *El manuscrit de la Vulgata de la catedral d'Urgell*, dins *Id.*, *Obra completa*, Andorra 1984, 193-247. Cf. també VL, XI, 175 (IC, n. 642).

173. Cf. supra, nota 108.

174. Cf. infra, notes 266, 328, 449, 479 i 497. «Karla» i «carolus» és sinònim de «lle-gender» i «homiliari». Així s'ha d'entendre l'expressió de l'inventari de la Seu, el «carlum» de Roda d'Isàvena (infra, nota 266), els «charulos III» del testament del cabiscol Joan (supra, nota 91), i el «karla» de l'inventari vigatà del 1368 (infra, nota 497). Les homilies d'aquest recull són les de Pau Diaca, monjo de Montecassino, elaborades amb materials patristics. La denominació li ve perquè el volum comença amb el nom de Carlemany («Carolus»), rei dels francs i dels longobards, encarregant a Pau Diaca la confecció de l'homiliari, que després va fer difondre per tot l'imperi.

175. Cf. supra, nota 95.

176. Cf. supra, nota 122. El primer seria escrit en lletra visigòtica; el segon, en escriptura carolina.

177. Cf. infra, notes 215, 268, 346 i 432. Obra del papa sant Gregori el Gran (PL 77, 149-430). Un exemplar, escrit l'any 938 en lletra minúscula visigòtica, encara es conserva a la biblioteca de la catedral de la Seu, per al qual cf. VL, XI, 172-175 (IC, n. 641); M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Miscel·lània patristica*, dins CR, XXIII, 274-275, amb fotografia dels folis 110v i 111r; GROS I PUJOL, *Oliba*, 116-117. Dos exemplars del segle XI es conserven a la BEV, mss. 38 i 39, GUDIOL, *Catàleg*, 54-57.

178. Cf. supra, nota 105.

179. Cf. supra, nota 118.

liber super Joannem I¹⁸⁰
 super Apocalipsim I
 Super [Dan]iel librum I¹⁸¹
 Augustini de Trinitate librum I¹⁸²
 de Canones III libros¹⁸³
 Expositionem Psalterii librum I¹⁸⁴
 et IV^{or} Evangeliorum libros¹⁸⁵
 super Joannem I¹⁸⁶
 super Matheum alium¹⁸⁷
 super Lucham alium¹⁸⁸
 super Marchum alium¹⁸⁹
 liber Iudicum I¹⁹⁰
 Decreta Pontificum I¹⁹¹
 et III Oficiarios¹⁹²
 et IV^{or} Antiphonaria¹⁹³

180. Cf. infra, notes 186, 225, 354. Pot ésser qualsevol dels comentaris a l'evangeli de Joan anteriors al final del segle x.

181. Aquest títol i l'anterior conformen el *Beatus* de la Seu d'Urgell, amb el comentari de sant Jeroni al llibre de *Daniel*. Cf. VL, XI, 171-172 i ap. xxxvi 281-283 (IC, n. 640); M. E. IBARBURU ASURMENDI, *{Beatus de la Seu d'Urgell}*, dins CR, VI, 361-362; M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Beatus de la Seu d'Urgell*, dins CR, XXIII, 275-285.

182. Cf. infra, notes 224, 349. L'any 859 el bisbe d'Urgell, Sisebut, donava al monestir de Santa Maria de Taverna un exemplar d'aquesta obra: GROS, *Seu*, n. 12, p. 108.

183. Cf. supra, nota 114.

184. El fragment XIV/25 de la BEV transmet una versió abreujada del comentari als salms de sant Jeroni; és possible que a la Seu d'Urgell també n'hi hagués còpia. Cf. infra, nota 218.

185. Probable títol comú dels quatre volums que segueixen.

186. Cf. supra, nota 180. Es pot conjecturar que aquest volum o l'anterior corresponguin al comentari de sant Agustí a l'evangeli joànic per un paral·lelisme que pot semblar més o menys congruent: A la catedral de Roda Villanueva hi va veure un exemplar escrit el segle XI del comentari a l'evangeli de Joan de sant Agustí (VL, xv, 171-172; IC, n. 520), volum ara conservat a la catedral de Lleida; i a la BEV n'hi ha un altre exemplar, el ms. 27: GUDIOL, *Catàleg*, 45-46.

187. Cf. infra, notes 352 i 430. L'any 839 el bisbe Sisebut deixava un exemplar del comentari de sant Jeroni a l'evangeli de sant Mateu al monestir de Senterada, al Pallars Jussà. És possible que l'exemplar de la catedral fos la mateixa obra: GROS, *Seu*, n. 17, p. 109-110.

188. Cf. infra, notes 231, 257, 353, 493. El bisbe Sisebut deixava el 839 al monestir de Sant Serni de Tavèrnoles un exemplar del comentari de sant Ambrós (ca 340-397) a l'evangeli de sant Lluc: GROS, *Seu*, n. 18, p. 110.

189. Potser seria el comentari a sant Marc de Beda el Venerable (672/673-735), PL 92, 131-302.

190. Cf. supra, nota 165.

191. Col·lecció de *Decretals* papals. Cf. VL, XI, 164-171 i ap. xxxiv-xxxv, 281-283 (IC, n. 639); ZIMMERMANN, I, 469. Cf. infra, nota 233.

192. Cf. supra, nota 156.

193. Cf. supra, nota 115.

et I Troper¹⁹⁴
 super Genesim librum unum¹⁹⁵
 liber Sententiarum I¹⁹⁶
 Uitas Patrum I¹⁹⁷
 super Exodum librum I¹⁹⁸
 super Jeremiam librum I¹⁹⁹
 Prophetarum librum I²⁰⁰

B

In anno ab Incarnatione domini C^o XL° VII post Mllm. XVIII Kalendas
 Mai recepit Guillelmus Sacrista VIII° Missals quorum III° cum prima
 parte argentea²⁰¹
 et IV^{or} textus sancti Evangelii, III ex ipsis cum argento²⁰²
 et VI Lectionarios, quorum unum cum Missale in eodem volumine²⁰³
 et III Psalteria²⁰⁴
 Ve Officiarios²⁰⁵
 et VI Responsoria et Antiphonaria²⁰⁶

194. Cf. supra, nota 154.

195. Pot ésser qualsevol dels quatre comentaris al Gènesi de sant Agustí: *De Genesi ad litteram imperfectus liber* (PL 34, 219-246), *De Genesi ad litteram libri I-XII* (PL 34, 245-486), *Locutionum in Heptateuchum libri VII* (PL 34, 485-546), *Quaestiones in Heptateuchum libri VII* (PL 34, 547-824).

196. Cf. infra, notes 314, 370, 386, 489. El bisbe Sisebut llegava l'any 839 al monestir de Sant Climent de Codinet un *Sententiarum expositum beati Taionis*: GROS, *Seu*, n. 20, p. 112. L'exemplar de la Seu pot correspondre, doncs, a les *Sentències* de Tajó de Saragossa, que resumia l'obra de Gregori el Gran.

197. Cf. supra, nota 123.

198. Pot ésser qualsevol dels comentaris al llibre de l'Èxode anteriors al 1147.

199. Cf. infra, notes 235, 239. Pot ésser qualsevol dels comentaris al llibre del profeta Jeremies anteriors al 1147.

200. Cf. supra, nota 106. Podria procedir d'aquest volum el ms. fragment 180/1 de l'Arxiu de la Catedral d'Urgell, del segle x.

201. Cf. supra, nota 122. Per comparació amb l'inventari anterior, els missals han passat de dos a vuit, tres dels quals tenen aplics d'argent, i ja no es parla del «missal toledà».

202. Cf. supra, nota 102. No se'n conserva cap.

203. Per al leccionari, cf. supra, nota 121; per al missal, cf. supra, nota 122.

204. Cf. supra, nota 125. El ms. 11 de l'Arxiu Capitular de Lleida, de final del segle XII —«saltiri de sant Ramon»—, porta les antífones i disposa els salms segons l'ordre setmanal de les hores canòniques. Es tractaria, doncs, de saltiris litúrgics.

205. Cf. supra, nota 156. Aquests *alfullers* s'haurien de posar en relació amb el ms. 1805 de la BC, de la segona meitat del segle XII, provinent de la capella andorrana de Sant Romà de les Bons.

206. Per al responser, cf. supra, nota 167; per a l'antifoner, cf. supra, nota 115. Com que el catàleg esmenta primer el responser i després l'antifoner en els sis volums, llur disposició podria ésser semblant a la del ms. 4 (olim 45) de la biblioteca de Sant Feliu de Girona, el cèlebre *Antifonari* publicat per Miquel dels Sants GROS I PUJOL i Josep Me MARQUÈS: Cf. infra, nota 455.

et in uno volumine Officiarium et antiphonarium et [proserium]²⁰⁷
 et IV Tropers²⁰⁸
 et II Bibliothecas²⁰⁹
 et II Quarantenos²¹⁰
 et I Carolum²¹¹
 et II Passionarios²¹²
 et Breuiarium I [...] ²¹³
 et II Collectaneos²¹⁴
 et II Dialogorum²¹⁵
 et I Dispositum²¹⁶
 et I Uita canonica²¹⁷
 et I librum Expositionum psalmorum²¹⁸
 et I librum Apocalipsis cum super Danihel²¹⁹
 et I librum Glosarum Psalterii
 et II Morales Iob²²⁰
 et Decadem I²²¹
 et II Breuiaria²²²
 et I librum Prophetarum²²³
 et librum Augustini de Trinitate²²⁴
 et I super Joannem²²⁵

207. Per a l'alfuller, cf. supra, nota 156; per a l'antifoner, cf. supra, nota 115; per al proser, cf. supra, nota 150. És possible que es tracti d'un dels sis volums anteriors. Seria un antifonari complet, amb tots els cant de la missa i de l'ofici diví. Cf. nota anterior.

208. Cf. supra, nota 154.

209. Cf. supra, nota 146.

210. Cf. supra, nota 108.

211. Cf. supra, nota 174.

212. Cf. supra, nota 95.

213. Cf. supra, nota 127. Falta text en l'ítem i això impedeix de conèixer amb precisió què contenia exactament el volum; si ja no és que després de l'esment del breuiari fos esmentada una altra obra.

214. Cf. infra, notes 285, 460. Probablement són oracionals, llibres amb les col·lectes de la missa i les capítules de l'ofici diví.

215. Cf. supra, nota 177.

216. Cf. supra, nota 107.

217. Cf. supra, nota 118.

218. Cf. supra, nota 184.

219. Cf. supra, nota 181.

220. Cf. supra, nota 111. El ms. 26-I de la BEV, de gran format i del segle XI, pot donar idea de com seria el ms. urgell-lità. Cf. GUDIOL, *Catàleg*, 44-45; *Oliba Episcopus*. Catàleg, 160-162.

221. Cf. supra, nota 105.

222. Cf. supra, nota 127.

223. Cf. supra, nota 106.

224. Cf. supra, nota 182.

225. Cf. supra, nota 180.

et I super Ezechiel²²⁶
 et II Pastoral²²⁷
 et I super Exodum²²⁸
 et Expositio [super Mateum?] ²²⁹
 et librum Omeliarum²³⁰
 et unum super Lucham²³¹
 et unum sub uerborum (*sic*) [summum bonum?]²³²
 et II Decretals²³³
 et I librum de Uitis Patrum²³⁴
 et super Jheremiam²³⁵
 et II libros Canonum²³⁶
 et I Sermonum²³⁷
 et II ordinaria²³⁸
 et libellum super Jheremie²³⁹
 et librum Questionum sancti Augustini²⁴⁰
 et II Priscians²⁴¹

226. Cf. infra, nota 350. Probablement es tractava de les homilies de Gregori el Gran sobre el llibre del profeta bíblic *Ezequiel* (PL 76, 785-1072). El ms. 25 de la BEV n'és una còpia de finals del segle XII. Cf. GUDIOL, *Catàleg*, 43-44.

227. Cf. supra, nota 119.

228. Cf. supra, nota 198.

229. Cf. supra, nota 187.

230. El ms. 181 de l'Arxiu Capitular d'Urgell és constituït per nou folis amb homilies i podrien provenir d'aquest «llibre d'homilies». Francesc Xavier ALTÉS i AGUILÓ els ha estudiats en *La 'Pars Aestiva' de l'homiliari de l'ofici catalanonarbonès: reconstitució de la seva recensió de l'homiliari carolingi de Liverani*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», 7 (1996), 107-159.

231. Cf. supra, nota 188.

232. Cf. infra, notes 279, 314, 345. En aquest cas, es tractaria dels *Sententiarum libri III* d'Isidor (PL 83, 537-738), com tenien les catedrals de Roda d'Isàbena (cf. infra, nota 279) o d'Elna (cf. infra, nota 314), i com encara es conserva a Vic, BEV, mss. 44, del 1064, i ms. 202, del final del segle XI o principi del XII: GUDIOL, *Catàleg*, 61-64.

233. Cf. supra, nota 191.

234. Cf. supra, nota 123.

235. Cf. infra, nota 199. Seria el comentari de sant Jeroni al profeta *Jheremies?*

236. Cf. supra, nota 114.

237. Incerta l'obra, incert l'autor.

238. Cf. supra, nota 136. El mot «ordinari» designa els actuals «pontifical» i «ritual». És molt possible que un d'aquests dos pontificals servís de model per al cèlebre «Pontifical de Roda», ara ms. 16 de l'Arxiu Capitular de Lleida.

239. Cf. supra, nota 199. En relació amb aquell exemplar, «libellum» suposaria un llibre menor, qui sap si un fragment, llarg o curt.

240. Poden ésser les «*Quaestiones in Heptabemeron libri VII*», esmentades supra, nota 195.

241. Cf. infra, nota 407, 408. Són el «Priscia Major» (= *Institutiones, lib. 1-16*) i el «Priscia Menor» (= *Institutiones, lib. 17-18*). Conserven fragments d'un Priscia (ca. 500) el ms. 257 de la BEV, de mitjan segle XI, GUDIOL, *Catàleg*, 218, i el ms. 161/3 de Tortosa, BAYERRI, *Catàleg*, 326-329; cf. també el ms. Rc-0001 de Roda, *olim* ms. 4 de l'Axiu Capitular de Lleida, del qual s'ha suposat que era una part desmembrada de l'actual ms. Rc-0005, que conté un tractat de gramàtica anònim; l'examen sumari de tots dos còdexs efectuat el 24 d'abril del 2019 imposa-

et librum virgiliti Eneidum²⁴²
 et librum²⁴³
 et Oraci²⁴⁴
 et I volumine Omerum et totum Virgilium²⁴⁵
 et in alio volumine Sallustium et Luchanum et Oratium²⁴⁶
 et duo alia volumina Sallustii²⁴⁷
 et I Terentium²⁴⁸
 et I tullium de Amicitia²⁴⁹
 et III libros fsiice²⁵⁰

ria més d'una reserva a propòsit de la dita desmembració, tot i que la qüestió només quedarà dilucidada quan es procedeixi a descriure atentament els dos còdexs i se n'examinin amb lupa el contingut.

242. Cf. infra, notes 245, 409, 418. Si ens deixem guiar pel ms. 197 de la BEV, del segle XI, GUDIOL, *Catàleg*, 201-203, *Oliba Episcopus*. Catàleg, 163-164, el ms. urgellità contindria, a més, les altres obres de Virgili (70-19 aC).

243. Incerta l'obra, incert l'autor. Per la ubicació en la llista, es podria suposar que seria un llibre de gramàtica o d'un altre clàssic llatí (Ovidi [43 aC – 17 dC], etc.).

244. Cf. infra, notes 246 i 425. Villanueva va veure un manuscrit d'Horaci (65-8 aC) del segle XI a Vic, ara desaparegut, VI, vi, 80; i fragments abundats de les epístoles horacianes a Roda, VL, xv, 171 (IC, n. 518), ara RC-0004, *olim* ms. Roda 7, de l'Arxiu Capitular de Lleida, del segle XI, amb glosses. També ha desaparegut el de la biblioteca de Ripoll, infra, nota 425. El ms. 1845 de la BC (*Carmina libri I-IV, De arte poetica, Epodi*) és del final del segle XI i principi del segle XII. Sembla molt complet el ms. 100 de Tortosa, del segle XI, BAYERRI, *Tortosa*, 250-251, que a més dels *Carmina*, del *Carmen Saeculare*, els *Epodon* i l'*Ars Poetica*, conté les *Sàtires*, amb la pèrdua d'una tercera part de la sàtira IX del llibre I. Per al ms. horacià de Roda, cf. Àngel MESTRE TIBAU, *Un manuscrito horaciano en Lérida*, dins «Ilerda», XII-XIII (1949), 73-81; Àngel RUIZ CHUPS, *Descripción del ms. "Rotensis 7" del Archivo de la Catedral de Lérida*, Universitat de Barcelona 1963 (treball inèdit).

245. Cf. supra, nota 242. L'«Homerus latinus» és una traducció de la *Iliada* feta per Baebius Italicus, autor de la llatinitat tardana, versemblantment per a ús de les escoles. L'obra ha estat publicada per F. VOLLMER, *Homerus Latinus, id est, Baebii Italici Ilias Latina* (Bibliotheca Teubneriana), Leipzig 1913. L'únic ms. català conegut d'aquesta obra és el ms. 195/3 de la Biblioteca Capitular de Tortosa: BAYERRI, *Tortosa*, 349-353. Per als altres mss., cf. B. MUNK OLSEN, *L'étude des auteurs classiques latins aux XIe et XIIe siècles*, vol. I, Paris 1982, 413-420.

246. Per a Horaci, cf. supra, nota 244. Volum compost, qui sap si un florilegi per a l'ensenyament del llatí. De Sal·lusti (86-43 aC) seria obligatòria un selecció o tot el text del «*De coniuratione Catilinae*» i del «*Bellum Iugurtinum*»; el text complet d'aquestes obres es transmet al ms. 236/2 de la Biblioteca Capitular de Tortosa, del final del segle XII: BAYERRI, *Tortosa*, 392. De Lucà és obligat pensar en la «*Farsàlia*», transmesa també pel ms. 184/1 de la catedral de Tortosa: BAYERRI, *Tortosa*, 342.

247. «*De coniuratione Catilinae*» i «*Bellum Iugurtinum*» per separat?

248. Cf. infra, nota 419. Cal pensar en un ms. com el 1743 de la BC, de finals del segle XII.

249. Cf. infra, nota 422. A Vic hi havia un ms. de la segona meitat del segle XI amb els tractats ciceronians «*De Amicitia*» i «*De Senectute*».

250. O són tres exemplars de tota la *Física* d'Aristòtil (384-322 aC) en llatí, o només tres dels vuit llibres en què es reparteix l'obra. La traducció del grec al llatí la va fer Gerard de Cremona (1114-1187) a Toledo. Atès que el segon catàleg de la biblioteca de la catedral de la Seu d'Urgell és del 1147, sobtaria la precocitat urgell-litana en la possessió d'aquesta obra aristotè-

et I Persium²⁵¹
 et I Oratore²⁵²
 et I Porfirium²⁵³
 et librum Glosarum Alphabeti²⁵⁴
 et III libros Legum²⁵⁵
 et Ordinarium uetus²⁵⁶
 et I Lucham²⁵⁷

lica. Potser per això, ZIMMERMANN I, 602, s'inclina a veure'hi una obra d'astronomia i còmput o les obres dels agrimensors romans. No és pas exclòs que es tractés d'escrits de medicina.

251. En un inventari de l'any 1078 de la catedral de Vic, hi són esmentades les poesies de Persi.

252. Cf. infra, nota 412. No es tracta de l'obra homònima de Ciceró (106-43 aC), sinó del poeta Arator (516-550), que va posar en vers els *Fets dels Apòstols*, a mitjan segle VI. Cf. RB, 1423-1425.

253. Cf. infra, nota 362. És la traducció llatina feta per Boeci (480-524 dC) de la *Isagoge* o introducció de Porfiri al tractat de les *Categories* d'Aristòtil. N'hi havia exemplar al monestir de Ripoll, infra, notes 413-414.

254. Incert l'autor, incerta l'obra designada amb el nom «Alphabet». A l'hora de fer alguna hipòtesi plausible sobre el contingut d'aquest volum, es presenten dues opcions. La primera és que potser caldria posar-lo en relació amb el ms. ACA, Ripoll 74, dels darrers decennis del segle X, escrit a l'escriptori monacal de Ripoll, manuscrit miscel·lani, mena de tractat sobre les arts liberals, amb un cos central (fol. 17-140) que reproduceix el llibre X de les *Etimologies* d'Isidor i n'abreuja els llibres XI-XX sense citar mai ni l'autor ni l'obra que extractava. Els 16 primers folis també són miscel·lanis, i els fol. 141-158 segurament eren el principi d'un altre manuscrit. En aquest còdex ripollès una ratlla vertical divideix cada pàgina, i així a cada pàgina s'hi juxtaposen dues llistes de glosses. Els lemmes són introduïts per una rúbrica i sovint per una majúscula. Això, en el cas que el ms. de la Seu hagués estat una còpia del ms. 74 de Ripoll, podria haver suggerit el nom de *Glossae Alphabeti*, títol diferent del ms. ripollès (*Glossae timologiarum*). Per al ms. Ripoll 74, cfr. BOFARULL, 164, n. 74/16; Zacarías GARCÍA VILLADA, S. J., *Formularios de las bibliotecas y archivos de Barcelona*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», XI-XII (1913), 533-552, esp. 534-541; *Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis*, I, 1915, 580-584; Lluís NICOLAU D'OLWER, *L'escola poètica de Ripoll en els segles X-XIII*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», 6 (1915-1920), 3-84; *Un glossaire de Virgile et de Juvénal*, dins «Bulletin Du Cange», 4 (1928, 137-152); J. M. CASAS HOMS, *Vocabulari trilingüe del segle XI*, dins «Miscel·lània Bíblica P. Ubach», Monserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1954, 449-458; *Una gramàtica inèdita d'Usuard*, dins «Miscel·lània Anselm M. Albareda (Analecta Montserratensia, 10), 1964», 77-129; Michel HUGLO, *Les tonaires. Inventaire, Analyse, Comparaison*, París 1971, 160-161; Michel ZIMMERMANN, *Le monde d'un Catalan au Xe siècle. Analyse d'une compilation isidorienne*, apud Bernard GUÉNÉ, ed., *Le métier d'historien au Moyen Âge*, París, Publications de la Sorbonne 1977, 45-78; ZIMMERMANN, 893-89; J. GARRIGOSA, *Els manuscrits musicals a Catalunya fins al segle XIII*, Lleida 2003, 62-64. La segona opció seria el n. 82 del catàleg de Baluze.

255. Cf. supra, nota 114; infra nota 316.

256. Cf. supra, nota 136.

257. Cf. supra, nota 188.

et Dispositum²⁵⁸
 et Vitam beati Poncii²⁵⁹
 et alios XXVIII libellos inter libros gramatice (?) et Expositionis». ²⁶⁰

D'aquest retaule magnífic de manuscrits —amb volums d'Homer, Virgili, Sal·lusti, Lucà, Horaci, Terenci, Ciceró, Persi, etc.— no en queda pràcticament res, i en el cas de la Seu no es pot al·legar la devastació del foc, com s'ha de fer, ai las, per Ripoll. La llista urgel·litana deixa molt enrere els inventaris medievals del segle XIV de Vic, que ja hem esmentat, i ja no diguem els de Sant Feliu que examinarem ara mateix. Però cal no oblidar dues coses. Primer, que la presència dels autors clàssics llatins a les biblioteques catalanes antigues (La Seu d'Urgell, Vic, Ripoll,) és molt menor que en altres biblioteques europees coetànies (Saint-Gall, Bobbio, Saint-Riquier, Corbie, Saint-Bertin, Laon, Saint-Amand). Segon, que la presència d'autors clàssics llatins en les biblioteques catalanes té com a finalitat principal —si no exclusiva— l'exploració d'aquells textos des del punt de vista gramatical i lexicogràfic, és a dir, simplement propedèutic i pedagògic. És clar que és reduccionista considerar que la recepció i la influència dels clàssics durant l'Edat Mitjana només es pot considerar com un element passiu i, en certa manera, apàtic. D'altra banda, les traces d'interès que hom troba en la documentació carolíngia entorn de la llengua grega demostren que una certa idea de la civilització antiga i del seu «trasllat» des dels grecs cap als romans era viva, si més no com a reminiscència o supervivència erudita, en alguns centres de producció d'escrius. Ara bé, també és clar que l'interès pel grec no ve d'una curiositat humanística prematura. El grec és conegut, quan ho és, gràcies als glossaris.

El període primitiu de Sant Feliu caldria emmarcar-lo, doncs, pel que fa als llibres, entre la relativa modèstia de l'inventari vigatà del 951 i l'esplèndid inventari urgel·lità del segle XII. Sant Feliu no es va desplegar com una catedral; per això, atès el que tot d'una veurem, no és pas possible fer-se

258. Cf. supra, nota 107.

259. Es tracta de la vida i martiri de sant Ponç (†), bisbe de Cimiez, a la Provença. És impossible saber quina de les tres passions que se'n conserven (cf. *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis*, Brusel·les 1898-1901, n. 6896-6897bis) era la del ms. urgel·lità.

260. Només conjecturalment es pot pensar en obres de Donat i altres gramàtics, en florilegis i en quaderns per a l'aprenentatge de la llengua llatina. El *Liber Expositionis*, si és obra gramatical, queda per identificar.

Les edicions dels catàlegs de la biblioteca de la Seu d'Urgell són: PUJOL I TUBAU, *a. c.*, 5-6; GUDIOL, *Els primitius*, 72-74; GROS, *Seu*, 101-124; ZIMMERMANN, II, 1176. La llista també ha estat reproduïda fa poc en l'obra dirigida per Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *Catálogo de los manuscritos jurídicos de la biblioteca Capitular de La Seu d'Urgell*, La Seu d'Urgell 2009, XVII.

il·lusions: La biblioteca de Sant Feliu s'assemblaria molt més a la biblioteca inicial i pobra de Vic que no pas a la biblioteca més rica i evolucionada de la Seu d'Urgell. Ja hauria estat bo que Sant Feliu hagués tingut una col·lecció de llibres semblant a la vigatana del segle x!

2c. Roda d'Isàvena

Pel que fa a Roda d'Isàvena, recentment ha estat publicada la còpia de l'inventari del tresor d'aquella Seu,²⁶¹ del segle XII, que en va fer Jaume Pasqual.²⁶² Vet-aquí els títols dels seus volums:²⁶³

In primis unam Bibliotecam²⁶⁴
 et II Moralia²⁶⁵
 et I Carlum²⁶⁶
 et I Apocalipsin²⁶⁷
 et I Dialogorum cum Vita gregoriana²⁶⁸
 et alium cum Martyrologio²⁶⁹
 et unum Sanctorale²⁷⁰
 et III Storiales²⁷¹
 et Quadragenarium²⁷²

261. GROS, *Roda*, 339-355.

262. Cfr BC, ms. 729-VIII (*Sacra Cathalonie antiquitatis monumenta*), p. 274-275.

263. En l'inventari de Gros i Pujol s'hi compten 53 volums, però hi ha una ambigüitat. A la p. 349 es llegeix: «40-48. et IIII Psalteria». O ha de dir «40-43», o bé «VIII Psalteria». La primera solució dona 48 volums, la segona 53.

264. Cf. supra, nota 146. Volum perdut.

265. Cf. supra, nota 111. Volum perdut.

266. Cfr supra, nota 174. Volum perdut.

267. Cf. supra, nota 181. Volum avui perdut. GROS, *Roda*, 343-344, suggereix que fou probablement un *Beatus*, possible còpia sense ornamentació del *Beatus* de la Seu.

268. Cf. supra, nota 177. La *Vita* era probablement la que escriví Pau Diaca (720-799), PL 75, 42-62. Volum perdut.

269. Volum perdut. Cf. supra, nota 116.

270. És l'actual Rc-0016, *olim* ms. 15 de Roda, de l'Arxiu Capitular de Lleida. Cf. també VL, x, 13 i ap. II, 216-221; i VL, xv, 173-175 (IC, n. 512).

271. GROS, *Roda*, 345, suggereix que els volums contenien les lectures de l'ofici diví tretes dels llibres històrics de l'AT. Des del diumenge de Septuagèsima fins a Pasqua es llegia el *Gènesi* i altres llibres històrics; després de Pentecosta es llegien el llibres dels *Reis*, etc. Els mss. de Roda *olim* 5 (ara Rc-0025) i *olim* 14 (ara Rc-0032), dels segles XI i XII, és el que s'ha conservat dels tres volums.

272. Cf. supra, nota 108. Volum perdut.

Et vitas Patrum²⁷³
 et II Lectionarios²⁷⁴
 et IIII Missales²⁷⁵
 et II Ordinales²⁷⁶
 et I Brucardum²⁷⁷
 et I Glossarium²⁷⁸
 et I Summum bonum²⁷⁹
 et I Pastoralem²⁸⁰
 et I Vitam canonicam²⁸¹
 et IIII Officiaria²⁸²
 et Antiphonarium cum Officiario²⁸³
 et alium Antiphonarium²⁸⁴

273. Cf. supra, nota 123. Volum perdut.

274. Cf. supra, nota 121. Ara ms. Rc-0035, *olim* ms. 18 de Roda, leccionari de l'ofici amb les lectures per les matines de les festes dels sants, escrit el segle XI i estudiat per Josep-Romà BARRIGA, *El manuscrit 18 de la catedral de Lleida: Leccionari de l'ofici, provinent de Roda*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», I (1975), 11-41. Cf. també VL, x, 13 i ap. II, 216-221; VL, xv, 173-175 (IC, n. 512).

275. Cf. supra, nota 122. Potser en provenen els fragments de les guardes del ms. *olim* Roda 33, ara Rc-0037, del segle XII, amb cants amb notació aquitana.

276. Cf. supra, nota 136. Un dels dos exemplars és el ms. Rc-0036, *olim* ms. Roda 16, estudiat i editat per J.-R. BARRIGA, *El Sacramentari, ritual i Pontifical de Roda*, Barcelona 1975: Cf. també Josefina PLANES, *Sacramentari, ritual i pontifical de Roda* (ACL, Roda, núm. 16), dins CR, XVI, 442-443

277. Volum perdut. És el *Decretum* de Burchard o Brocard de Worms (965-1025) (PL 140, 537-1058). El *Decretum* és una compilació canònica densa i completa, on l'autor intentava adaptar els coneixements jurídics a l'esperit del seu temps.

278. Volum perdut, possible diccionari.

279. És l'actual RC-0022, *olim* ms. Roda 8, còpia del segle XII. Cf. supra, nota 232; VL, xv, 172 (IC, n. 524).

280. Cf. supra, nota 119. Volum perdut.

281. Cf. supra, nota 118. Volum perdut, si ja no és que calgui identificar-lo amb l'actual ms. Rc-0007, *olim* Roda 3, del segle XI, que conté la *Institutio monachorum de libro primo beati Cassiani* (f. 1-66v) i les *Homelie sancti Cesari* (f. 66v-80r).

282. Cf. supra, nota 156. Volums perduts.

283. Cf. supra, nota 115 i nota anterior. Volum perdut.

284. Cf. nota anterior. Podrien provenir d'aquest volum o de l'anterior els folis de guarda del segle XII, amb notació aquitana, posats al finals del ms. *olim* Roda 9 (ara Rc-0033) i *olim* ms. 15 (ara Rc-0016), com també el retall d'un antifoner visigòtic conservat a la RAH, per al qual cf. Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El retall testimonial d'un antifoner visigòtic (segles X-XI) procedent de l'antic arxiu de la seu de Roda d'Isàvena* (Madrid, *Academia de la Historia*, ms. 9/4579), dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 33-50. Cf. supra, nota 115.

et unum Collectaneum²⁸⁵
 et I Expositorium Eptatici²⁸⁶
 et II Maiores Donatos²⁸⁷
 et III Psalteria²⁸⁸
 et I^{as} Consuetudines²⁸⁹
 et I Prosarium²⁹⁰
 et Vitam beati Augustini et beati Saturnini in quaternionibus²⁹¹
 et Textum argenteum cum gemmis deauratum²⁹²
 et aliud ligneum cum lapide.²⁹³

2d. Elna

Pel que fa a Elna, és conegut l'inventari dels llibres que l'any 915 el bisbe Riculf lloga a la seva catedral:²⁹⁴

Textum Evangelicum I²⁹⁵
 Missales III²⁹⁶
 I quoque missale et lectionarium in uno volumine²⁹⁷

285. Cf. VL, xv, 169-170 (IC, n. 516). GROS, *Roda*, 349, l'identifica amb l'actual ms. RC-0019, *olim* Roda 2, miscel·lània patristica amb textos exegetics d'Isidor de Sevilla, Gregori el Gran, Gregori d'Elvira (s. iv), Just d'Urgell i sant Agustí. Segurament provenen d'aquest ms. els folis 38-40 de l'actual Rc-0033, *olim* ms. Roda 9, del segle XII. O podria tractar-se del col·lectari del segle XII, ara Rc-0033, *olim* Roda 9.

286. Cf. supra, nota 104. Volum perdut.

287. Cf. VL, xv, 172 (IC, n. 521); infra, nota 406. És l'*Ars Donati*, cèlebre tractat gramatical d'Eli Donat (s. iv). Són els folis del ms. *olim* Roda 4, ara molt probablement dividits entre els actuals mss. Rc-0001 i Rc-0005.

288. Cf. supra, nota 125. S'en conserva un, el ms. RC-0029, *olim* ms. Roda 11, de l'any 1191, per al qual cf. Josefina PLANES, *Saltiri, himnes i ofici rimat de Sant Ramon (Breviari de Roda)* (ACL, Roda, núm. 11), dins CR, XVI, 441-442.

289. Volum perdut. GROS, *Roda*, 350, suggereix que es tracta de la consuetudina de la catedral de Roda.

290. Volum perdut. Cf. supra, nota 150.

291. Segons GROS, *Roda*, 350, la *Vita beati Augustini* seria la que va escriure Possidi de Càlama. La passió del bisbe màrtir de Tolosa del Llenguadoc potser va influir en la redacció de l'ofici de sant Serní del *Santoral*, *olim* ms. Roda 18, ara ms. Rc-0035, del segle XI.

292. Cf. supra, nota 102. Volum perdut.

293. Segons GROS, *Roda*, 351, es tractaria d'un altre evangeliari, més senzill que l'anterior i potser també més antic. Volum perdut.

294. Cf. MONSALVATJE, XXI, ap. XV, p. 329-331; ZIMMERMANN, I, 547-549.

295. Cf. supra, nota 102.

296. Cf. supra, nota 122.

297. Cf. supra, notes 121 i 122.

Alium vero missale cum antiphonario in uno volumine²⁹⁸
 Smaragdum²⁹⁹
 Tradiciones Evangelii et Epistolas libros II³⁰⁰
 Librum Rabanum I³⁰¹
 Expositum in Evangelium et Epistolas³⁰²
 Eptaticum I³⁰³
 Expositum super Genesis librum I³⁰⁴
 Libro Salomon I³⁰⁵
 Libro Machabeorum I³⁰⁶
 Librum Job et Tobie et duodecim prophetas minores in uno volumine
 libro I³⁰⁷
 Martirologium obtimum I³⁰⁸
 Psalterium I³⁰⁹
 Canones II³¹⁰

298. Cf. supra, nota 115.

299. Segons Miquel dels Sants GROS I PUJOL, és probable que sigui l'*Expositio in Regulam Sancti Benedicti* d'Esmaragde († ca. 825), abat de Saint-Mihiel (PL 102, 689-932). Tractant-se d'una biblioteca episcopal i, per tant, de l'ús pràctic i pastoral d'una obra d'Esmaragde, cal no oblidar altres obres seves: les *Collectiones in Epistolas et Evangelia* (PL 102, 15-552), el *Summarium in Epistolas et Evangelia Smaragdo additum* (PL 102, 553-594), la *Diadema monachorum* (PL 102, 593-690), la *Via Regia* (PL 102, 931-970) i les obres de circumstàncies: *Acta collationis Romanae* (PL 102, 971-976), *Chartae Ludovici Pii et Lotbarii filii eius pro monasterio Sancti Michaelis* (PL 102, 975-980), *Epistola Caroli Magni ad Leonem papam de processione Spiritus Sancti, quam edidit Smaragdus abbas* (PL 98, 923-929). Ve a tomb recordar ací que el 15 de febrer del 908 el bisbe de Vic, Idalguer, llegava a la catedral de Sant Pere, entre altres volums, un «Smaragdum quoddecim I»: Arxiu Capítular de Vic, cal. 9, Episc. I. 22; VL, VI, 68 i apèndix 12, p. 267 (IC, n. 812); E. JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari de la catedral de Vic, I*, doc. 41, p. 39.

300. Per a la primera obra, cf. supra, nota 143. Per a les *Epístoles*, cf. infra notes 339, 459, 472.

301. Impossible saber de quina obra de Ràban Maur (780-856) es tracta: *De institutione clericorum*, *De rerum naturis seu de universo*, *Liber de laudibus sanctae crucis*, etc. Val la pena recordar també que entre els llibres que el monestir de Ripoll havia donats o dipositats al priorat de Montserrat hi figura un «Rabbanum»: R. BEER, *Ripoll*, p. 85; ZIMMERMANN, II, 1162.

302. Cf. supra, nota 107.

303. Cf. supra, nota 104.

304. Cf. supra, n. 195. I pot tractar-se, naturalment, d'un comentari no agustiní del *Gènesi* anterior a 915

305. Cf. supra, nota 109.

306. Cf. supra, nota 120.

307. Cf. supra, text corresponent a la nota 141. Allí s'esmenta un llibre de *Job* al costat d'un de *Judit*. En el ms. de Roda el llibre sapiencial de *Job* és ajuntat a un altre llibre hagiogràfic i a un volum del profetes menors, combinació única en els catàlegs que toquem. Per als profetes, cf. supra, nota 106.

308. Cf. supra, nota 116.

309. Cf. supra, nota 125.

310. Cf. supra, nota 114.

Quaterniones de canones³¹¹
 Librum Augustinum I contra quinque ereses³¹²
 Oracionarios libros II³¹³
 ac Librum I Sententiarum³¹⁴
 de diversis causis librum I³¹⁵
 Libros legis II, alium Romanorum, alium Gothorum³¹⁶
 Quaterniones optimos super Genesis³¹⁷
 Et Regii et Machabeorum et Prophetarum luculentissime expositum in
 uno volumine³¹⁸
 Ad ecclesiam consecrandam quaterniones II³¹⁹
 Ad visitandum infirmum quaterniones II³²⁰
 Ad ordinationes ecclesiasticas quaternione I³²¹
 Medicinale I.³²²

No hi ha grans diferències entre la composició de la biblioteca de Roda, la de la que Riculf llega a la seva església rossellonesa al principi del segle IX i la biblioteca de la catedral de Vic durant la segona meitat del mateix segle IX. En tot cas, la diferència vindria donada per la presència a Elna del trio Esmaragde, Ràban Maur i Agustí. Bo i tenint en compte que Esmaragde pot ésser considerat un autor visigot o un autor amb molta voga en el món hispànic, Ràban constitueix un toc de clarí carolingi explícit, que no sona tanmateix ni a Vic, ni a la Seu, ni a Roda, ni sonarà a Girona. Elna, Vic, Roda i Girona

311. Impossible saber què contenen aquests quaderns no relligats, de matèria canònica. Cf. nota anterior.

312. Cf. PL 42, 1101-1116.

313. Cf. supra, notes 214 i 285. ZIMMERMANN, I, 547, proposa veure-hi uns sermonaris. Cf. infra, nota 393.

314. Cf. supra, nota 196.

315. Estudiant la BEV, VL, VI, 78 (IC, n. 827-828) anota: «... otro vol. hay del siglo x que contiene los Dialogos de este santo. La misma obra se repite en otro códice de fines del siglo xi: á los cuales siguen *Quaestiones de litteris, vel libris, vel singulis causis*; y son preguntas de Carlo Magno y respuestas de su maestro Albino (Alcuino)». Les *Quaestiones de litteris* es poden identificar amb la *Grammatica* i la *Orthographia* d'Alcuí (PL 101, 849-920). Les obres en les quals dialoguen Carlemany i Alcuí són el *Dialogus de rethorica et virtutibus* (PL 101, 919-950) i la *Dialectica* (PL 101, 949-976). La *Disputatio Pippini regalis et nobilissimi iuvenis cum Albino scholastico* (PL 101, 975-980) inc.: «Pippinus: Quid est littera? Albinus: Custos historiae».

316. Cf. infra, nota 395. Segons ZIMMERMANN, I, 549, el primer seria el codi de Teodosi o el *Breviari* d'Alaric; el segon és el *Forum Iudicum*.

317. Pot ser qualsevol dels comentaris al *Gènesi*, o un aplec de glosses, anteriors a 915.

318. Cf. ZIMMERMANN, II, 628. Per al llibre dels *Reis*, cf. supra, nota 113; per al llibre dels *Macabeus*, cf. supra, nota 120; per al llibre dels *Profetes*, cf. supra, nota 106.

319. Cf. supra, nota 129.

320. Els quaderns potser són el que resta d'un *Ordo* o d'un *Ordinarium* com els esmentats supra, notes 136, 238, 256 i 276; infra, nota 470.

321. Possible recull canònic, fragmentari o no, d'ús local.

322. MONSALVATJE, XXI, ap. 15, p. 329-331; ZIMMERMANN, II, 1148. Cf. infra, nota 387.

tenen biblioteques capitulars pobres, del tot incipients, en comparació amb la de la Seu d'Urgell. Perquè? La causa hauria d'ésser estudiada tenint en compte els problemes específics de cada localitat i de cada catàleg. No és el mateix un catàleg del segle X que un del segle XII. I les diferències entre els catàlegs de Roda i de la Seu d'Urgell, tots dos del segle XII, s'haurien d'explicar amb tota probabilitat a causa de la diferent dedicació pedagògica desenvolupada —o simplement testificada— en una i altra catedral. Pel que fa a Girona, sospitem que els dos primers segles carolingis molt són pobres des del punt de vista intel·lectual, per no dir miserables. De fet, ja s'ha vist que no hi ha dotació de la Canònica fins a la segona dècada del segle XI, i hi ha raons per a pensar que fins ben entrat aquest segle la cabiscolia capitular no va funcionar a la Canonja de la catedral, en construcció, ans, segons sembla, a l'església de Sant Martí, extramurs. Però essent això matèria pendent d'altres estudis, ara toca tornar als llibres de Sant Feliu, passant primer per la biblioteca monàstica de Ripoll

2e. Ripoll

La publicació recent de les còpies del P. Benet Ribas³²³ i de J. Villanueva³²⁴ de l'inventari de la biblioteca del monestir de Ripoll, document que remunta al segle XII,³²⁵ ofereix l'oportunitat de considerar un altre fons antic de llibres, el del monestir sobredit, que té més d'una relació amb les biblioteques anteriors i és decisiu en ordre a mostrar el grau de cultura assolit a la Catalunya Vella durant el període comtal. Sense voler entrar ara ni en la ponderació de la biblioteca ripollesa, ni en la problemàtica dels seus catàlegs, la llista de llibres és aquesta:

323. El catàleg figurava a l'antic ms. 40 de Ripoll, desaparegut en les flames del 1835. La còpia que en va extreure Ribas l'any 1800 es conserva ara a Madrid, RAH, Est. 27, 56°, 4° E. N. 122.

324. Cf. VL, VIII, ap. IV, p. 216-217 (IC, n. 478). N'hi ha edició crítica: BEER, *Ripoll*, 79-85.

325. Cf. GROS, *Ripoll*, 121-150, d'on provenen totes les dades que segueixen fins a la nota 427. Una primera llista havia estat publicada per VL, VIII, 32-60 i 216-217; més tard s'hi van referir Fèlix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a forma un Diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona 1836, 445 ss.; Gotthold HEINE a «Serapeum», VIII (1847), 875-88; José M. DE EGUREN, *Memoria descriptiva de los códices notables conservados en los archivos eclesiásticos de España*, Madrid 1858, 69; G. BECKER, *Catalogi bibliothecarum antiqui*, Bonnae 1885, n. 49, mss. 1-17, p. 134; PELLICER, *Monasterio de Ripoll*, Girona 1872, 115-116; Paul EWALD, *Reisen nach Spanien im Winter von 1878 auf 1879*, dins «Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde», VI (1881), 385 ss.; R. BEER, *Handschriftenschatze*, 412 (copiant VL), i BEER, *Ripoll*, 79-85; GUDIOL, *Els primitius* 77-78 (copiant BEER); Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, *Dos catálogos inéditos de la biblioteca del monasterio de Ripoll*, dins «Hispania Sacra», 22 (1969), 333-423; E. JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, Barcelona, IEC 1992, 398-400; ZIMMERMANN, I, 559-577; II, 1160-1162; Pere J. QUETGLAS, *La tradició clàssica a l'edat mitjana als països de parla catalana*, dins «Ítaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica», 23 (2007), 14-16.

Biblioteques III³²⁶

326. Cf. BEER, *Ripoll*, 1-3; supra, nota 146. Aquest grup de tres bíblies ja no és esmentat per Baluze, ni per Ribas, ni per VL, ni per Bofarull. No es pot demostrar —però es pot conjeturar raonablement— que alguna d'aquestes bíblies del catàleg seria alguna o com alguna de les tres bíblies catalanes antigues, profusament il·lustrades, que actualment es coneixen: BNF, ms. lat. 6 (Bíblia de Sant Pere de Roda), BAV, lat. 5729 (Bíblia de Farfa), i els fragments de la Bíblia de Sant Miquel de Fluvià identificats per Mundó: ACA, Cod. frag 322; Montserrat, ms. 821-IV, i Banyoles, AHC, frag. 1: Cf. CR, I, 155. Per a les tres bíblies, cf. VL, xv, 38 (IC, n. 535); J. PIJOAN, *Les miniatures de l'octateuch a les bíblies romàniques catalanes*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», 4 (1911-1912), 475-507; W. NEUSS, *Das Buch Ezechiel in Theologie und Kunst bis zum Ende des 12. Jahrhunderts mit besondere Berücksichtigung der Gemälde in der Kirche zu Schwartzrheindorf*, Münster i. Westfalen 1912; *Sobre un grupo de manuscritos bíblicos catalanes, muy importantes*, treball anunciat a «Guia del Primer Congrés d'art cristià a Catalunya», Barcelona 1913, s. p., sota l'epígraf *Comunicacions rebudes; Die katalanische Bibelillustration um die Wende des erstens Jahrtausends und die altspanische Buchmalerei*, Bonn-Leipzig 1922; A. ALBAREDA, *Els manuscrits de la Biblioteca Vaticana Reg. Lat. 123, Vat. Lat. 5730 i el scriptorium de Santa Maria de Ripoll*, dins «Catalonia Monastica. Recull de documents i estudis referents a monestirs catalans», I (1927), 23-69; J. GUDIOL I CUNILL, *La pintura medieval catalana*, III, *Els Primitius. Els llibres il·luminats*, Barcelona 1955, 87-105; J. DOMÍNGUEZ BORDONA, *Ars Hispaniae. XVIII. Miniatura*, Madrid 1962, 78-93; Peter KLEIN, *Date et scriptorium de la Bible de Roda. État des recherches*, dins «Les Cahiers de Saint-Michel-de-Cuxa», 3 (1972), 91-102; *Der Apokalypse-Zyklus der Roda-Bibel und seine Stellung in der ikonographische Tradition*, dins «Archivo Español de Arqueología», 45-47 (1972-1974), 267-311; M. DELCOR, *Le scriptorium de Ripoll et son rayonnement culturel. État de la question*, dins «Les Cahiers de Saint-Michel-de-Cuxa», 5 (1974), 45-64; A. M. MUNDÓ, *Las biblias románicas de Ripoll*, dins «Actas del XXIII Congreso Internacional de Historia del Arte: España entre el Mediterráneo y el Atlántico. Granada 1973», vol. I, Granada 1976, 435-436; M. S. GROS I PUJOL, *Fragments de bíblies llatines del Museu Episcopal de Vic*, dins «Revista Catalana de Teologia», 3 (1978), 153-177; W. CAHN, *Romanesque Bible Illumination*, New York 1982, 70-80, 292, n. 148; *La Bible romane*, Fribourg 1982; F. AVRIL, J.-P. ANIEL, M. MENTRÉ, Y. ZALUSKA, *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique*, Paris 1982, 31-43, 177-181; M. MENTRÉ, *Création et Apocalypse*, Paris 1984, 224-228; *Peintures des manuscrits hispaniques des XII et XIII siècles: l'iconographie de la création du monde*, dins «Les Cahiers de Saint-Michel-de-Cuxa», 15 (1984), 197-209; ROSA ALCOY I PEDRÓS, *Bíblia de Rodes i Bíblia de Ripoll*, dins CR, X [1984], 292-315; ARNALL-PONS, I, 99-102; II, lám. 29-30; A. ORRIOLS, *Les il·lustracions del ms. Vat. Lat. 5730 i la seva relació amb altres produccions catalanes de l'entorn del 1100*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 24 (1996), 31-46; M. MENTRÉ, *Illuminated manuscripts of Medieval Spain*, Londres 1996; *Éléments bibliques et non bibliques dans l'iconographie de la Création au XIe siècle*, dins «Bulletin de la Société Nationale des antiquaires de France», 1986-1987, 125-134; P. KLEIN, *Bible*, dins J. P. O'NEILL (ed.), *The Art of Medieval Spain a. D. 500-1200*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1993, 306-309; W. CAHN, *Romanesque Manuscripts. The Twelfth Century*, 2 vols., London 1996 Armand PUIG I TÀRRECH, *La Bíblia a Catalunya, València i les Illes fins al segle XV*, Tarragona 1997; M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Los scriptoria de Ripoll, Vic y Girona: un posible estilo catalán de ilustración de manuscritos*, dins *De capitibus et aliis figuris*, Barcelona 1999, 17-32; A. CONTESSA, *The Ripoll and the Roda Bibles. A comparative study of the illustrations of the two manuscripts and an iconographical study of the book of Genesis* 2 vols. [tesi doctoral], The Hebrew University of Jerusalem 2001-2002; Anscari M. MUNDÓ, *La cultura artística i escrita*, dins CR, I, 133-162, esp. 155-157; i *Les Bíblies de Ripoll*, vol. III: *Estudi dels mss. Vaticà lat. 5729 i París, BNF ms. 6*, Citrà del Vaticano 2002 (Studi e Testi, 408); M. A. CASTIÑEIRAS GONZÁLEZ, *From Chaos to Cosmos: the Creation Iconography in the Catalans Romanesque Bibles*, dins «Arte Medievale», 02/1 (2002), 35-50; I. LORÉS, *El monestir de Sant Pere de Rodes*, Barcelona 2003, 213-228; A. CONTESSA, *Le Bibbie dell'Abbate Oliba di*

Moralia II³²⁷

Ripoll. Testo bíblico e rinascita spirituale nella Catalogna dell'XI secolo, dins «Estudios Bíblicos», 61/1 (2003), 27-64; *Immagini dell'Paradiso nelle Bibbie catalane di Ripoll e di Roda*, dins «Kronos», 7/1 (2004), 3-32; *Le Bibbie catalane di Ripoll e di Roda e gli antichi cicli biblici lombardi della Genesi*, dins «Arte Lombarda», 140 (2004/1), 5-24; *Noah's Ark on the two mountains of Ararat. The iconography of de cycle of Noab in the ripoll and roda Bibles*, dins «Word & Image», 20/4 (2004), 257-270; *Revealing pages: The production of manuscripts at the Catalan Scriptorium of Ripoll (1008-1046)*, dins «Avista Newsletter», 2005, treball conegut per referència; *Facta sunt coelum, maria {et} terrae. La creazione nelle bibbie catalane di Ripoll e di Roda*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», 12 (2005/1), 83-156; *Between Art, Faith and Science. The concept of Creation in the Ripoll and Roda romanesque Bibles*, dins «Iconographica», (2007), 19-43; *Migrazioni di motivi iconografici tra miniatura e arte monumentale in epoca romanica: Catalonia, Italia, Inghilterra*, dins *Les fonts de la Pintura Romànica*, Barcelona 2008, 177-193; *Ark of Noab, Ark of Covenant: the meaning of a shape*, dins K. KOGMAN-APPEL, M. MEYER (ed.), *Between Judaism and Christianity. Pictorials Playing on Mutual Grounds. Essays in Honour of Prof. Elisabeth (Elisbeva) Revel-Neber*, Leiden 2008, 171-190; M. A. CASTIÑEIRAS – I. LORÉS, *Las biblias de Rodes y Ripoll: una encrucijada del arte románico en Cataluña*, dins M. GUARDIA, C. MANCHO (ed.), *Les fonts de la Pintura Romànica*, Barcelona 2008, 219-260; A. CONTESSA, *Imaging the Invisible God: theophanies and Prophetic visions in the Ripoll and Roda Bibles*, dins «Les Cahiers Archéologiques», 52 (2009), 79-97; *L'iconographie des cycles de Daniel et Ezéchiél dans les bibles de Ripoll*, dins «Les Cahiers de Saint-Michel-de-Cuxa», 40 (2009), 165-176; *Nouvelles observations sur la Bible de Roda*, dins «Cahiers de civilisation médiévale», 51 (2009), 329-342; M. A. CASTIÑEIRAS, *Le Nouveau Testament de la Bible de Ripoll et les anciennes traditions de l'iconographie chrétienne: du scriptorium de l'abbé Oliba à la peinture romane sur bois*, dins «Les Cahiers de Saint-Michel-de-Cuxa», 40 (2009), 145-164; A. M. MUNDÓ, *Les biblias de Ripoll*, Vic 2002-2010; J. ALTURO, *Corpus biblicum Medii Aevi Cataloniae: códices, fragmentos, membra disiecta y referencias librarias, una primera aproximación*, dins «Memoria Ecclesiae», 38 (2013), 69-114; A. CONTESSA, *El Brodat de Girona i la cultura librària de la Marca Hispànica*, dins C. MANCHO (ed.), *El Brodat de la Creació de la catedral de Girona*, Barcelona 2018, 263-290; M. CASTIÑEIRAS, *Oliba i les arts pictòriques. Les biblias de Ripoll i Roda com a imatge, transmissió i memòria*, dins Marc SUREDA I JUBANY (dir.), *Oliba Episcopus. Mil·lenari d'Oliba, bisbe de Vic. Exposició al Museu episcopal de Vic del 27 d'octubre del 2018 al 10 de febrer de 2019*, MEV 2018, 79-85; *Oliba Episcopus*. Catàleg, 151-154.

Baluze 113, Ribas 54 i Bofarull, 8, n. 0/9, esmenten una Bíblia del segle XI que va del *Gènesi* a *Ruth* i incorpora una exposició sobre l'*Apocalipsi*, el comentari d'Isidor sobre el *Gènesi* i un prefaci de sant Jeroni sobre el mateix llibre. No deuria ésser molt diferent del fol. 9 de BEV, ms. 255, una pàgina del *Gènesi* escrita en lletra carolina a dues columnes, Bíblia potser importada de Narbona en l'avinentesa de la consagració de la catedral de Vic l'any 880: Cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, *L'Escriptori de Vic*, dins CR, III, 734-735, amb fotografia. A la mateixa BEV, els 8 primers folis de l'esmentat ms. 255 són folis d'una altra Bíblia del segle IX ex., a dues columnes; les dues bibles tenen una gran retirada a les bibles senceres continentals de tipus teodulfà: A. M. MUNDÓ, *La cultura artística escrita*, dins CR, I, 152.

327. Cf. BEER, *Ripoll*, 4-5; supra, nota 111. Perduts abans del 1649, perquè el catàleg Baluze ja no els esmenta. No creiem que es pugui identificar amb l'exemplar de Baluze 32 i Ribas 115, *Liber Sancti Gregorii ad instar epistolarum moralium*, perquè immediatament després d'haver donat aquest títol, el catàleg de Baluze afegeix: «Post sexaginta folia circa medium continet nomina Summorum Pontificum a divo Petro usque ad Clementem IV [† 1268] et postea sunt carmina heroyca» etc. En seixanta folis no és possible transcriure el gran tractat de sant Gregori sobre el llibre de Job. Per la seva banda, Ribas dona un títol encara més explícit que el de Baluze: *Epistolae divi Gregorii papae ad diversos*. Bofarull, 9, n. 0/13, remarca que la llista de papes a partir d'Urbà II és copiada amb una lletra més moderna —probablement del segle XIII—, que contrasta amb la de la resta del ms., que era del segle XI.

Carle. II³²⁸
 Estivale. II³²⁹
 Passionar. IIII³³⁰
 Collationes II³³¹
 Vitas patrum II³³²
 Textus evang. III³³³
 Missales XI³³⁴

328. Cf. supra, nota 174; GROS I PUJOL, *Oliba*, 90. Perduts. No apareix en els catàlegs de Baluze, ni de Ribas, ni de Bofarull. BEER, 6-7 llegeix «*Cartularia*».

329. Perduts. Cf. BEER, *Ripoll* 8-9; supra, nota 107. No figuren als catàlegs acabats d'esmentar en la nota anterior. Segons M. S. GROS, *Cinc fragments de manuscrits de l'escriptori de la Catedral de Vic*, dins «Ausa», 19 (2000), 61-77, a l'Arxiu Comarcal del Ripollès es conserva un fragment datable a mitjan segle X de l'homiliari de Luculenci. El ms. 793/V, agregat de fragments, de la biblioteca de Montserrat, conté una altra homilia de Luculenci. Cf. Alexandre OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del monestir de Montserrat*, Montserrat 1977 (*Scripta et Documenta*, 25), 191. Ambdós fragments podrien provenir d'aquest *Aestivale* ripollès, materialment o per còpia.

330. Cf. supra, nota 95. Perduts. Cf. BEER, *Ripoll*, 30-33. D'algun d'aquests *Passioners* en pot provenir el ms. 1104, fragmentari, de Montserrat, que conté part de la passió de sant Sebastià, procedent del monestir de Sant Pere de la Portella, en el redreçament del qual va intervenir l'abat Oliba; cf. GROS I PUJOL, *Oliba*, 90.

331. Perduts. BEER, *Ripoll* 34-35. Són les *Conlationes* de Joan Cassià (ca 360-435). Cf. Baluze 31. L'exemplar de Ribas 136, segons fa notar GROS, *Ripoll*, 127, és igual que el de Bofarull, 16, n. 0/17, el qual el data al segle XIV. N'hi ha exemplar del segle XI a Roda, ms. Rc-0007 de l'Arxiu Capitular de Lleida, *olim* ms. 3.

332. Cf. supra, nota 123; BEER, *Ripoll*, 36-37. Perduts. Per Baluze 210, se sap que aquest volum era l'obra de sant Jeroni i que començava amb la vida de sant Pau ermità. No és clar que Ribas 147 i 157 s'hagin d'identificar amb cap d'aquests dos mss. antics.

333. Cf. supra, notes 102 i 202; BEER, *Ripoll*, 38-40; VL, VIII, 43, n. 5 (IC, n. 485-486). Perduts. El comte Sunyer havia regalat un d'aquests «Textus» al monestir de Ripoll l'any 925, quan es va consagrar l'església: R. ORDEIG, *Dotalies*, I-II, p. 116, doc. 46. Baluze 55 i 83, Olzinelles, *Códices del Real Monasterio de Ripoll* (Vic, AEV, Mensa, vol. 2058), i Bofarull, 8, n. 0/10 (de l'any 1094) i 140, n. 0/11 (s. XI ex., que és el que segueix), n'esmenten dos; el segon de Baluze amb glosses. Ribas 155 i VL, VIII, 43, n. 5 (IC, n. 486), esmenten un evangeliari, probablement escrit a Ripoll mateix l'any 1048, en quart i amb il·lustracions «vulgars», que contenia també, entre altres escrits, una *Genealogia* de Jesucrist i el *Liber sacramentorum* del papa Gelasi esmenat per sant Gregori.

334. Cf. supra, nota 122. Baluze 132, BEER, *Ripoll*, 41-51. Poden tenir relació amb algun d'aquests onze missals el fragmentari ms. 1254/IV de Montserrat, escrit pel monjo Guifré el primer quart del segle XI: Cf. Alexandre OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del monestir de Montserrat*, Montserrat 1991 (*Scripta et Documenta*, 41), 31; MUNDÓ, *o. c.*, p. 80, lám. 19; GROS I PUJOL, *Oliba*, 90. També el fragment II/43 de la BEV, procedent de l'arxiu parroquial de Campdevànel, per al qual cf. M. S. GROS I PUJOL, *Fragments d'un missal ripollès del final del segle XI* (*Vic. Bib. Episc., frag. II/43*), dins «AIEG», 52 (2011), 127-136; i potser també el sacramentari ripollès conservat a Vic, BEV, ms. 68, GUDIOL, *Catàleg*, 90-91, escrit devers 1040, publicat per Alexandre OLIVAR, *Sacramentarium Rivipullense*, Madrid-Barcelona 1964, i estudiat per Joan BELLAVISTA, *El temporal del Sacramentari de Ripoll en relació amb el de Trento*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IV (1990), 29-36; M. S. GROS I PUJOL, *Noves dades sobre el Sacramentari de Ripoll*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 46 (1997-1998), 346-355; *Oliba Episcopos*. Catàleg, 149.

Lectiers. IIII³³⁵
 Ant. XIII³³⁶
 Prosarios II³³⁷
 Prophetarum III³³⁸
 Epistolas Pauli II³³⁹
 Gerarchia³⁴⁰
 Iosephum³⁴¹
 Bede de temporibus³⁴²

335. Cf. supra, nota 121; VL, VIII, 216; BEER, *Ripoll*, 52-55. Perduts. El bifoli procedent de l'arxiu de Sant Pere de Ripoll, ara manuscrit 4^p de l'Arxiu Comarcal del Ripollès, que conté lectures del Dijous i Divendres Sants, en pot procedir.

336. Cf. supra, nota 115. Perduts. Pot tenir relació amb algun dels tretze antifonaris un foli ara inserit al ms. de l'ACA, Ripoll 106, fol. 26v, amb les antífones de matines del diumenge i dilluns *per annum*, amb música.

337. Cf. supra, nota 150. Perduts.

338. Cf. supra, nota 106; Baluze 56. Perduts. El foli del ms. 2541/1 de la BC, que porta el final del llibre de *Miquees*, és escrit en lletra minúscula visigòtica de cap a l'any 800 i procedeix de Ripoll, hi pot tenir relació: MUNDÓ, *o. c.*, p. 25-26, lám. 1.

339. Cf. supra, nota 300. Perduts, si eren exemplars complets amb tots els escrits paulins. En tot cas, hom pot preguntar-se si un d'aquests dos mss. no seria la *Expositio epistolarum Pauli Apostoli* de sant Agustí, ara ms. Vat. lat. 5730, per al qual cf. Anselm M. ALBAREDA I RAMONEDA, *Els manuscrits de la Biblioteca Vaticana Reg. Lat. 128, Vat. Lat. 5730 i el scriptorium de Santa Maria de Ripoll*, dins «Catalonia Monastica», I, (1927), 70-94; GUDIOL, *Els primitius*, 115-116; Pere BOHIGAS I BALAGUER, *La ilustración del libro en Cataluña. Período románico*, Barceona 1960, p. 60 i fig. 20; M. E. IBARBURU ASURMENDI, «*Expositio epistolarum Pauli apostoli*» de sant Agustí (BAV: Ms. Lat. 5730), dins CR, X, 328-331.

340. Cf. Ribas 33, VL, VIII, 44, n. 7 (IC, n. 488), Olzinelles (*Códices del Real Monasterio de Ripoll*, BEV, Mensa, vol. 2058, fol. 2, n. 17), Bofarull, 10, n. 0/17, BEER, *Ripoll*, 80. Perdut. És la *Hierarchia divina* del Pseudo Dionís Areopagita (ca 500), traduïda en llatí per Joan Scot Erigena a mitjan segle X. Ribas el data al segle X; VL el data al segle XI in.; Olzinelles i Bofarull el daten al segle X. Per la descripció de Ribas, se sap que, afegit al tractat de l'Areopagita, el ms. contenia la *Vita Sancti Martialis Episcopi*, l'*Epistola sancti Fulgentii de fide ad Petrum diaconum*, un *Liber Porphirii* i les *Categoriae Aristotelis ab Augustino translatae*.

341. Cf. Baluze 41, BEER, *Ripoll*, 81. Perdut. Per la descripció que en dóna Baluze, consta que era el *De bello iudaico*, i que fou escrit l'any 1049 de l'Era i el 1011 AD, novè de la indicció. Contenia, a més, les *Capitulaciones* d'Orosi dirigides a sant Agustí. BEER, *Ripoll*, el data al segle XI, en temps de l'abat Oliba. Com que ni Olzinelles, ni Ribas, ni Bofarull no l'esmenten, cal deduir que es devia perdre abans del 1800.

342. Cf. BEER, *Ripoll*, 82. És el tractat *De ratione temporum* de Beda (PL 90, 204-578), ms. perdut. BEER rebutja la identificació d'aquest ms. amb el Vat. Reg. lat. 123, car creu que el ms. es va escriure després del catàleg. Per al Reg. lat. 123, cf. J. PIJOAN, *Miniaturas españolas en manuscritos de la Biblioteca Vaticana. I. El manuscrito Regina lat. 123*, dins «Cuadernos de trabajos de la Escuela Española de Arqueología en Roma», 1 (1912), 1-10; G. PUIGVERT, *El manuscrito Vat. Reg. Lat. 123 y su posible adscripción al scriptorium de Santa María de Ripoll* (tesi doctoral), UAB, Bellaterra 1996; J. SAMSÓ, *Cultura científica àrab i cultura científica llatina a la Catalunya Altmedieval. El monestir de Ripoll i el naixement de la ciència catalana*, dins «Symposium internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-IX)», vol. I, Barcelona 1991, 253-269 G. PUIGVERT, *Astronomia i Astrologia al monestir de Ripoll. Edició i estudi dels mss. cien-*

Confessiones³⁴³
 Pastorale II³⁴⁴
 Summum bonum III³⁴⁵
 Dialogorum II³⁴⁶
 Exameron II³⁴⁷
 Ethimologiarum³⁴⁸
 Liber de Trinitate³⁴⁹
 Liber omel. Super Iezechielem³⁵⁰

ífics astronómicoastroològics del monestir de Santa Maria de Ripoll, Bellaterra 2000; *Oliba Episcopus*. Catàleg, 159-160.

343. Cf. BEER, *Ripoll*, 83. És probable que sigui l'obra homònima d'Agustí, tanmateix poc representada en catàlegs hispànics antics. Perdut abans del 1800, perquè ni Ribas, ni Olzinelles, ni Bofarull, ni VL no l'esmenten.

344. Cf. Baluze 144, Ribas 182, Olzinelles (*o. c.*), Bofarull, 8-9, n. 0/12, BEER, *Ripoll*, 84-85, que el daten al segle x. Cf. supra, nota 119.

345. Cf. supra, nota 232; Baluze 127, Ribas 125 i 259, Olzinelles (*o. c.*, fol. 4, n. 0/5), Bofarull, 13-14, n. 0/5 —que data al segle x—, BEER, *Ripoll*, 86-88. Gros identifica un d'aquest volums com el que l'any 1017 el jutge Salomó va donar al monestir de Ripoll: GROS, *Salomó*, 5-6. Aquest exemplar, a més, contenia la *Cbronica* d'Isidor. L'exemplar de la BEV de les *Sentències* isidorianes, ms. 44, GUDIOL, *Catàleg*, 61-63, fou copiat el 1064 pel canonge Ermemir Quintila; el ms. 202 de la mateixa biblioteca i amb les mateixes *Sentències* d'Isidor, prové del monestir de l'Estany; per aquest darrer, cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, «*De summo bono*» de sant Isidor (*Museu Episcopal de Vic*: Ms. 202), dins CR, X, 770-772.

346. Cf. supra, nota 177. Volums perduts. Cf. Baluze 209 i 249, BEER, *Ripoll*, 58-59. L'exemplar que cita Ribas 282, sense datar-lo, es deu haver d'identificar amb l'exemplar d'ACA, Ripoll ms. 218, del segle XIV, citat per Bofarull, 143 n. 218/7.

347. Perduts. Baluze 105 descriu un infolio d'«*Isidorus super Pentateucum*». Ribas 36, esmenta un «*Isidorus super Pentateucum et super libros Regum et Paralipomenon et super Isaiam et Hieramiam*», escrit en lletra molt formosa del segle x o del XI, que potser presenta un contingut excessiu per a identificar-lo amb l'entrada del catàleg. Olzinellas (*o. c.*, fol. 2v-3r, n. 18) i Bofarull, 10-12, n. 0/18) descriuen amb detall un exemplar dels *Libri Exameron explanatum a B. Isidoro Spalensi Episcopo* (PL 83, 207-380). ZIMMERMANN, I, 568, els identifica amb el comentari a l'Hexameron de sant Ambrós. GROS, *Ripoll*, 130, suggereix que també podrien ésser el comentari de Beda (PL 91, 9-190).

348. Perdut. Cf. Ribas 60, BEER, *Ripoll*, 60. Podria ésser Baluze 147, ms. descrit com «*Liber sancti Augustini episcopi vetustissimus et ablattis (sic) semicomestus*». Poden provenir d'aquest exemplar els folis que constitueixen el ms. 1104/1 de Montserrat, del darrer quart del segle IX, provinent al seu torn del monestir de Sant Pere de la Portella, reformat, com s'ha dit, el 1018, per l'abat Oliba. BEER, *l. c.* i p. 52, veu rastres de la utilització de les *Etimologies* en ACA, ms. Ripoll 106, fol. 86v.

349. Cf. supra, nota 182; BEER, *Ripoll*, 61. Pot ésser el tractat homònim de sant Agustí o, com suggereix BEER, el de sant Hilari de Poitiers (s. IV). GROS, *Ripoll*, 24, s'inclinaria pel tractat de Boeci, unit al *De consolatione* en el ms. que Salomó regalà a Ripoll l'any 1017: GROS, *Salomó*, 60-61, n. 17-18. ZIMMERMANN I, 565, opta decididament per Agustí, malgrat el silenci de Baluze, Ribas, Bofarull i VL.

350. Cf. supra, nota 226; Ribas 104, VL, VIII, 32, 50-51, i ap. III, 215-216 (IC, n. 494); BEER, *Ripoll*, 62. Són les *Homelieae in Ezechielem* de Gregori el Gran, actual ms. ACA, Ripoll 52, escrit pel monjo Guifré, l'escriptor de les bíblies de Ripoll, segons MUNDÓ, *o. c.*, làmines 13^a-15^a, ratificat per ZIMMERMANN, I, 563. A més del comentari a Ezequiel, conté la *Vita Gregoriana*, de Joan Diaca, i l'*Expositio super Cantica canticorum* del mateix papa Gregori el Gran.

XL Homelie II³⁵¹
 Super Matheum³⁵²
 Super Lucam³⁵³
 Super Iohannem³⁵⁴
 Claudium³⁵⁵
 Liber Bede cum evgl. II³⁵⁶
 Aimonis I³⁵⁷
 Istoría aeclesiastica II³⁵⁸

Cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Iohannes Diaconus: «Vita Gregorii»; «Liber beati Gregorii in Ibezchielem»; «Expositio super Cantica Cantorum Gregorii papae {ACA, : Ms. Ripoll 52}»*, dins CR, X, 286-289; ARNALL-PONS, I, 79-80, lám. 15.

351. Cf. supra, nota 108; BEER, *Ripoll*, 63-64, que agrega a les homilies el comentari a Mateu següent. Volums perduts, que encara van poder veure Olzinelles (*o.c.*, fol. 4, n. 0/4) i Bofarull, 139, n. 0/4, segons el qual el seu exemplar «no baixa del segle X».

352. Cf. supra, nota 187; Baluze 200. Possiblement el comentari de sant Jeroni (PL 26, 15-228), volum perdut després del 1649, perquè ni Ribas, ni Olzinelles ni Bofarull ja no l'esmenten. ZIMMERMANN, I, 563, legitima una identificació amb el tractat d'Agustí *Quaestiones in Evangelium Mathei* (PL 35, 1365-1376).

353. Cf. supra, nota 188; BEER, *Ripoll*, 65, que agrega els dos comentaris a Lluç i a Joan com si fossin un manuscrit únic. Possiblement el comentari de sant Ambrós de Milà (PL 15, 1607-1944), volum perdut, perquè no l'esmenten els catàlegs acabats de citar. Els fragments de cinc folis, ara BEV, ms. 256, escrits a dues columnes en lletra visigòtica del segle X, que contenen el comentari d'Ambrós a sant Lluç i procedeixen de l'Arxiu Capitular de Vic (cf. A. MUNDÓ, *La cultura artística escrita*, dins CR, I, 152), poden donar una idea del que seria el ms. ripollès. ZIMMERMANN, I, 565, prefereix veure-hi un recull d'homilies d'Agustí sobre Lluç. Cf. supra, notes 180, 186, 225.

354. Cf. supra, nota 180. Possiblement el gran comentari de sant Agustí (PL 35, 1379-1976), volum perdut, per la mateixa raó acabada de dir.

355. Cf. BEER, *Ripoll*, 61. Perdut. Alguna de les obres de Claudi de Torí, que BEER i ZIMMERMANN, I, 568-569, proposen d'identificar amb el comentari a dues cartes de sant Pau als corintis (PL 104, 837-918), per paral·lelisme amb un ms. igual de Bobbio (BECKER, n. 32, ms. 255). Claudi, això no obstant, va comentar altres llibres escripturístics. Aquest manuscrit de Ripoll seria l'únic de Claudi de Torí, autor del període dit de la renaixença carolíngia, esmentat en un catàleg català antic.

356. Cf. Baluze 80, Ribas 57, Olzinelles (*o.c.*, fol. 3, n. 0/1), VL, VIII, 36-37, n. 1 —i vol. VI, ap. xxx-xxxii, 306-310— (IC, n. 479), Bofarull, 12, n. 0/1, i BEER, *Ripoll*, 67-68. Són les *Homeliarum Evangelii libri II*, de Beda el Venerable (PL 94, 9-268), ms. miscel·lani que Ribas va datar dels segles X-XI, i Baluze, Olzinelles, VL i Bofarull, van descriure. Baluze, a més, en transcriu els versos que enumeren els abats i comtes sebollits al monestir de Ripoll.

357. Cf. BEER, *Ripoll*, 69. Perdut. Aimon de Fleury (965-1008) és autor dels *De miraculis Sancti Benedicti libri II* i dels *Historiae Francorum libri IV*. Ateses les relacions literàries entre Ripoll i Fleury, BEER opina que es trata de la segona obra; ZIMMERMANN, I, 570, s'inclinaria per la primera. No és esmentada en els catàlegs ripollesos.

358. Cf. BEER, *Ripoll*, 70-71. Perduts abans del 1649, perquè Baluze ja no els esmenta i, en conseqüència, tampoc els catàlegs posteriors. És l'obra d'Eusebi de Cesarea (ca. 260-339) traduïda en llatí per Rufí d'Aquileia (ca. 345-410) (PL 21, 461-540). El comte Sunyer en va lliurar un exemplar al monestir l'any 925, amb motiu de la dedicació de l'església, amb un missal i un salteri, ORDEIG, *Dotales*, I-1, p. 115-116, n. 46; ORDEIG, *Ripoll (segles IX-X)*, p. 133-134, n. 59; CatCar IV-I, n. 283, p. 262-263. Pot procedir d'un d'aquests dos volums el bifoli

Tripartita³⁵⁹
 Canticum graduum³⁶⁰
 Prosperum II³⁶¹
 Porphirium grecum³⁶²
 Collect. I³⁶³
 Liber Sancti Benedicti³⁶⁴

en lletra minúscula visigòtica de la segona meitat del sege IX, ara ACA, fragments de mss., n. 22, obtingut de les tapes d'un ms. ripollès.

359. Cf. BEER, *Ripoll*, 72. Perdut. És l'obra de Cassiodor (s. VI), *Historia ecclesiastica Tripartita* (PL 96, 879). No esmentada en els altres catàlegs ripollesos. L'exemplar conservat a BEV ms. 166, del segle X i possiblement elaborat en un centre franc del Migdia [per al qual cf. GUDIOL, *Catàleg*, 172-174; M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Historia Tripartita (Museu episcopal de Vic: Ms. 166)*, dins CR, III, 738-742, i GROS i PUJOL, *Oliba*, 115-116], pot donar una idea aproximada del que seria el còdex ripollès.

360. Cf. BEER, *Ripoll*, 73. Són els salms graduals o de peregrinació 120-133. ZIMMERMANN, I, 563, acostaria aquesta obra a la literatura homilètica present a Ripoll i en faria un comentari continu als dits salms.

361. Cf. BEER, *Ripoll*, 74-75. Perduts. Atès que l'obra és esmentada al costat d'altres llibres d'història, es podria identificar amb el *Chronicum Integrum* o l'*Epitoma chronicorum* de Pròsper d'Aquitània (s. V), (PL 51, 535-606). Amb tot, cal recordar que en el catàleg dels llibres dels canonges vigatans Hiçquillà i Ermemir hi havia un volum de Pròsper unit al *Paschale Carmen* de Seduli, i això podria fer pensar que el «Prosperum» de Ripoll contingués matèria poètica, en comptes d'històrica: GROS, *Salomó*, n. 2. I l'any 1083, a la biblioteca de Guillem Ramon, nebot d'Ermemir Quintilà, abat de Sant Pere d'Àger i cap d'escola vigatà, hi havia un ms. amb les obres poètiques de Pròsper: ZIMMERMANN, I, 542.

362. Cf. Baluze 66, Ribas 130, BEER, *Ripoll*, 76; supra, nota 253. Perdut. GROS, *Ripoll*, 37, opina que difícilment pot tractar-se d'una obra de Porfiri en grec i proposa de veure-hi alguna de les traduccions que Boeci en va fer al llatí. El jutge Salomó regalà a Ripoll un *Porfiri*, que podria ésser el del catàleg: GROS, *Salomó*, 19. Baluze i Ribas, *l. c.*, esmenten un ms. miscel·lani, que no daten, de comentaris i glosses sobre obres gramaticals i lògiques, on hi figura un *Tractatus super Porphirium*, seguit d'una *Glossa totius libri Porphirii*. Aquests dues obres, al costat d'obres de Gil de Roma, Durand (de Mende? de Saint-Pourçain?), de Tomàs d'Aquino, de Mateu d'Orleans i de Robert Grosseteste que recull el mateix manuscrit no poden haver estat escrites abans del segle XIII, si ja no és que les parts porfirianes pertanguessin a un manuscrit altmedieval i haguessin estat incrustades al costat de les obres posteriors. Olzinelles (*o. c.*, fol. 2, n. 17) i Bofarull, 10, n. 17, daten aquesta miscel·lània al segle X.

363. Cf. BEER, *Ripoll*, 77. GROS, *Ripoll*, 38 l'identifica amb les *Collectiones in Epistolas et Evangelia* d'Esmaragde (PL 102, 15-552). Cal tenir en compte que Esmaragde ja era representat a Ripoll amb l'obreta *Diadema monachorum* (PL 102, 593-690), copiada en el mateix volum del *Liber Pronosticorum futuri saeculi Domino Idalio Barcinonensis sedis episcopo Iulianus catbedrae Tholetanae sedis episcopus*: Baluze 22, Bofarull 140, n. 0/14, VL, VIII, 51, n.º 12 (IC, n. 495). Beer posa en relació el ms. amb un ms. de Bobbio, «*Homeliarum collectarum*», esmentat per BECKER, n. 32, mss. 650; i encara un altre, BECQUER, n. 36, mss. 90.

364. Cf. BEER, *Ripoll*, 78. Perdut. GROS, *Ripoll*, 39 proposa d'identificar el volum amb la primera obra d'Aimon de Fleury esmentada supra, nota 357, sense excloure que es tracti dels *Commentaria in regulam sancti Benedicti* d'Esmaragde (PL 102, 691-932). No creiem que es pugui identificar amb BNF, ms. Baluze 243, ms. de la *Regla* de sant Benet, amb l'afegit de devocions indulgenciades, perquè l'exemplar és en paper, amb tota probabilitat molt posterior a l'època de redacció del catàleg.

Liber de natura boni³⁶⁵
 Doctrina christiana³⁶⁶
 Gesta Iulii³⁶⁷
 Amelarii II³⁶⁸
 Expositum regulae³⁶⁹
 Sententiarum Gregorii³⁷⁰
 Registrum Augustini³⁷¹
 Evipium³⁷²
 Epacticum³⁷³

365. Cf. BEER, *Ripoll*, 79; supra, nota 345. Obra de sant Agustí (PL 42, 551-572). Cf. F. AVRIL, J.-P. ANIEL, M. MENTRÉ, Y. ZALUSKA, *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique*, Paris 1982, 43, que esmenten el ms. lat. 2729 de la BNF, *Liber de natura boni* d'Agustí, de la segona meitat del segle XI, asseguruen que prové de Catalunya i deixen en interrogant si no era un ms. de Ripoll.

366. Cf. BEER, *Ripoll*, 158. Perdut abans de 1649. Obra de sant Agustí (PL 34, 15-122), possiblement l'exemplar que Salomó regalà a Ripoll el 1017: GROS, *Salomó*, 64, n. 34.

367. Cf. BEER, *Ripoll*, 159. Perdut abans de 1649. Deuen ésser els comentaris de Juli Cèsar (100-44 aC) a les seves guerres de les Gàl·lies i/o civil.

368. Cf. Baluze 39, Ribas 76 i 162, Bofarull, 150-151, n. 0/1 i 6, BEER, *Ripoll*, 160-161. Per Baluze se sap que és l'obra d'Amalari de Metz (ca. 775 – ca. 850), *De ecclesiasticis officiis libri IV* (PL 105, 985-1242). Segons GROS, *Ripoll*, 43, un d'aquests mss. és l'actual ms. Santes Creus 85, de la Biblioteca Pública de Tarragona, escrit el primer quart del segle XI pel monjo Guifré de Ripoll. L'altre pot ésser el ms. 944 de la BC, de final de segle XI o principis del segle XII, per al qual cf. G. MARTÍNEZ DíEZ, *Un nuevo códice del «Liber iudiciorum» del siglo XII*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», 31 (1961), 651-694; *Una colección Canónica Pirenaica del siglo XI*, dins «Miscelánea Comillas», 38 (1962), 1-60; *Un Ordo Romanus in Hebdomada maiore inédito*, dins «Hispania Sacra», 15 (1962), 197-202. Salomó lliurà un exemplar d'aquesta obra a Ripoll el 1017: GROS, *Salomó*, 63-64, n. 33.

369. Pot ésser l'obra d'Esmaragde esmentada supra, notes 299 i 364, o l'*Expositio Regulae* de Bernat de Montecassino, de la qual es conserven els mss. ACA, Ripoll 68 i 178, copats aquests respectivament els segles XIV-XV i XIII.

370. Cf. supra, nota 196; Baluze 135 i 245, Ribas 49 i 52, BEER, *Ripoll*, 163, que el creu perdut. Probablement és el ms. ACA, Ripoll 49, escrit l'any 911 en minúscula visigòtica i amb notes en àrab als marges, cosa que demostra que procedeix de l'Espanya musulmana, i conté els *Sententiarum libri V* de Tajó de Saragossa, fet d'extractes del papa Gregori el Gran. Segons ZIMMERMANN, I, 568, és l'únic manuscrit que reporta íntegra l'obra de Tajó. Al ms. de Sant Millán de la Cogolla que va servir per a l'edició de l'obra de Tajó a ES, XXXI, reeditada a PL 80, 727-990, li falten els dos darrers capítols del llibre cinquè, transmesos en canvi pel ms. ACA, Ripoll 49. Cf. VL, VIII, 40-42, i ap. V, 217-219; x, p. x-XII (IC, n. 481).

371. BEER, *Ripoll*, 164. Perdut abans del 1649. Pot ésser un catàleg de les obres d'Agustí, o l'inici d'una transcripció d'obres seves, tal com pensa ZIMMERMANN, I, 565, o una col·lecció de lletres de sant Agustí, tal com pensa GROS, *Ripoll*, 134, n. 46.

372. Perdut. Cf. Baluze 17, Ribas 46 bis, BEER, *Ripoll*, 165. Probablement són les *Excerpta ex operibus sancti Augustini*, escrites per l'abat Eugipi de Nàpols, editor de sant Agustí, ca. 500. Ribas i VL, VIII, 37-40 (IC, n. 480), van veure i descriure el volum, conservant l'epígraf que permet de saber que el ms. fou escrit pels monjos Sendred i Sunyer, en temps i per encàrrec de l'abat de Sant Feliu i bisbe de Girona Arnulf, entre 954 i 970.

373. Cf. supra, nota 104; BEER, *Ripoll*, 166-167. Perdut. En l'acta de consagració de l'església de Sant Pere dins la vila de Ripoll, l'any 890, l'abat Daguf la dotà, entre altres llibres,

Regum³⁷⁴
 Genera officiorum³⁷⁵
 Augustinus II³⁷⁶
 Martirologium III³⁷⁷
 Ortographia³⁷⁸
 Capitularem K.³⁷⁹
 Canones V³⁸⁰
 Glosas VI³⁸¹

amb un *Heptàtic*: ORDEIG, *Dotalies*, I-I, n. 14, p. 52-53. La suggestió de ZIMMERMAN, I, 566, nota 96, que el ms. 36 del catàleg de Ribas sigui aquest *Heptàtic* no s'aguanta bé, per la mateixa raó adduïda supra, nota 347.

374. Cf. supra, nota 113; BEER, *Ripoll*, 168. Llibres bíblics dels *Reis*, que seguien els anteriors de l'*Heptàtic*. Volum perdut, ja no esmentat en els catàlegs de Ribas, Olzinelles i Bofarull. Baluze 110 reporta un *Liber Regum et Isaie prophete*.

375. Cf. BEER, *Ripoll*, 169, que l'identificava amb el *De officiis ecclesiasticis* d'Isidor de Sevilla; GROS, *Ripoll*, 50, no exclou que es tracti del *De officiis ministrorum* d'Ambrós de Milà, ni el *De officiis* de Ciceró.

376. Cf. BEER, *Ripoll*, 170-171. Identificació impossible dels dos mss. dins les obres d'Agustí. Un d'aquests dos mss. podria ésser el que va regalar a Ripoll el jutge Salomó el 1017: GROS, *Salomó*, 61, n. 20, del qual tampoc no se sap el contingut. De tota manera, cal tenir en compte el volum descrit per VL, VIII, 45-50, n. 62 (IC, n. 493), i datat ca. 736, miscel·lània amb dues obres, almenys, de sant Agustí, altres textos patristics, taules cronològiques i pasquals, i escrits menors, desaparegut en l'incendi del 1835.

377. Cf. supra, nota 116; Baluze 9, Ribas 40, Olzinelles (*o. c.*, fol. 968v-969v) i VL, VIII, 58-59 i ap. X, 233-234 (IC, n. 507); BEER, *Ripoll*, 89-91. Perduts. Ribas i Olzinelles van veure alguns d'aquests exemplars, d'on copiaren aquest catàleg antic de la biblioteca ripollesa.

378. BEER, *Ripoll*, 92 l'identifica amb l'obra homònima de Cassiodor (PL 70, 1239-1270). Volum perdut.

379. Cf. Baluze 5, Ribas 30, VL, VIII, 43-44 (IC, n. 487), n. 6, Bofarull 147, n. 40/24, BEER, *Ripoll*, 93. És l'exemplar d'ACA, Ripoll, ms. 40, de l'inici del segle XI que conté la *Capitularium Collectio* d'Ansigisi (PL 97, 503-590), abat de Sant Vandrille de Fontanelles, per al qual cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, «*Translatio sancti Stephani ab Iherosolimis Constantinopolim. Capitularia regum Francorum*», dins CR, X, 291-292.

380. Cf. supra, nota 114; Baluze 3, 24 i 44; VL, VIII, 55 (IC, n. 502-503), Ribas 35-369, BEER, *Ripoll*, 94-98. Baluze i Ribas coneixen respectivament tres i dos volums de col·leccions canòniques; VL en descriu dos volums. Sembla que se n'han salvat tres mss.: Dos que havien estat prestats a Pedro Rodríguez Campomanes: Són els mss. 944, ja esmentat, i el ms. 954 de la BC; el primer conté el *De ecclesiasticis officiis* d'Amalari i una versió reduïda de la *Collectio Hispana*, del final del segle XI o principi del XII, que VL desconeix i per a la qual cf. supra, nota 368; el segon conté la col·lecció de Dionís l'Exigu, i és del final del segle X, identificat per VL. Un tercer manuscrit és el ms. lat. 3875 de la BNE, que conté la mal anomenada *Collectio Caesaraugustana*, manuscrit del pas de segle XI al XII, estilísticament pròxim als dos de la BC, procedent de Ripoll i arribat a París gràcies als bons oficis de Baluze: Cf. L. DELISLE, *Le Cabinet des Manuscrits de la Bibliothèque Impériale*, t. I, París 1968, 365; BOHIGAS, *Ilustración del libro en Cataluña. Período Gótico y Renacimiento II*, Barcelona 1967, p. 165, n° 208; F. AVRIL, J.-P. ANIEL, M. MENTRÉ, Y. ZALUSKA, *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique*, París 1982, 44. El jutge Salomó regalà a Ripoll «*duas canones*»: GROS, *Salomó*, n. 3-4.

381. Bofarull 164, n. 74/116. Contra l'opinió de BEER, *Ripoll*, 99-104, que creia que es podia identificar aquest títol amb el ms. ACA, Ripoll 74, del final del segle X, *Liber glossarum et tonologiarum* (per al qual cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Liber Glossarum et {E}timologiarum*

Liber Iudices³⁸²
 Decada II³⁸³
 Methodium³⁸⁴
 Topica³⁸⁵
 Sententiarum parvum³⁸⁶
 Medicinal IIII³⁸⁷
 Psalterium argenteum³⁸⁸

{ACA: Ms. Ripoll 74}, dins CR, X, 282), GROS, *Ripoll*, 136, proposa identificar els sis volums amb una Bíblia glossada, posterior a Anselm de Laon (1050-1117), del segle XII, perduda abans del 1649.

382. Cf. supra, nota 165; Baluze 21 i 23, Ribas 122, i VL, VIII, 52 (IC, n. 496), BEER, *Ripoll*, 105-107, que afegeix, copiant VL, «duo vetustissima». VL va descriure amb força detall el volum que havia estat escrit pel jutge Bonsom el 1010 i formava part dels exemplars que el jutge Salomó va regalar al monestir el 1017: GROS, *Salomó* 32. Desaparegué l'any 1835. D'un o altre dels «duo vetustissima» en poden provenir els fragments del principi i del final del ms. ACA, Ripoll 46, fol. 1 i 86-87, i encara un bifoli procedent de l'Arxiu de Sant Pere de Ripoll, ara a l'Arxiu Comarcal del Ripollès, ambdós de final del segle IX. Per al ms. ACA, Ripoll 46, escrit en lletra visigòtica, cf. GUDIOL, *Els primitius*, 9. Cf. supra, nota 165; F. MATEU Y LLOPIS, *Los fragmentos del Forum Iudicum de Ripoll*, dins «Analeccta Montserratensis [Miscel·lània Anselm M. Albareda]», IX (1962), 199-206; M. DÍAZ Y DÍAZ, *La lex Visigotborum y sus manuscritos. Un ensayo de reinterpretación*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», XLVI (1976), 163-224.

383. Cf. supra, nota 105; BEER, *Ripoll*, 108-109. Perduts. Beer en faria unes *Decadae Psalmorum* o més aviat les *Decadae sancti Augustini super psalmos*, com en el ms. BECKER, n. 22, mss. 153 ss.

384. Segons BEER, *Ripoll*, 110, es tractaria de l'obra *De errore hominum* de Metodi, bisbe i màrtir de Patara, Àsia Menor, conservat al ms. ACA, Ripoll 106, fol. 117v-121. Segons GROS, *Ripoll*, 137, podria ser el tractat *Convivium decem virginum* de Metodi d'Olimpia († 311), ara perdut.

385. Cf. BEER, *Ripoll*, 111. Perdut. Beer considera que és una obra de Boeci, sense especificar quina. GROS, *Ripoll*, 137 suggereix que podria tractar-se dels *Duo comenta Porfirii* regalats per Salomó el 1017: GROS, *Salomó*, 61, n. 21-22.

386. Cf. supra, nota 196; Baluze 79, 135, 245; VL, VIII, 40-42, i apèndix v, 217-219 (IC, n. 481), Ribas 289; Bofarull 9, n. 49/14, i 9-10, n. 0/15, BEER, *Ripoll*, 112. Admès que es tracta de les *Sentències* de Tajo de Saragossa extretes dels *Moralium libri super Iob* de sant Gregori, el seu format reduït fa pensar en el primer ms. descrit per Bofarull («en folio menor»), que ell data al 911 i que ara és perdut. Per això cal identificar aquest volum del catàleg antic amb el segon dels mss. descrits per Bofarull («menos antiguo»), actualment ms. ACA, ms. Ripoll 229, de la primera meitat del segle XI.

387. Cf. BEER, *Ripoll*, 113-116. Incerts els autors i les obres. Baluze 121 esmenta unes *Auriole*, la *Cirurgia Brunii* i el *Compendium magistri Lanfranci de Chirurgia*. Baluze 142 esmenta un *Liber artis medicine*; Baluze 284 reporta una *Practica magistri Sal.*; Ribas 44 esmenta un *Liber aufferisomorum Hypocratis*, traducció llatina de Constantí l'Africà (ca. 1020.1087), monjo de Montecassino; Ribas 95 assenyalava un volum anomenat *Medicina*; Ribas 142 esmenta un *Liber artis medicinae* i la *Practica magistri Bartholomei*; Ribas 231 esmenta una *Practica medicine*, i finalment Ribas 75 la *Cirurgia Brunii*. Bofarull també esmenta el volum amb textos hipocràtics, ara ms. ACA, Ripoll 50, però del segle XIII. Cf. també ACA, ms. Ripoll 181.

388. Cf. supra, nota 125; Baluze 158, Ribas 117, VL, VIII, 34-35 (IC, n. 476), Bofarull 15, n. 0/1; BEER, *Ripoll*, 117. Psalteri de Ripoll descrit per VL i estudiat per MUNDÓ, *Les Bibles de Ripoll III: Estudi dels mss. Vaticà, lat. 5729 i París, BNF, lat. 6*, Città del Vaticano 2022, 32-35: Còdex amb el pergami tenyit de color morat, tot escrit amb lletres d'argent, amb les

Alios XXI³⁸⁹
Et unum toletanum³⁹⁰

inicials i els epígrafs dels salms en lletres d'or, del segle IX, amb aquesta inscripció al darrer foli: «Karolus gratia Dei rex et imperator Franchorum», que VL, l. c., va trobar en bon estat de conservació. R. BEER, *Ripoll*, 21, nota 2, citant Elías de Molins, diu que en el llegat del darrer arxiver de Ripoll, Roc Olzinelles, hi havia una lletra de Pròsper de Bofarull, aprofitada segurament més tard pel nét Bofarull i Sans en la seva descripció del Psaltiri (cf. F. DE BOFARULL I SANS, *Apuntes bibliográficos y noticia de los manuscritos, impresos y diplomas de la Exposición Universal de Barcelona*, dins «Ateneo Barcelonés. Conferencias Públicas relativas á la Exposición Universal de Barcelona», Barcelona 1889, 469), on es feia saber que don Pròsper, després de netejar una part de la darrera pàgina, havia pogut identificar els mots «Pipinus rex Franchorum», sense que consti en quina relació estaven les dues inscripcions ni si hi havia entre elles altres mots d'unió, com és ara «cuius pater» o «cuius genitor». Es feia ressò d'aquesta notícia Ferran VALLS I TABERNER, en publicar l'inventari de manuscrits de Ripoll que havia dreçat don Pròsper l'any 1822: BOFARULL, 15, n. 0/1. En tot cas, la confecció del psaltiri argentí de Ripoll s'hauria de retrotraure al segle VIII ex. o al segle IX in., l'al·lusió al *Karolus rex et imperator francorum* s'ha d'entendre com una al·lusió a Carles el Calb, i podria haver estat el regal d'un sobirà carolingi al cenobi ripollès. Sense entrar ara en les múltiples qüestions plantejades per aquest famós Psaltiri, cremat, ai las, el 1835, és oportú recordar el que en deia J. Villanueva, que el va tenir a les mans: «No es para omitir la noticia de un códice custodiado en el mismo archivo, y es un salterio escrito con letras plateadas sobre vitela teñida de morado, y las iniciales y epígrafes de los salmos con letras de oro. En una llana está la versión vulgata, y en la otra la de san Gerónimo. En la última hoja se lee: *Karolus gratia Dei rex et imperator Franchorum*. El caracter de la escritura hace creer que el códice es del tiempo de Carlo Magno, y á lo menos de Carlo Calvo; es decir que pertenece cuando menos al siglo IX. Lo mas singular es que en tanta antigüedad las letras estan como acabadas de escribir; con ser así que en otros códices esta alquimia de plata tiene muy poca consistencia y duracion. Me acuerdo haber visto en la biblioteca nacional de Tolosa un códice de los cuatro evangelios del tiempo de Carlo Magno, escrito también sobre vitela morada con letras de oro, en el cual han perecido enteramente los epígrafes de los capítulos que estaban escritos en plata. Su bibliotecario ni aun por cortesía quiso creermee, cuando le contaba esto de nuestro códice que tanto hacía rebajar el mérito del suyo. No sé desde qué tiempo posee esta casa tan preciosa alhaja. Pero sí me atrevo a afirmar que estaba ya en ella á 14 de Marzo del año 1047, cuando Guillermo, conde de Besalú, hecha, como dije, la eleccion del abad *Pedro*, sucesor de *Oliva*, formó inventario de las alahajas y libros que aqui habia, y entre ellos menciona *Psalterium argenteum*, que sin duda es este códice»: VL, l. c. De la mateixa època han subsistit alguns evangeliaris d'argent, com és ara l'escrit per Godescalc el 781 o 782, conservat a Sant Serní de Tolosa fins al temps de la Revolució, avui BNF, ms. nouv. acq. lat. 1203 (cfr L. DELISLE, *Le Cabinet des Manuscrits de la Bibliothèque Impériale*, tome I, París 1868, 2), i l'evangeliari de la tresoreria imperial de Viena. L'actual BNF ms. lat 8850, donat el 827 per Lluís el Piadós a l'abadia de Saint-Médard de Soissons, és un evangeliari que té el pergami emporprat en les pàgines de títol (cfr *Catalogue général des manuscrits latins n° 8823-8921*, sous la direction de Marie-Pierre LAFITTE et de Jacqueline SCLAFER par Françoise BLÉCHET, Marie-Françoise DAMONGEOT, Mathieu LESCUYER, Marie-Hélène TESNIÈRE, Paris, Bibliothèque Nationale de France 1997, 44-45). De manera que s'oferien possibilitats diverses a l'hora de produir un exemplar bíblic de luxe, aspecte que generalment no queda ben reflectit en la sobrietat dels inventaris.

389. Cf. BEER, *Ripoll*, 118-138. GROS, *Ripoll*, 138, suggereix que la presència de tants saltiris a Ripoll es podria deure al fet que quan els pares lliuraven un fill al cenobi, regalaven també un exemplar del llibre dels *Salms*.

390. Cf. BEER, *Ripoll*, 139. Pot provenir d'aquest ms., escrit en lletra minúscula visigòtica a l'escriptori de la catedral de Narbona, el fragment ACA, ms., frag. 395, datable entre el final del segle VIII i el principi del IX.

Et alium triplicum³⁹¹
 Ymnarios³⁹²
 Orationers VII³⁹³
 Breviars lectionum II³⁹⁴
 Lege. rom.³⁹⁵
 Quatern. De Boetii³⁹⁶
 et alius de Iuvenal II³⁹⁷
 Quaterns. albos³⁹⁸
 alius de XII sign.³⁹⁹
 alius de Athanasio⁴⁰⁰
 Miss. Tolle. V⁴⁰¹
 Liber de heris⁴⁰²

391. Cf. BEER, *Ripoll*, 140. Un saltiri triple deu voler dir amb les versions gal·licana, vulgata i *iuxta Haebros* de sant Jeroni.

392. Cf. supra, nota 135; BEER, *Ripoll*, 141-150. No és pas impossible que es tracti de Baluze 214: «*Expositio Hymnorum ecclesiae, liber notus quia eius parens ignotus*».

393. Cf. BEER, *Ripoll*, 151-157; supra, nota 313.

394. Cf. BEER, *Ripoll*, 195-196. Segons GROS, *Ripoll*, 139, corresponen a les lectures bíbliques i patristiques de les matines de l'ofici diví. No és pas exclòs que un d'aquests breviaris sigui l'actual BNF, lat. 742, de mitjan segle XII, estudiat per Joseph LEMARIÉ, *Le Bréviaire de Ripoll, Paris B. N. 742. Étude sur sa composition et ses textes inédits*, dins «*Scripta et Documenta*» 14 (Montserrat 1965), 232 p.; *Homélies composites sur Matthieu de l'homélaire de Ripoll*, dins «*Miscel·lània Litúrgica Catalana*» I (1978), 89-107; *La recension du sermon pour l'Ascension «Magnum bodie, fratres, suscepimus diem festum» dans le Bréviaire de Ripoll*, dins «*Miscel·lània Litúrgica Catalana*», VIII (1997), 109-115.

395. Cf. supra, nota 316; Baluze 21, 23; Ribas 264; VL, VIII, 52 (IC, n. 497) Bofarull 171, n. 18 (ex. dels segles IX-X), 167, n. 0/17 (ex. de l'any 1011), BEER, *Ripoll*, 197. Seria la *Lex romana visigotorum*, el brevari d'Alaric publicat l'any 506. Perdut.

396. Cf. infra, nota 417; BEER, *Ripoll*, 198, segons el qual és l'actual ACA, ms. Ripoll 168.

397. Cf. Baluze 178 i 243, BEER, *Ripoll*, 198. Salomó havia regalat un *Juvenal* al cenobi el 1017: GROS, *Salomó*, 16. BEER, *Ripoll*, p. 45, proposa d'identificar aquest ms. amb els escolis a *Juvenal*, especialment a les sàtires primera, segona i sisena, conservats en l'actual ACA, ms. Ripoll 74.

398. Cf. BEER, *Ripoll*, 199. Incert tot, autors i obres, si n'hi havia.

399. Cf. BEER, *Ripoll*, 200. Possiblement contenia el capítol *De duodecim signis* del *De naturarum rerum* de Beda el Venerable (PL 90, 232). O, segons proposa BEER, *Ripoll*, 200, la inscripció del ms. ACA, Ripoll 106, fol. 75v?.

400. BEER, *Ripoll*, 201 i 246. Segons GROS, *Ripoll*, 140, es tracta de l'obra de Vigili, bisbe de Thapse (s. v ex.), *Contra Arianos dialogus Athanasio, Ario et Probo iudice interlocutoribus*. Salomó n'havia lliurat un exemplar el 1017, GROS, *Salomó*, 35. El ms. lat. 5132 de la BNF, d'origen ripollès i de la segona meitat del segle XII, també la transmet. Aquest còdex forma part de la col·lecció que Baluze s'emportà de Catalunya cap a París, i per al qual cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, *S. Athanasius Altercatio fidei catolicae. Opera Varia*, dins CR, X, 325-326.

401. Cf. supra, nota 122; BEER, *Ripoll*, 202-206. Serien cinc missals escrits en lletra minúscula visigòtica, amb els textos de les misses i l'ofici diví de la litúrgia mossàrab. Perduts.

402. BEER, *Ripoll*, 207, l'identifica amb el ms. ACA, Ripoll 225, del darrer quart del segle XI, amb tractats de l'Astrolabi. GROS, *Ripoll*, 140-141, opina que es tractaria d'un exemplar del *Liber horarum* hispànic, amb els oficis de les comunitats monàstiques.

Quater. De computo II.⁴⁰³

Alius liber de computo⁴⁰⁴

*Libri artium*⁴⁰⁵

Donatos IIII⁴⁰⁶

Priscianos II⁴⁰⁷

Priscianellos II⁴⁰⁸

Virgil. II⁴⁰⁹

Sedul. III⁴¹⁰

403. Cf. Baluze 112, Ribas 16, BEER, *Ripoll*, 208-209. Baluze en descriu el contingut miscel·lani, radicalment divergent del ms. lat. 2341 de la BNF, ms. també miscel·lani i que també transmet unes taules de còmput. Per a aquest darrer, cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Miscel·lània: Còmput pasqual i d'altres (Bibliothèque Nationale de Paris: Ms. Lat. 2341)*, dins CR, X, 322-324.

404. Baluze 230, Ribas 162, Bofarull 151, n. 6. Llibres amb les taules per a calcular la data de la festa de Pasqua. Un d'ell podria ésser el que descriu VL, VIII, 55-56 (IC, n. 504).

405. Segurament no és un llibre, ans el títol de les matèries que segueixen, potser el teixell de la caixa que els contenia.

406. Cf. supra, nota 287; Baluze 58, Ribas 41; BEER, *Ripoll*, 173-176. Se n'ha conservat un: ACA, Ripoll, ms. 46, de ca. 950, potser l'exemplar lliurat per Salomó el 1017: GROS, *Salomó*, 7-8; *Oliva Episcopus*. Catàleg, 157-158. Cf. VL, VIII, 44-45 (IC, n. 490).

407. Cf. supra, nota 241; Baluze 78, Ribas 59, Bofarull 164, n. 46/15, i 167, n. 59/6; BEER, *Ripoll*, 177-178. Si són el *Priscianus maior*, contindrien els llibres 1-16 de l'obra del gramàtic llatí. Salomó lliurà el 1017 un *maiozem Priscianum*. Dels dos volums se n'ha conservat un: ms. ACA, Ripoll 59, del darrer quart del segle x, per al qual cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Gramàtica de Priscià: ACA: Ms. Ripoll 59*, dins CR, X, 283-286.

408. Cf. supra nota 241; BEER, *Ripoll*, 179-180. Són els llibres 17-18 de l'obra de Priscià. Salomó també en va lliurar dos exemplars: GROS, *Salomó*, 9 i 11. D'un d'ells en poden provenir els folis que transmeten el llibre 17 de Priscià, conservats al final del ms. ACA, Ripoll 59.

409. Cf. supra, nota 242; BEER, *Ripoll*, 181-182. Perdut abans del 1649, perquè els catàlegs moderns de Ripoll ja no l'esmenten. Obres (completes?) de Virgili. Salomó en va regalar un exemplar l'any 1017: GROS, *Salomó*, 15. Aquest ms. ripollès no deuria ésser gaire diferent del ms. 197 de la BEV, que conté les *Bucòliques* i les *Geòrgiques* i l'*Eneida* virgilianes. GUDIOL, *Catàleg*, 201, data el ms. vigatà al segle XI, datació que va seguir Rosa ALCOY I PEDRÓS, *P Vergilii Maronis Bucolia Georgica Aeneidos (Museu Episcopal de Vic: Ms. 197)*, dins CR, III, 775; A. M. MUNDÓ, *La cultura artística escrita*, dins CR, I, 153, critica aquesta datació i situa el ms. vigatà de Virgili en el segon quart del segle XIII.

410. Cf. Ribas 137, BEER, *Ripoll*, 183-185. Segons GROS, *Ripoll*, 142, es tractaria del *Paschale Carmen* en hexàmetres del poeta Seduli (s. v, PL 19, 533-770), que canta les meravelles del Vell i sobretot del Nou Testament, en un estil virgilià simple i viu. L'esment del número III podria referir-se al fet que en alguns manuscrits el text és dividit en tres llibres. Salomó n'havia regalar un exemplar el 1017: GROS, *Salomó*, 30. En el catàleg de Ribas el text de Seduli s'identifica com el *Carmen Paschale* («Poema latino de la Vida de Cristo»), i es troba inserit en un ms. miscel·lani que conté *Duo libri Soliloquiorum* (de sant Agustí?), els *Distica* de Cató, l'*Epistola* de Juli Cèsar, *Innocencius et Paulus de libris iuris per singula dominia fundorum et situs locorum*, *De generibus numerorum in ratiocinatione* i l'*Epistola de Melchisedech* de sant Jeroni. És probable que al segle XII l'obra de Seduli fos un ms. independent, i això obre el problema de les manipulacions sofertes pels manuscrits durant la gestió secular d'una biblioteca.

Constructiones II⁴¹¹
 una cum Aratore⁴¹²
 Ysagoges II⁴¹³
 Cathogorias⁴¹⁴
 Peri ermeneias⁴¹⁵
 Macrobius⁴¹⁶
 Boetius⁴¹⁷

411. Cf. supra, nota 241; BEER, *Ripoll*, 186-187. És el capítol 17 de les *Institutiones grammaticae* de Priscià, que justament porta el títol de *De constructione sive de ordinatione partium orationis*. Salomó n'havia regalat un exemplar el 1017, unit al *Priscianus maior*: GROS, *Salomó*, 13.

412. Cf. supra, nota 252; Baluze 175, Ribas 254, Bofarull 156, n. 17; BEER, *Ripoll*, 186-187. En el catàleg antic de Ripoll, doncs, l'obra d'Arator forma part del volum anterior, tot i que sembla que quan Salomó la va regalar al monestir era un volum independent: GROS, *Salomó*, 31. En els catàlegs de Baluze i de Ribas, l'obra va amb el *De ecclesiasticis officiis / sacramentis* de Joan Beleth. Ribas considerarà que el volum d'Arator era del segle XI, dada ratificada per Bofarull, tot i que Joan Beleth és un autor del segle XII.

413. Cf. Baluze 103, Bofarull 10, n. 0/17. Pel títol que li dona, el catàleg de Baluze fa pensar que es tracta de la *Ysagogé* de Porfiri a les *Categorías* d'Aristòtil, segurament en la traducció llatina de Boeci (PL 64, 71-158). El catàleg de Bofarull presenta l'obra de Porfiri integrada en un volum que contenia les obres de Dionís l'Areopagita traduïdes al llatí per Joan Scot Erigena (*De coelesti hierarchia*, *De ecclesiastica hierarchia*, *De divinis nominibus*, *De Mystica theologia*, *Epistolae*), amb un prefaci d'Anastasi, bibliotecari de la Seu Apostòlica al rei Carles, fill de l'emperador Lluís, i un altre d'Erigena al mateix rei. Segueixen la *Vita sancti Martialis Episcopi et confessoris*, l'*Epistola sancti Fulgentii de Fide ad Petrum* i finalment el llibre de Porfiri sobre els *Predicaments*, precedit per uns versos d'Alcuí al rei Carles. Bofarull afegeix que la part del ms. que conté les obres de Dionís és del segle X, amb la qual cosa obre la porta a la hipòtesi que el llibre de Porfiri, més modern o qui sap si més antic, era un afegit al bloc dionisià. Segons GROS, *Ripoll*, 143, és l'obra de Boeci *In Porphyrii Isagoge commentarium editio duplex*. Podria tractarse dels *Duo comenta Porfirii* que Salomó va donar al cenobi l'any 1071: GROS, *Salomó*, 19.

414. És el tractat de Boeci *In categorias Aristotelis libri IV*, esmentat per Baluze 90, Ribas 126 i Bofarull 166, n. 83/3, i conservat a l'ACA, ms. Ripoll 83, de la segona meitat del segle X, amb l'afegit del *De magistro* d'Agustí i d'uns fragments de la *Tebaida* d'Estaci, per al qual cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Comentari de Boeci a les Categories d'Aristòtil. Liber de Magistro d'Agustí. Tebaida d'Estaci (fragments)*, dins CR, X, 282-283. L'any 1071 Salomó va regalar a Ripoll un *Commentum Boetii super Augustinum et Aristotelem*. Cf. CR, X, 282-283.

415. Cf. Ribas 194 («*Logica*»), 208 («*Tractatus Aristotelicus*»), 224 («*Opus Aristotelis*»)? Segons GROS, *Ripoll*, 89, es tracta del tractat de Boeci *In libros Aristoteles peri ermeneias commentarii duplex*. És sabut que Boeci va escriure un primer comentari al llibre *De la Interpretació* d'Aristòtil en dos llibres (PL 64, 294-392), i un segon comentari en sis llibres, amb traducció seva de l'obra d'Aristòtil (PL 64, 393-640). Volum perdut.

416. Perdut abans del 1649, puix no es troba esmentat en cap catàleg ripollès modern. Probablement les *Saturnalia* de Macrobi o, potser millor, el seu comentari al *Somni d'Escipió* de Ciceró (*De re publica*, lib. VI).

417. Cf. supra, nota 396. Baluze 92 transcriu l'incipit del ms., que s'escau ésser l'obra més divulgada de Boeci, la *Consolació de la Filosofia*: «Liber inscriptus Boecius incipiens ita: *Carmina qui condam studio florente peregi, cum quibusdam apostillis*». Ribas 143 és totalment explícit: «Boecius de Consolatione». L'obra no podia faltar en una biblioteca monàstica altmedieval ben proveïda. Tanmateix, ni Baluze ni Ribas no deixen anar el més petit comentari sobre l'antiguitat del ms. que cataloguen, i això desperta la sospita que el còdex que tenien a la vista fos una còpia, forçosament posterior a la confecció del catàleg del segle XII.

Comentum Virgili⁴¹⁸
 Terentius⁴¹⁹
 Arithmetica⁴²⁰
 Musica⁴²¹
 Liber Ciceronis de amicitia⁴²²
 A...⁴²³
 Avianum⁴²⁴

418. Cf. supra, nota 242; Baluze 112, Ribas 162, Bofarull 151, n. 6. Ribas i Bofarull daten el còdex al segle XI o, allargant molt, al XII. Segons GROS, *Ripoll*, 92, es tracta de les *Partitiones XII versuum Aeneidos principalium*, de Priscià. Salomó en va regalar un exemplar l'any 1017: GROS, *Salomó*, 12. Ho corrobora el títol que dona Baluze: «*Liber Prisciani grammatici de duodecim versibus Virgiliis*». Els tres catàlegs integren l'obra de Priscià dins la miscel·lània que conté el còmput del monjo Oliba del 1161, el llibre *De officiis ecclesiasticis* d'Amalari, una col·lecció canònica que ha passat per ésser la *Hispana*, i altres escrits menors.

419. Cf. supra, nota 248. Volum segurament perdut abans del 1649, perquè els catàlegs ripollesos moderns ja no l'esmenten.

420. Cf. Baluze 156, Ribas 94 i 188, Bofarull 171, n. 168/20. En els tres catàlegs l'obra és anònima i segons Bofarull no baixa del segle X ex o del XI in. Segons BEER, *Ripoll*, 211, i GROS, *Ripoll*, 144, és el tractat de Boeci *De institutione arithmetica*. Cf. també GROS i PUJOL, *Oliba*, 114-115.

421. Cf. Baluze 101, VL, VIII, 57-58 (IC, n. 505). Segons GROS, *Ripoll*, *ib.*, és el tractat *De institutione musicae* de Boeci. Li ho fa pensar el fet que aquest manual pedagògic i l'anterior es presenten seguits en els catàlegs. El *De institutione musicae* s'ha conservat en el ms. Ripoll 42 de l'ACA, fol. 6v-76v, datable a la primera meitat del segle XI, per al qual cf. HIGINI ANGLÈS, *El «Breviarium de musica» del monjo Oliva (segle XI)*, dins «*Scripta musicologica*» 3 (Storia e letteratura 133), Roma 1976, 1403-1411; reeditat dins «*Miscel·lània Puig i Cadafalch*. Recull d'estudis d'arqueologia, d'història de l'art i d'història oferts a Josep Puig i Cadafalch», vol. II, Barcelona, IEC 2017, 331-340 + 3 lám.; Karl-Werner GÜMPEL, *Musica cum Rhetorica: die Handschrift Ripoll 42*, dins «*Archiv für Musikwissenschaft*» 34 (1977), 260-286; Kristine T. UTTERBACK, «*Cum multimodi (!) curiositatis*». *A musical treatise from eleve-Century Catalonia*, dins «*Speculum*», 54 (1979), 283-296; M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Breviarium de Musica (ACA: Ms. Ripoll 42)*, dins CR, X, 290-291; RISM B III^P, München 1997, 60-65; Karl-Werner GÜMPEL, «*Das Breviarium de musica und die Versus monocordi des Mönchs Oliba von Ripoll*» dins Michael BERNHARD (Hg.), *Quellen und Studien zur Musiktheorie des Mittelalters III (Symposium Musiktheorie im Mittelalter. Quellen-Texte-Terminologie Musikhistorisches Kommission der Bayerische Akademie der Wissenschaften)*, Munic, H. C. Berg 2001 («*Bayerische Akademie der Wissenschaften*. Veröffentlichungen der Musikhistorischen Kommission. Vol. 15»), 87-119, espec. n. 26; traduït en català dins «*Miscel·lània Litúrgica Catalana*», XII (2004), 23-57; Karl-Werner GÜMPEL, *Die 'Nova Expositio' der Handschrift Ripoll 42. Text und Kommentar*, dins «*Miscel·lània Litúrgica Catalana*», XV (2007), 125-186.

422. Cf. supra, nota 249. Volum perdut, perquè els catàlegs ripollesos moderns ja no l'esmenten, bo i coneixent altres obres de Ciceró: *De officiis* (Baluze 234, Ribas 86), *Rethorica* (Ribas 101), *De inventione Rethoricae artis* (Ribas 103).

423. Incerta l'obra, incert l'autor.

424. Perdut abans del 1649, perquè els catàlegs ripollesos moderns ja no esmenten el volum. De Ruf Festus Aviè (s. IV) van tenir difusió la descripció de l'*Orbis terrae*, en la qual seguia la *Periegesis* de Dionís el Periegeta (s. II), i l'*Ora maritima*, on seguia un periple grec perdut.

Quiracium⁴²⁵
 Liber Dialectice⁴²⁶
 Commentum partium⁴²⁷

2f. Girona

En contrast amb el panorama que precedeix, limitat a la part septentrional de la Catalunya Vella, ja s'ha dit que no hi ha inventari de la biblioteca de la catedral de Girona, ni altmedieval, ni baixmedieval, fins a l'any 1512. Les notícies bibliològiques anteriors a aquesta data s'han de rastrejar en la producció erudita relativa. Per bé que escasses, les dades que ara s'ofereixen podran ésser superades fàcilment i substantiva a mesura que es vagin identificant més fragments de mss.

1) El *Liber Iudiciorum* que avui es conserva a la BNF, ms. lat. 4667, manuscrit en lletra visigòtica de la *Lex Wisigothorum* o *Liber Iudiciorum*, amb les *Sententiae* d'Isidor, fou copiat a finals del segle VIII o a principis de IX a Girona. Això consta per una nota annalística escrita ja en lletra carolina, inserida després de l'any 827, que documenta l'expedició contra Girona d'Ibn-Marwan d'aquell any: «Era DCCCLXVI sic unenit Marohane ad Ierunda VI° idus noctubres anno XIII° imperante Ludouuico».⁴²⁸ El ms. va emigrar cap a l'abadia de Moissac devers 1078.

425. Cf. supra, nota 244; Baluze 189, BEER, *Ripoll*, 217, que va restituir la bona lliçó «Oratium» per la lliçó «Quiracium» del catàleg. Volum perdut després de 1649, perquè ni Ribas ni Bofarull ja no l'esmenten. Tanmateix cal tenir en compte Baluze 243: «*Liber sine principio et fine, a diversis rebus de quibus agit miscellaneus appellandus. Nam primo agit de rebus philosophicis, postea de grammaticis, interiiicitur etiam aliquid frustrum Horatii et Juvenalis, deinde aliquot orationes ad Deum ... Ponitur et aliquid de materia canonica et aliquot sermones et aliarum rerum farragus*». És a dir, o Horaci i Juvenal es transmetien en aquest manuscrit de forma antològica, o es tractava de romanalles incorporades a un manuscrit miscel·lani.

426. Cf. Baluze 283, Ribas 247 i 283. Incerta l'obra, incert l'autor. Volum perdut. Segons GROS, *Ripoll*, 145, aquesta obra es podria posar en relació amb els *Principia dialecticae* del Ps. Agustí d'Hipona, per bé que li sembla més lògic pensar en els tractats anònims *Dialectica ars generaliter deffiniendi* (ACA, ms. Ripoll 150) i *De equipollenciis VI^a quod negacio non mutet* (ACA, ms. Ripoll 221), ambdós del final del segle XIV.

427. Cf. BEER, *Ripoll*, 84. Volum perdut abans del 1649, perquè els catàlegs ripollesos moderns ja no l'esmenten. BEER considera que el volum és un text de Priscia. Segons GROS, *Ripoll*, 145, seria preferible identificar-lo amb el volum que l'any 1071 Salomó regalà al cenobi (GROS, *Salomó*, 10), anomenat *Renagio {Remigio} vel commentam (!) maiorum partium sive medio titulo*, una compilació dels comentaris o glosses de Remigi d'Auxerre als tractats gramaticals antics —de Donat i Priscia—.

428. Cf. supra, nota 165; MGH, *Leg.*, I, p. XXI; F. AVBRIL et al., *Manuscripts enluminés de la Péninsule Ibérique*, Paris 1982, p. 6, n. 7 i pl. I/7, amb la bibliografia que s'hi cita; ARNALL-PONS, I, 57-58; II, lám. 1.

2) És possible que també vingui de Girona el fragment de la mateixa obra recuperat de tres folis de guarda del ms. ACA, Ripoll 46, també de mitjan segle IX.⁴²⁹

3) També procedeix el Girona el ms. 602 de la BUB, còdex de comentari sobre l'evangeli de sant Mateu, de sant Jeroni, i el comentari sobre l'evangeli de sant Marc, de Beda, ja escrit en lletra carolina en el pas del segle IX al X, amb l'afegit d'uns neumes catalans del principi del segle X.⁴³⁰

4) Entorn de 965 el prevere Riquer copia a Girona el *Martirologi* d'Adó, ACG, ms. 3.⁴³¹

5) Procedeix de Girona el ms. BUB 487 (*Diàlegs* de sant Gregori i *Vita beatae Castissimae*).⁴³² Segons Mundó, aquest ms. seria el primer d'un seguit de quatre escrits per la mateixa mà, que malauradament ha restat anònima,⁴³³ autora també d'un testament sacramental del 14 de juny de 983, on no consta indubitablement el nom del notari redactor.⁴³⁴

6) Ca. 983, el copista anònim transcriu el ms. 4 de l'ACG, exemplar de la *Collectio Canonum Hispana*, que Mundó ha relacionat paleogràficament amb els mss. BUB 487 (*Diàlegs* de sant Gregori), el frag. 7 de l'ACG (*Bíblia* gran, escrita a dues columnes) i el ms. citat infra, n. 8).⁴³⁵

7) Després de la *Collectio Canonum*, la mà anònima transcriu una gran *Bíblia* a dues columnes i amb una lletra més solemne, de la qual en subsisteix un full, ACG, fragment 7.

8) El darrer còdex identificat de la mateixa mà anònima és el ms. BUB 228, còdex miscel·lani escrit ca. 990, que, entre altres escrits, conté el *Penitencial* d'Halitgari, el *Penitentiale Vallicellanum I*, dos sermons anònims, obres de Teodulf d'Orleans i de Beda, l'*Expositio orationis dominicae* d'Agustí, extractes d'Isidor, el *Liber de Sacramento baptismi*, de Leidrad, i altra literatura catequètica, canònica i pastoral que té relacions amb altres extractes coneguts procedents del monestir d'Einsieden.⁴³⁶

429. A. M. MUNDÓ, *El comicus palimpsest Paris lat. 2269*, dins «Liturgica», I (1956), 173; F. MATEU I LLOPIS, *Los fragmentos de Forum Iudicum de Ripoll*, dins «Analecta Montserratensia», 9 (1962), 199-205.

430. Cf. supra, notes 187 i 189; VL, XII, 118 (IC, n. 204), F. MIQUEL ROSELL, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona. II. 501 a 1000*, Madrid 1958, p. 143-144; A. M. MUNDÓ, *La cultura artística escrita*, dins CR, I (1994), 142.

431. Cf. supra, nota 116; VL, XII, 123-125, i ap. XXVII bis, p. 288-294 (IC, n. 218); ARNALL-PONS I, 77-79; II, lám. 14; MUNDÓ, *l. c.*

432. Cf. supra, nota 177; VL, XII, 118 (IC, n. 203), F. MIQUEL ROSELL, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona. I. 1 a 500*, Madrid 1958, 620-621; ARNALL-PONS, I, 96, 97; II, lám. 27.

433. A. M. MUNDÓ, *l. c.*

434. Cf. ARNALL-PONS, I, 70-73, i II, lám. 11; CatCar V-II, n. 486, p. 438-441.

435. Cf. supra, nota 114; VL, X, 195; XII, 107-108 (IC, n. 243); ARNALL-PONS, I, 76-77; II, lám. 13; MUNDÓ, *l. c.*

436. Cf. F. MIQUEL ROSELL, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona. I. 1 a 500*, Madrid 1958, 286-294; MUNDÓ, *l. c.*

9) Del segle x ha subsistit almenys fins al 2008 un fragment de l'homiliari de Luculentius.⁴³⁷

10) Un altre fragment de la mateixa obra, també del segle x, ha subsistit fins avui.⁴³⁸

11) Pel que fa a l'*Evangelitari juratori*, ACG, ms. 2, datat per tothom al segle xi, Mundó admet que el *comes* o *capitulare* de les perícopes evangèliques és del segle xi avançat, però el cos del ms. es pot datar els darrers anys abans del 1000.⁴³⁹

12) És del pas del segle x al xi el fragment ACG, Fragments de còdexs, n. 6, un altre testimoni de l'homiliari de Luculentius.⁴⁴⁰

13) Són del segle xi els fragments del dit l'homiliari: ACG, Fragments de còdexs, n. 3,⁴⁴¹

14) ACG, Fragments de còdexs, n. 21,⁴⁴²

15) ACG, Fragments de còdexs, n. 50,⁴⁴³

16) ACG, Fragments de còdexs, n. 51,⁴⁴⁴

437. Cf. supra, nota 107; ACG, Fragments de còdexs, s/n; F. X. ALTÉS I AGUILÓ, *La tradició codicològica i litúrgica de l'homiliari carolingi de Luculentius a Catalunya. La recensió catalana: Inventari i bomilies recuperades*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XVIII (2010), 154.

438. Cf. supra, nota 107; ACG, Fragments de còdexs, n. 56. Cf. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, *l. c.*, 153.

439. Cf. supra, nota 102; VL, XII, 123, 208 i ap. XXXVIII, p. 344-346 (IC, n. 217); SOCIEDAD ARTÍSTICO-ARQUEOLÓGICA BARCELONESA, *Album de detalles artísticos y plástico-decorativos de la Edad Media Catalana*, Barcelona 1882, 40, n. 36; A. BRUTAIS, *Biblia de Carlos V y otros manuscritos del Cabildo de Gerona*, dins «Revista de Gerona», XI (1887), 112-120; Ch. DIDELOT, *Notas arqueológicas sobre Cataluña. Gerona (I)*, dins «Revista de Gerona», XII (1888), 271; Jesús MARTÍNEZ BORDONA, *Manuscritos con pinturas. Notas para un inventario de los conservados en colecciones públicas y particulares de España*, vol. I, Àvila-Madrid 1933, 143, n. 253; Walter William Spencer COOK i Josep GUDIOL I RICART, *Pintura e imagineria románicas*, dins «Ars Hispaniae», VI, Madrid 1950, 293; Lambert FONT, *Gerona, Catedral y Museo Diocesano*, Ed. Carlomagno, Girona 1952, 43-44; Josep GUDIOL I CONILL, *Els Primitius, III. Els llibres il·luminats (La pintura medieval catalana, I)*, Barcelona 1955, 126; Pere BOHIGAS, *Códices miniaturados en las iglesias de Gerona*, dins «Revista de Gerona», 35 (1966), 12-14; *La ilustración del libro en Cataluña. Período románico*, Barcelona 1960, p. 45 i 66; fig. 6, i lám. IV; Eduard CARBONELL I ESTELLER, *L'art romànic a Catalunya. Segle XII*, vol. I, Edicions 62, Barcelona 1974, 27; Gabriel ROURA, *L'evangelitari carolingi de la catedral de Girona. Segle XI. Notes codicològiques i paleogràfiques*, dins «AIEG», XXV-II (1975), 349-371; Josep CALZADA I OLIVERAS, *Catedral de Girona*, Girona 1979, 51 i 62; Núria DE DALMASES i Antoni JOSÉ PITARCH, *Història de l'art català*, vol. I, Edicions 62, Barcelona 1986, 155 i 166-167; ARNALL-PONS, I, 98-99; II, lám. 28; Gemma YLLA-CATALÀ I PASSOLA, *Tapes d'un evangelitari*, dins CR, XXIII, 148-151; Anna ORRIOLS I ALSINA, *Evangelitari de la catedral de Girona*, dins CR, XXIII, 183-187; A. M. MUNDÓ, *La cultua artística escrita*, dins CR, I (1994), 142-143; GROS I PUJOL, *Oliba*, 122-123.

440. ACG, Fragments de còdexs, n. 6. Cf. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, *l. c.*, 151.

441. Cf. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, *l. c.*, 150.

442. Cf. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, *l. c.*, 150.

443. Cf. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, *l. c.*, 151-152.

444. Cf. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, *l. c.*, 152.

- 17) ACG, Fragments de còdexs, s/n., no trobat després de 2008.⁴⁴⁵
 18) Museu d'Art, n. 49, fragment de *Passioner*.⁴⁴⁶
 19) BC, Música, ms. 420, *Sacramentari de Girona*.⁴⁴⁷
 20) És del segle XI ex. el ms. 3 de Sant Feliu, l'*Homiliarium* que va de Setuagèsima a Pàsqua i recull textos de sant Jeroni, sant Agustí i Beda, identificades per R. Étaix.⁴⁴⁸
 21) De la mateixa mà que escriu l'*Homiliari* de Sant Feliu és el fragment de l'homiliari de Pau Diaca, anomenant correntment *Carolus*, ara ACG, frag. 74.⁴⁴⁹
 22) Del pas del segle XI al XII hi ha el ms. 5 de Sant Feliu, el *Sacramentarium Gerundense*, de tipus gregorià mixte.⁴⁵⁰
 23) Contemporani de l'anterior és el *Sacramentarium* procedent de Girona, avui a la BUB, ms. 827.⁴⁵¹
 24) Del pas del segle XI al XII és el ms. 1 de Sant Feliu, que conté els llibres bíblics de *Daniel* i els *Profetes menors*.⁴⁵²

445. Cf. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, *l. c.*, 153-154.

446. Cf. supra, nota 95 i Joan AINAUD DE LASARTE, *Supervivencias del Pasionario Hispánico*, dins «AST», XXVIII (1956), 11-24.

447. Cf. Felip PEDRELL, *Catàlech de la Biblioteca Musical de la Diputació de Barcelona*, vol. I, Barcelona 1908, n. 314, p. 212, que el data del s. XIII, amb dubtes. La cota «ms. 420» fou donada per Higiní Anglès.

448. ES XLV 257; BEER, *Handschriften*, 239, n° 25; CORDIOLANI, 373; MONSALVATJE, XVII, 60; S. SANPERE Y MIQUEL, *La pintura mig-aval catalana*, Barcelona s. a., p. 68-77, fig. 11-16; Joan SACS (Feliu ELIES), *El llibre de les homilies del Venerable Beda*, dins «Vell i Nou», 96 (1919), 287-290; *La catalanitat del Beda de Girona*, dins *ib.*, 98 (1919), 329-335; *La situació artística del Beda de Sant Feliu de Girona*, dins *ib.*, 99 (1919), 345-352; *Son originals les pintures del Beda?*, dins *ib.*, 101 (1919), 386-391; *Els diferents autors de les miniatures del Beda de Girona*, dins *ib.*, 102 (1919), 408-410; *L'edat del Beda de Girona*, dins *ib.*, 103-105 (1919), 423-429; J. DOMÍNGUEZ BORDONA, *Manuscritos con pinturas, I*, Madrid 1933, 144, n° 255, fig. 132; *Ars Hispaniae*, t. 18, Madrid 1962, 93 i fig 99; J. LECLERCQ, *Textes et manuscrits de quelques bibliothèques d'Espagne*. VII. *L'homiliaire dit de Bède au musée diocésain de Gérone*, dins «Hispania Sacra», 2 (1949), 109-110; Pere BOHIGAS, *Códices miniaturados en las iglesias de Gerona*, dins «Revista de Gerona», 35 (1966), 14; *La ilustración del libro en Cataluña. Período románico*, Barcelona 1960, p. 77-81, fig. 27-28 i lám. IX; R. ÉTAIX, *L'homiliaire conservée au Museo Diocesano de Gerona*, dins «AST», 34 (1961), 47-55, 177-326; JANINI-MARQUÈS, 405-406; JANINI, n. 525 114.

449. Cf. supra, nota 174; A. M. MUNDÓ, *La cultura artística escrita*, dins CR, I, 145.

450. BEER, *Handschriften*, 239, n° 36; J. B. FERRERES, *Historia del Misal Romano*, Barcelona 1929, xxxvi-xli; J. LECLERCQ, *Textes et manuscrits de quelques bibliothèques d'Espagne*. VII. *L'homiliaire dit de Bède au musée diocésain de Gérone*, dins «Hispania Sacra», 2 (1949), 109-110; BOHIGAS, 65; JANINI-MARQUÈS, 406-407; J. JANINI, n. 527, 115-116; *El Sacramentario de San Félix de Gerona*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», II (1983), 58-72; CR XXIII, 133; Marc SUREDA I JUBANY, Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Sacramentari de Sant Feliu de Girona (Girona, Museu Diocesà, ms. 46)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XVII (2009), 83-210.

451. F. MIQUEL Y ROSELL, *Inventario general de Manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona. II. 501 a 1000*, Madrid 1958, p. 359-361.

452. Cf. supra, notes 106 i 181; ES XLV 257; BEER, *Handschriften*, 238, n. 32; JANINI-MARQUÈS, 404.

25) El *Beatus* de Torí, BN, ms. 1355, escrit a Girona i potser il·luminat per un monjo de Ripoll, fou enllestit durant el primer quart del segle XII.⁴⁵³

26) És de la mateixa procedència i data el fragment (dos folis) del *Beatus* de Sant Pol de Mar, ara ACA, Fragments de manuscrits, n. 209, procedent de Montalegre, casa que va absorbir la cartoixa de Sant Pol.⁴⁵⁴

27) Cal situar ja plenament en el segle XII l'*Antiphonarium*, ms. 4 de Sant Feliu, amb notació musical diastemàtica d'escola catalana.⁴⁵⁵

28) Finalment és de la segona meitat del segle XII el *Sacramentarium Gerundense*, avui BNF ms. lat. 1102, escrit per a ús de la Seu gironina i cedit més tard als canonges agustinians de Vilabertran, on el depredà Noailles.⁴⁵⁶

De la major part d'aquests manuscrits es pot afirmar que són o s'escriuen a Girona durant el període contemplat ací. Abans dels estudis d'A. M. Mundó es podia pensar que els mss. BUB 228 i 487 havien arribat a Girona en un moment posterior al segle XI o al XII, perquè Miquell i Rosell els datava després del segle X, però ara com ara no es pot dubtar que també foren escrits a Girona en data més primerenca.

Així, semblaria indiscutible que a Girona hi va haver alguna forma o altre de *scriptorium*, dins o fora, però en tot cas vinculat amb la catedral, que és la institució possessora de gairebé tots els pocs manuscrits elaborats a Girona durant el període i molt probablement la institució que directament o indirecta proveeix de manuscrits les esglésies del bisbat (Banyoles, Vilabertran). Aquest darrer aspecte es completarà quan vagi avançant l'estudi tothora incomplet i insatisfactori dels fragments de mss. de l'ACG i de l'ADG. El lector pot fer-se càrrec de la feinada pendent, si esguarda amb atenció el llistat

453. Cf. M. E. IBARBURU ASURMENDI, *Beatus de Torí*, dins CR, V, 131-141, amb la bibliografia que s'hi cita; ARNALL-PONS, I, 130-131; II, lám. 50; A. M. MUNDÓ, *La cultura artística escrita*, dins CR, I, 145.

454. Cf. A. M. MUNDÓ, *La cultura artística escrita*, dins CR, I, 145.

455. Cf. supra, nota 115; VL, XIV, 141 (IC, n. 269); BEER, *Handschriften*, 238-239, n° 35; G. M. DREVES, *Hymmodia Hiberica. Liturgische Reimofficien. Carmina compostelana*, dins «Analecta Hymnica Medii Aevi 17», Leipzig 1894, 66-68, 83-86; M. RUÉ, *Canto gregoriano. Cooperación a la edición Vaticana de los libros de canto litúrgico*, Girona 1905; publicat simultàniament en català dins «Revista Musical Catalana», 1 (1904), 189-191; 2 (1905), 2-7; A. MOCQUERAU, *La tradition rythmique grégorienne*, dins «Rassegna gregoriana», 5 (1906), col. 239-240; M. SABLAYROLLES, *Un viatge a través dels manuscrits gregorians espanyols*, dins «Revista Musical Catalana», 4 (1907), 5; Gregori M. SUNYOL, *Introducció a la paleografia musical gregoriana*, Montserrat 1925, 234; H. ANGLÈS, *La música a Catalunya fins al segle XIII*, Barcelona 1935, 138-140; J. LECLERCQ, *Textes et manuscrits de quelques bibliothèques d'Espagne*. VII. *L'homiliarie dit de Bède au musée diocésain de Gérone*, dins «Hispania Sacra», 2 (1949), 109; JANINI-MARQUÈS, 4; Francesc BONASTRE, *Estudis sobre la verbeta. La verbeta a Catalunya durant els segles XI-XVI*, Tarragona 1982, 39; ARNALL - PONS, II, làmina 46; Josep M. MARQUÈS - Miquel dels Sants GROS, *L'Antifonari de Sant Feliu de Girona - Girona, Museu diocesà, ms. 45*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VI (1995), 177-326. Cf. també supra, nota 115.

456. BOHIGAS, *La ilustración del libro en Cataluña. Período románico*, p. 93-94 i lám. XIII; ARNALL-PONS, I, 129-130; II, lám. 49.

de fragments de còdexs litúrgics de Girona que van establir ja fa alguns anys Alexandre Olivar⁴⁵⁷ i José Janini,⁴⁵⁸ a part dels fragments escatits per Mundó, alguns dels quals han estat identificats posteriorment amb graus de precisió molt alts. Cal pensar que aquest camp d'estudi sempre serà sotjat per l'emergència de material nou i per les anàlisis cada cop més sofisticades del material disponible. Una síntesi de tota la informació només s'obtéindrà al final d'un procés per ara indiscernible, depenent del treball que s'hi esmerci.

Dels vint-i-vuit volums manuscrits gironins elencats suara mateix, només tres són de temàtica jurídica, és a dir, ni bíblica ni litúrgica. Són interessants des del punt de vista doctrinal els mss. gironins ara conservats a la BUB, amb textos, encara que pocs, d'Agustí, Gregori el Gran, Beda i Leidrad, que reflecteixen curiositats espirituals homologables dins el món carolingi, amb influències monàstiques evidents (a través de Ripoll?). Tots aquests còdexs podien i més d'un devia ésser guardat a l'església catedral de Girona (Santa Maria – Sant Feliu), car els llibres eren *res sacrae* i normalment quedaven sota la guarda del *sacristodi*, el futur sagristà, i molts d'ells foren utilitzats en les cerimònies litúrgiques.

Del testament del cabiscol Ponç (1064) prové la primera i la més antiga llista de llibres posseïts per un eclesiàstic de Girona. Aquesta primera llista es completa amb la que el successor de Ponç, Joan, llegirà el 1078 a Santa Maria. Unificant les dues llistes amb les notícies de manuscrits donades més amunt, es pot obtenir, si no l'inventari d'una possible biblioteca, almenys una panoràmica dels llibres que van circular a redós de «Santa Maria i Sant Feliu» durant els dos segles carolingis i el segle XI:

- 1) *Liber expositionis apocalipsin*, cabiscol Joan, ACG, ms. 1
- 2) *Evangelii juratori*, ACG, ms. 2
- 3) *Martyrologium Adonis*, ACG, ms. 3
- 4) *Collectio Canonum Hispana*, ACG, ms. 4, cabiscol Ponç
- 5) *Homiliari de Luculentius*, ACG, s/n, frag. 3, 6, 21, 50, 51, un altre s/n.
- 6) *Carolus IV*, ACG, frag. 74, cabiscol Ponç, cabiscol Joan
- 7) *Capitula ad presbyteros*, de Teodulf d'Orleans, BUB, ms. 228
- 8) *Ordinatio* de Beda (fragments), BUB, ms. 228
- 9) *Expositio orationis dominicae* d'Agustí, BUB, ms. 228
- 10) *Commentarius in symbolum Apostolorum* de Rufí (refosa), BUB ms. 228
- 11) *Catechismus vulgaris in forma dialogi*, BUB ms. 228
- 12) *De sacramento Baptismi*, de Leidrad, BUB ms. 228

457. Cf. Alexandre OLIVAR, *Les supervivències litúrgiques autòctones a Catalunya en els manuscrits dels segles XI-XII*, dins «II Congrés Litúrgic de Montserrat 1965. Volum 2. Secció d'Història», Montserrat 1967, 21-89.

458. José JANINI, *Fragmentos litúrgics de Cataluña*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», I (1978), 70 i 74-76.

- 13) *De essentia divinitatis Dei et de invisibilitate et immensitate eius*, BUB ms. 228
- 14) *Comentaris evangèlics de sant Jeroni i Beda*, BUB, ms. 602
- 15) *Diàlegs de Sant Gregori i Vita beatae Castissimae*, BUB, ms. 487
- 16) *Penitencial d'Halitgari*, BUB, ns. 228
- 17) *Penitential Vallicellanum I*, BUB, ns. 228
- 18) *Daniel i Profetes menors*, Sant Feliu, ms. 1
- 19) *Homiliari de Beda*, Sant Feliu, ms. 3
- 20) *Sacramentarium Gerundense*, Sant Feliu, ms. 5
- 21) *Passioner*, Museu d'Art, n. 49, cabiscol Joan
- 22) *Sacramentari*, BC, Música, ms. 420.
- 23) *Liber Iudiciorum*, BNF, ms. lat. 4667, cabiscol Ponç, Guillem Guifred (any 1065), ACG, perg. 75.
- 24) *Proser Troper*, BNF, ms. Nouv. Acq. 496
- 25) *Breviarium optimum*, codicil de la comtessa Ermessenda
- 26) *Bibliotheca*, cabiscol Joan
- 27) *Regum*, cabiscol Ponç
- 28) *Psalterii*, cabiscol Ponç, Dalmau Vidal (any 1089)
- 29) *Glossa*, cabiscol Ponç
- 30) *Antiphonarium*, cabiscol Ponç
- 31) *Lectioarium*, cabiscol Ponç
- 32) *Officiarii*, cabiscol Ponç
- 33) *Storia Ecclesiastica*, cabiscol Ponç
- 34) *Boetius*, Guillem arxilevita (any 1152)

La llista és factícia i més aviat pobra, construïda gràcies a esments documentals i simples romanalles de textos, alguns dels quals potser ja van arribar desballestats a Girona, però no deixa d'ésser real i coherent amb les llistes de Vic, Roda i Elna. Tanmateix sorprèn que no sigui esmentat cap gran títol d'Agustí, d'Isidor, ni llibres d'ensenyament entre els que posseeixen els cabiscols Ponç i Joan. Només textos bíblics (ja és molt), homilètics, jurídics (pocs), catequètics, litúrgics i un Boeci del qual no hi ha manera de saber-ne el contingut. És gairebé segur que la llista dels llibres gironins de l'època carolíngia i del segle XI ben entrat, llevat possiblement del Boeci, no reflecteix l'activitat de cap escola, ans principalment activitats culturals i de govern.

Les actes o notícies de consagració de les esglésies diocesanes del període no enriqueixen pas el panorama librari gironí. Les actes més antigues [de les esglésies d'Ultramort (817), Foncoberta (922), Baussitges (946), Finestres (947), Fitor (949), Santa Coloma de Farners (950), Albanyà (958), Sant Pere Espuig (965), Fontanilles (965), Vallcanera (968), Maçanes (ca. 995), Sant Feliu del Bac i sant Andreu del Coll (996)] no contenen dotació de llibres.

Al segle XI no hi ha pas més sort. Ni un esment de llibres en les actes o notícies de consagració de les esglésies de Biert (1010), la Pinya (1019), la

Valleta (1023), Queixàs (1046), Bolòs (1050), Santa Maria de Besalú (1055), Cruïlles i Castelló d'Empúries (1062), Sant Joan Sescloses i Vilatenim (1064), monestirs de Sant Miquel de Fluvià (1066), i de Breda (1068), la Vall d'Aro (1078), Lloret, Pineda i Franciac (1079), basílica de Palera i monestir de Banyoles (1086), Gaserans (1086), Sant Iscle de Vallalta (1090), Riudaura i Vilabertran (1100).

Tampoc no esmenten llibres litúrgics ni d'altra mena les actes de consagració de Sant Genís de Palol i Sant Esteve de Canelles (1094-1111), Biert (1116), Olot, Begudà i Socarrats (1117), Sant Esteve de Bas i les Preses (1119) Colera i Sant Iscle d'Empordà (1123), Riumors (1149), Llanars, monestir de Sant Pere de Camprodon i Salarsa (1168), Sant Salvador de Bianya (1170), Porqueres i Ullà (1182), i Farners (1200).

Entre els segles x i xii només de cinc esglésies ha quedat memòria dels llibres que tenien en el moment de llur consagració:

Missale, epistolas Pauli et Actus Apostolorum: Fontanet (la Bisbal), any 904.⁴⁵⁹

Missales II, antiphonario I, collectaneo I, lectionario I: Arbúcies, any 923.⁴⁶⁰

Libros lectionarios duos, duos missales, duos antiphonarios: Ribelles, any 947.⁴⁶¹

Missales III, leccionarios II, et alios missales minores II et Sposito I,⁴⁶² *antiphonario I*: Sant Joan les Fonts, any 959.⁴⁶³

*Librum que dicunt 'Omnia Bona'*⁴⁶⁴ *et lectionario I antiphonario et missale I*: Vallmala, any 1018.⁴⁶⁵

A part del *Sposito* de Sant Joan les Fonts, que segueix la tradició homiliària catalana i gironina al peu de la lletra, i les *Sentències* d'Isidor, la justesa dels pocs llibres parroquials gironins coneguts és indiscutible. El contrast amb el que passa a la Seu d'Urgell i a les parròquies urgel·litanes és un fet que valdria la pena estudiar amb peu de rei.

459. CatCar V-I, n. 115, p. 140-142. Per al missal, cf. supra nota 122. Per a les *Epístoles*, cf. supra, nota 300. Per als *Actes* cf. supra, nota 110.

460. CatCar V-I, n. 189, p. 190-191. Per al missal, cf. supra, nota 122; per a l'antifoner, cf. supra, nota 115; per a l'oracional, cf. supra, nota 214; per al leccionari, cf. supra, nota 121.

461. CatCar V-I, n. 272, p. 250-254. Per als missals, el leccionari i l'antifoner, com en la nota anterior.

462. Per als missals, cf. supra, nota 122, per al leccionari, cf. supra, nota 121. Per al *Sposito* o *Disposito*, cf. supra, nota 107.

463. CatCar V-I, n. 330, p. 300-301.

464. Cf. supra, nota 232.

465. ORDEIG, *Dotalies, II-I*, n. 135, p. 24-26. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115.

2g. *Sant Feliu de Girona*

La primera vegada que surt un esment conegut de llibres de Sant Feliu es troba en l'inventari de la sagristia de l'església fet fer el 1310 per Gilabert de Cruïlles,⁴⁶⁶ que aleshores n'era sagristà. L'inventari fou publicat en l'ES, que el va treure «ex autographo», i aquí el reproduïm d'aquella edició:⁴⁶⁷

- [1] ... Item unum textum *Evangelii argenti* ...⁴⁶⁸
 [2-4] Item tres libros *missales* completos et pulcros.
 [5-7] Item tres libros *missales* non completos.⁴⁶⁹
 [8-9] Item duos libros qui vocantur *ordinarii*.⁴⁷⁰
 [10] Item unum *evangelistarium*.⁴⁷¹
 [11] et alium librum *epistolarium* vocatum.⁴⁷²
 [12] Item unum librum *oficiarium* vocatum notatum de quarta regula.

466. Per al qual cfr *Lletres I*, 5, nota 24.

467. Ara és l'únic testimoni escrit d'aquell acte, perquè la documentació de la sagristia major de l'ASF es va perdre quasi íntegrament el 1809, amb el resultat que de l'època medieval no en queda res. Va reproduir el catàleg d'ES, numerant els volums, R. BEER, *Handschriftenschatze*, 238-239 (en aquest lloc, justament, amb el còmput de les pàgines del llibre imprès a l'inrevés).

A partir d'aquest inventari i de la numeració de BEER, *Handschriftenschatze*, numerarem entre claudàtors cada llibre de Sant Feliu. Quan, en llistes posteriors, reaparegui el títol d'un llibre ja assenyalat abans, si creiem que els dos exemplars es poden identificar, repetirem el número donat en la llista o inventari anterior pertinent. L'objectiu és mirar de fixar els llibres que hi ha hagut al llarg del temps a Sant Feliu, encara que alguns no s'hagin conservat o hagin canviat de local i/o de propietari.

468. Cf. supra, nota 102. L'expressió *argenti* s'ha de circumscriure a les tapes del ms. En efecte, res no fa pensar que a Sant Feliu ni en tot Girona hagi existit mai un manuscrit semblant al cèlebre psaltiri carolingi de Ripoll. Com que el catàleg de la sagristia de l'ASF té una data molt tardana, si l'evangeliari hagués estat de tipus molt sumptuós, a part d'una descripció mínimament expressiva, hauria pogut deixar algun altre rastre documental en les visites pastorals posteriors o en d'altres documents. D'altra banda, suposant que algun sobirà carolingi hagués volgut fer un regal de preu a Sant Feliu, l'hauria fet a Sant Feliu o a *Santa Maria i Sant Feliu*? L'evangeliari hauria anat a parar de dret a la catedral actual i no seria pas esmentat en un inventari de Sant Feliu del segle XIV. Sigui com vulgui, no hi va haver regal de ms. carolingi de luxe a Girona, i la qualitat argentina de l'evangeliari de Sant Feliu es limita a les tapes. Dit això, algú sabria dir ara on han anat a parar aquelles tapes? Ja s'ha vist més amunt que a Roda hi havia el segle XII uns Evangelis semblants, amb tapes (de fusta) recobertes d'argent daurat i caboixons amb pedres semiprecioses: «Textum argenteum cum gemmis deauratum», supra, nota 292; i uns altres Evangelis amb tapes de fusta i un caboixó [central]. També és esmentat un «textum argenteum» en l'inventari de bens mobles de l'església de Santa Maria del castell de Mur, redactat devers 1096: ORDEIG, *Dotales*, II-II, n. 226 C, p. 225-226.

469. Cf. supra, nota 122; VL, XIV, 141 (IC, n. 270). Els missals «complets i pulcres» fa l'efecte que han d'ésser els més moderns. Els incomplets podrien ésser els més antics.

470. Cf. supra, nota 136.

471. Cf. supra, nota 102.

472. Cf. supra, nota 339. La diferenciació dels volums de les lectures evangèliques i les epistolars semblaria, doncs, tardana.

- [13-14] Item duos libros *officiarios* vocatos,⁴⁷³ qui non sunt de quarta regula.
- [15] Item unum *responsum*⁴⁷⁴ cum suo *antifonario*⁴⁷⁵ in eodem volumine de quarta regula.
- [16-17] Item unum *responsuum* et unum *antifonarium* de godescho.⁴⁷⁶
- [18] Item unum librum de cantu godescho in quo sunt *responsa* et *antifone*.⁴⁷⁷
- [19] Item grossum *collectarium* ad latrile in coro deputatum.⁴⁷⁸
- [20-24] Item quinque libros *legendarios* vocatos⁴⁷⁹ in diversis voluminibus positos, in uno quorum est *sanctorale*,⁴⁸⁰ et quodam alio *liber de prophetis*,⁴⁸¹ et in alio *liber regum*,⁴⁸² et in alio de *tobias*.⁴⁸³
- [25] Item unum librum quo leguntur *homelie* tempore quadragessime.⁴⁸⁴
- [26] Item unum librum *capitularium* vocatum.⁴⁸⁵
- [27] Item unum magnum *Salterium*⁴⁸⁶ in quo sunt diversa opera inivi et quedam glose super psalterio et quedam alia scripta.
- [28] Item alium librum *salterii* glosatum.⁴⁸⁷
- [29] Item unum librum in quo sunt bestie depicte et est graphice scriptum et incipit: *hec ergo sunt duo testamenta*.⁴⁸⁸

473. Cf. supra, nota 156.

474. Cf. supra, notes 167, 206.

475. Cf. supra, nota 115. Volum que contenia les antífones i responsoris de l'ofici diví. N'hi ha tres exemplars i tots amb nota, que corresponen a les dues parts en què es dividia el cor a l'hora de cantar l'ofici diví i potser un tercer per al solista encarregat d'entonar l'inici de salms i antífones.

476. Ja ANGLÈS en *La música a Catalunya fins al segle XIII* feia constar que no era segur el sentit de les expressions «de quarta regula» i «de godesco», bo i insinuant que la «quarta regula» podria ésser una al·lusió a música pautada. En aquesta línia es podria hipotitzar que «de godesco» indica una notació sense pautat. Cf. nota anterior.

477. Cf. supra, nota 115.

478. Cf. supra, notes 214, 285. És el volum que contenia les capítules i oracions que es recitaven en les hores de l'ofici diví.

479. Cf. supra, notes 95, 112, 174, 175, 211, 212, 266, 330, 446; infra, nota 497. Sinònim de *Passioner*, és a dir vides de sants màrtirs. També és sinònim de «karla, karolum i carlum». Cf. Guy PHILIPPART, *Les Légendiers latins et autres manuscrits hagiographiques*, Turnhout-Belgium, Brepols 1977 (Typologie des Sources du Moyen Age Occidental, 24-25), 138 p.

480. Cf. supra, nota 270. Probablement és un llibre de lectures de l'ofici diví i/o de la missa per a les festes dels sants.

481. Cf. supra, nota 106. Volum amb el text bíblic dels profetes menors.

482. Cf. supra, nota 113. Volum bíblic, amb els llibres dels *Reis*.

483. Cf. supra, notes 141, 307. Volum bíblic, amb el llibre de *Tobies*.

484. Cf. supra, nota 141, 143, 448. L'identificaríem amb l'actual ms. ASF 3, conegut com l'*Homiliari de Beda*, actualment exposat al Museu d'Art, JANINI-MARQUÈS, 405-406; JANINI, n. 525, p. 114.

485. Cf. supra, nota 379.

486. Cf. supra, nota 125.

487. Cf. supra, notes 125 i 184.

488. Es pot dubtar sobre el sentit del mot *graphice*. El manuscrit és descrit amb els mots *depictus* i *scriptus*. Allò *depictus* són *bestiae*; què significaria *graphice scriptus*? Que hi ha il·lustra-

- [30] Item unum librum *de sententiis* sive *sentenciari* vocatum.⁴⁸⁹
 [31] Item unum librum qui vocatur *historiae Escolasticae* et est *habilis liber*.⁴⁹⁰
 [32] Item unum librum *Daniel glosa* vocatum cum duodecim profetis.⁴⁹¹
 [33] Item unum librum *de epistolis* sancti Augustini et incipit *domino Beatissimo*.⁴⁹²
 [34] Item unum librum quod vocatur *Lucham glosatum*.⁴⁹³

Com es veu, es tracta d'un inventari de manuscrits⁴⁹⁴ majoritàriament litúrgics [2-19, 25-26], amb l'afegit d'alguns títols bíblics [1, 27-28, 32, 34], parabíblics [20-24, 31], patrístics [33] i teològics [30]. I un misteriós llibre figurat [29]. Només dos d'aquests manuscrits s'identifiquen avui sense possibilitat d'error. És possible que els «tres llibres *missales* completos et pulcros» dels núm. [2-4] corresponguin als dos sacramentaris de Girona, avui ASF mss. 5 i 6 —el primer dels segles X-XII⁴⁹⁵ i el segon del XIII, *post* 1253—, i al missal del segle XIV, ara ASF ms. 7. També es pot identificar el «*responsum cum suo antifonario in eodem volumine de quarta regula*» del núm. [15] amb l'actual ASF ms. 4, del segle XII.⁴⁹⁶ Els dos ordinaris dels núm. [8-9] podrien correspondre als dos Rituals, ara ASF mss. 19 i 20. Tots els altres manuscrits d'aquest primer inventari s'han de donar per substituïts i/o perduts.

No podríem passar per alt que en l'inventari del sagristà Cruïlles hi ha alguns títols que també figuren en l'inventari vigatà de 1368. Presentem les correspondències segons els números que hem donat a l'inventari de Cruïlles i els que va donar Gudiol en el seu apèndix I:

cions? D'altra banda, cal dir que fins ara no hem sabut trobar en cap incipitari consultat (*Initia Patrum* de M. Vattaso inclòs) l'incipit donat per l'inventari de Cruïlles.

489. Cf. supra, nota 196. L'identifiquem amb el *Liber* o *Libellus Sententiarum excerptus de libris moralium beati Gregorii pape romensis*, o *Liber sententiarum Gregorii papae urbis Romae*, de Tajó de Saragossa, més que no pas amb l'obra clàssica de Pere LLOMBARD. Del primer, n'hi havia exemplar a Ripoll. Del ms. 49 del catàleg de Ribas esmentat a la nota 370, i a VL, VIII, 217-219, en publica l'índex o títols dels «capita». Cfr ZIMMERMANN, 746-747.

490. En principi l'identificaríem amb l'obra de Petrus Comestor. *Habilis* potser és dit ací en relació amb activitats pedagògiques o catequètiques.

491. Cf. supra, notes 106 i 181. És l'actual ASF ms. 1, JANINI-MARQUÈS, 404.

492. No identificat en els incipitaris que hem pogut consultar.

493. Cf. supra, nota 188.

494. Cf. ES, XLV, 255-257, ap. IX. El transcriptor d'aquest document per a la ES fou Narcís Xifreu, canonge de Sant Feliu i darrer secretari de la Col·legiata.

495. Estudiad per José JANINI, *El Sacramentario de San Félix de Gerona*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», II (1983), 57-72.

496. Estudiad i editad per Josep M. MARQUÈS —Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *L'antifonari de Sant Feliu de Girona — Girona, Museu diocesà, ms. 45*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VI (1995), 177-326.

[1] ... Item unum textum <i>Evangelii</i> argenti ...	1. un euangelister de pergamins ab cubertes e IIII tancadors dargent sobraurades e istoriades ...
[2-4] Item tres libros <i>missales</i> completos et pulcros [5-7] Item tres libros <i>missales</i> non completos.	6. un missal de pergamins conplit ab euangelis e epistoles ... 7. altro bel missal de pergamins ab officis e oracions. 8. altro quax semblant missal. 9-10. dos missals de pergamins entichs ab oracions.
[8-9] Item duos libros qui vocantur <i>ordinarii</i>	12. I libre de pergamins apellat ordinari episcopal. 13. altro libra de pergamins apellat ordinari episcopal.
[10] Item unum <i>evangelistarium</i>	2. altro euangelister ab cubertes dargent. 3. altro euangelister entich ab cubertes dargent.
[11] et alium librum epistolarium vocatum.	18. altro libre de pergami apelat epistoler de sent Paul cubert de verd.
[19] Item grossum <i>collectarium</i> ad latrile in coro deputatum.	72. altro collectari que tenen tot dia al cor
[20-24] Item quinque libros <i>legendarios</i> vocatos in diversis volumnibus positos, in uno quorum est <i>sanctorale</i> ...	57. altro libra de pergamins entich legener apelat Santorall 73. altro libra entich de legenes e de sermons apelat karla 75-76. Trovaren en la legenda dos libres grans de pergami apelats legeners la I dominical e laltre sanctoral.
[27] Item unum magnum <i>salterium</i> in quo sunt diversa opera inibi et quedam glose super psalterio et quedam alia scripta	16. I bel libra de pergami apelat psaltiri glossat cubert de vert
[28] Item alium librum <i>psalterii</i> glossatum	33. I psaltiri glossat entich 90. I Psaltiri glossat veyl
[30] Item unum librum <i>de sententiis</i> sive <i>sentenciari</i> vocatum	83. altro bel libra de pergamins apellat Liber Sententiarum
[31] Item unum librum qui vocatur <i>historiae Escolasticae</i> et est habilis liber	86. altro libra de pergamins apellat Istorias Scholasticas

Aquesta taula comparativa no dóna idea de la gran diferència que hi ha entre la biblioteca vigatana del 1368 i la santfeliuena del 1310. A Vic s'han multiplicat els llibres bíblics, patristics i d'altra mena; l'inventari fa servir sovint els adjectius «antich» i «veyl», amb la qual cosa es palpa que entre les 92 entrades del catàleg ja hi havia una part considerable de la biblioteca que era patrimoni antic, és a dir, que s'havia format durant els segles XI, XII i la primera part del XIII, quan a Sant Feliu es comptabilitzaven tot just una trentena llarga de llibres.⁴⁹⁷

Cap al final del segle XIV, doncs, es percep clarament en l'aspecte bibliogràfic la gran diferència que hi ha entre una catedral com la de Vic i una excatedral, aleshores canònica modesta, com la de Sant Feliu.

Trenta-vuit anys més tard, el 3 d'agost del fatídic 1348 i en plena crisi sanitària, Guillem Vendrell, canonge de Sant Feliu,⁴⁹⁸ testava i deixava per a la capella que havia començat d'edificar un *breviari* de nota i dos *breviaris* manuals, és a dir, corrents. Al mateix temps oferia a l'abat i al Capítol de Sant Feliu la possibilitat de comprar un *Catholicon*, una *Bíblia* i un *Rationale* que eren d'ell, amb preferència a qualsevol altre comprador.⁴⁹⁹ De seguida es

497. Cf. GUDIOL, *Catàleg*, 14-16: «9 i 10. dos missals de pergamins entichs ab oracions»; «32. altro libra de pergamins entich dels dits IIII euangelistes»; «33. i psaltiri glossat entich»; «34. Altro libra de pergamins entichs en lo comensament del qual es lo cato apelat libre de pronosticon et de prescencia futuri seculi»; «40. altro libra de pergami apelat gothica veyla»; «41. altro libra de pergamins entich en que ha Cantica Canticorum glossat et homilies domini Brunonis signiensis episcopi»; «46. altro libra de pergami entich apellat summa Codicis entich»; «47. altro libra de pergamins entich intitulat de fide trinitatis»; «50. altro libra de pergamins veyl intitulat Istoria ecclesiastica tripartita»; «54. altro libra intitolat expositio Originis de pergamins veyl»; «55. i libra gran entich de pergamins apellat Biblia»; «56. altro libra entich gran de pergamins en que ha Homilies et epistoles glossades de avent tro a pascha»; «57. altro libra de pergamins entich legener apelat Santorall (?) veyl»; «59. altro libra de pergamins apellat liber Prophetarum veyl ab posts»; «59 altro libra de pergamins apelat Prophetarum veyl ab posts»; «61. altro libra de pergamins entich on son los libres de Salamo e en la fi Apocalipsi e en lo comensament de obra nova a alguns libres del Testament novel e alguns Tractat de la nativitat de la verge Maria»; «63. altro libra gran entichs ab post apelat Moralia Job»; «65. altro libra de pergamins entich en que ha exposicions de epistoles e Evangelis dominicals de pascha tro a avent»; «altro libra entich ab post en que ha XL Omilies de sent Gregori»; «67. altro libra de pergamins entich apelat pasioner nou menor»; «70 i 71. II collectaris petits entichs»; «73. altro libra entich de legenes e de sermons apelat karla»; «89. trovaren en la legena un libre vel de pergamins apelat passioner veyl»; «91. i Psaltiri glossat veyl»; «i libre de Precia maior de pergamins entich»; «92. i liber textus evangeliorum entich».

498. Cfr *Lletres* I, 223 nota 500. Personatge conspicu del seu temps, consta que el 1346 posseïa un *Infortiatum*, dit en català *Esforçada*, un *Catholicon* i unes *Decretales* que aquell mateix any venia. Superà el tràngol de la pesta, puix que el 1354 era sotscol·lector de la cambra papal: ADG, Pergamins de Besalú 457.

499. La notícia prové de l'ADG, G-20, fol. 124r i la publica Lluís BATLLE I PRATS, *La Biblioteca de la Colegiata de San Félix de Gerona*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 21 (1963), 146.

veurà que la canònica adquirí la Bíblia i el *Rationale*. Possiblement també el *Catholicon*, però no consta.

El desembre de 1356 la canònica pagava 730 sous barcelonesos a Ramon Escuder, clergue de la mateixa, per la confecció d'un *legendarii sanctoralis* i d'un *legendarii legende nativitatis domini usque ad finem et ad vespervas epiphannie inclusive* i, l'agost del 1358, d'un tercer *liber sanctoralis ... videlicet de Assumptione beate Marie usque ad festum sancti Nicholay*.⁵⁰⁰ La notícia és interessant, perquè permet de comprendre què eren dos dels volums consignats en els números [20-24] de l'inventari del sagristà Cruïlles i en els núm. 57, 73 i 75-76 de l'inventari vigatà. En efecte, podem sensat pensar que l'encàrrec a Ramon Escuder tenia com a finalitat substituir dos dels volums «legendarios vocatos». I si havien d'ésser substituïts, senyal que els *llegendaris* del catàleg [núm. 20-21] eren antics. A quin segle els podríem situar? Al XIII? Al XII? No hi ha cap indicació fiable, però la dada autoritza a pensar en la presència de llibres litúrgics vells a Sant Feliu abans dels anys inicials del segle XIV. Per altra part, la notícia dóna peu a fer la hipòtesi que els altres llibres *llegendaris* del fons santfeliuenc, un volum dels profetes, un altre del llibre dels reis i un altre de Tobies, eren llibres de lectures bíbliques, no textos escripturístics directes i complets. Més encara, és permès de pensar que el *legendarium sanctorale* de la notícia [20] podria assemblar-se al ms. 96 de Vic, ara intitulat *Lectionarium sanctorale breviarii Vicensis*.⁵⁰¹

Un document del 1369, de la mateixa procedència que l'anterior i també publicat per Batlle i Prats,⁵⁰² il·lustra un aspecte mal conegut de les biblioteques catalanes medievals: De la mateixa manera que prestaven, compraven o rebien, també venien els seus llibres. Així, el 29 de juny de l'any 1369 l'abat de Vilabertran⁵⁰³ comprava la *Summa (de Poenitentia)* de sant Ramon de Penyafort a la canònica de Sant Feliu per 110 sous (= 10 florins d'or d'Aragó nous). Cal observar que en l'inventari transcrit suara no hi ha cap esment de la *Summa* raimundiana. La qual cosa significa que fou adquirida després de 1310, o, si la canònica l'havia adquirida abans, que l'inventari només esguardava els llibres litúrgics del cor i, per tant, que hi havia més llibres en altres llocs de la casa. És més probable la primera possibilitat que no pas la segona, però aquesta no es pot excloure, com es veurà ara mateix.

500. ADG, ASE, *Recepte et expense ab anno 1355 ad 1356*, fol. 6-7; doc. publicat per ID., *ib.*, 146-147.

501. Cf. GUDIOL, *Catàleg*, 112-113.

502. ID., *ib.*, 147.

503. És Raimon d'Escales (1361-1377). Cfr Miguel GOLOBARDES VILA, *El monasterio de Santa María de Vilabertran*, Barcelona, José Porter editor 1949, 132.

En la visita del 20 de setembre del 1369, el bisbe Jaume çà Trilla mana refer la consuetat —tampoc no esmentada en l'inventari anterior—, perquè l'antiga era «vetusta et in parte littera abolita et confusa».⁵⁰⁴ Això confirmaria la impressió que hi havia llibres i llibres antics fora del cor. Eren a l'arxiu, si n'hi havia? O a la caixa que, en defecte d'arxiu, solia guardar les escriptures?

En la visita del 24 de novembre del 1373, hom pren nota d'antuvi que la consuetat nova encara no ha estat enllestida. Per tant, la consuetat santfeliuena del segle XIV, actualment primera part d'ASF ms. 47, no ha pogut ésser enllestida abans d'aquest any, que esdevé *terminus post quem* del ms. El visitador remarca, a més, que caldria igualment substituir el proser i un llegendari de l'ofici sabatí de la Mare de Déu.⁵⁰⁵ També hi consta que Sant Feliu té un exemplar de les constitucions sinodals gironines, sens dubte la segona part del ms 47 al·ludit.⁵⁰⁶ Remarcarem ara que en l'inventari dels llibres del cor no hi figura cap proser ni cap llegendari de l'ofici sabatí de la Mare de Déu; els llibres que havien d'ésser substituïts eren potser llibres vells desats?

En la visita del 26 de març del 1387, encara no s'han solventat les mancances observades en la visita anterior.⁵⁰⁷ Finalment el 6 de febrer del 1391, Narcís Sala, *scriptor litterae rotundae*, signa rebut de 12 lliures barceloneses «per raho dalcun libre apelat proser lo qual jo he scrit e notat obs de la dita esgleya».⁵⁰⁸ Aquest mateix any pot ésser considerat *terminus ante quem* d'ASF ms. 47.

En la visita del 1440 hom reitera el mandat de fer una consuetat nova.⁵⁰⁹ El resultat del manament és l'actual ASF ms. 18, amb el *terminus post quem* fixat en aquell any. Aquestes notícies fan veure que, en els aspectes pertocant a llibres, a Sant Feliu tot s'anava fent, encara que amb una certa calma.

504. ADG, P-143, fol. 72r.

505. «Item interrogati si ecclesia est ornata pannis et libris et aliis ecclesiasticis ornamentis, Et dixerunt quod sic, excepta vna bona consuetat noua que est necessaria, quoniam illa que nunc ibi est existit multum antiqua et defectiua et minus sufficiens, presertim attenda dicta ecclesia que multum honorabilis et collegiata existit. Et etiam excepto vno bono proserio et de grossa littera scripto, quoniam ille proserius qui nunc est, multum antiquus existit et non bene ordinatus. Et etiam excepto legendario officii beate Marie in diebus sabbatinis totius anni»: ADG, P-144, fol. 14r.

506. «Item interrogati si in dicta ecclesia Sancti Felicis habent siue sunt constituciones sinodales ecclesie Gerundensis et dixerunt quod sic»: ADG, P-144, fol. 18r.

507. ADG, P-144, fol. 24r.

508. BATTLE I PRATS, *o. c.*, 148.

509. ADG, P-146, fol. 11r.

3. La fundació de la biblioteca

Mentrestant, el 27 de setembre del 1466, el canonge Roger de Cartellà⁵¹⁰ deixava en testament a l'església de Sant Feliu un lot de llibres de la seva

510. Nascut ca. 1396 a Maçanet de la Selva, era fill tercer de Pere Galceran de Cartellà i de Constança de Sarriera. El 18 de gener del 1412 és un clergue de 16 anys i obté dispensa d'edat per tenir el benefici de Sant Jaume de la Torre de Cartellà, conservada encara avui, de Maçanet de la Selva, ADG, U-112, fol. 4r de la segona numeració. El 1413 actuava com a procurador a Olot de l'abat de Ripoll, Dalmau de Cartellà i Despou, abat també d'Amer i oncle seu, i redimia Joana, esclava de Pere de Preses, batlle de les Preses, per 40 lliures, ADG, Q-3, fol. 20v-21r. El 1416, a vint anys i ja canonge, obté llicència d'absentar-se durant dos anys per causa d'estudis i de percebre la porció canonical completa per a les despeses: ACG, *Resoluciones Capituli 1363-1461*, fol. 51 (XLII)v i 119r. El document no especifica a quina Universitat es dirigirà ni quin tipus d'estudis ha elegit, triadors entre Teologia i Dret Canònic, encara que la composició de la seva biblioteca delata un canonista, i el text afegit a un manuscrit de la seva propietat, recollit *infra*, nota 571, ho confirma: «decretorum doctori». El 1428 torna a ésser a Girona i és paborde de juliol o d'Aro; en virtut d'aquestes funcions el 22 de maig d'aquell any fa poders a Joan Berenguer de Cartellà, donzell, a Bernat de Pau, doctor en lleis i xantre major, a Arnau de Roca, canonge, a Ponç de Requesens, prevere de Capítol, i a Guillem de Campins, prevere, servidor de la Seu, per a amortitzar propietats de la seva pabordia: ADG, PA, 5719. Durant la seu vacant del bisbe Andreu Bertran, traslladat a Barcelona el 1429, Dalmau de Raset, lloctinent en seu vacant, el nomenà oficial, D-187, fol. 6r. Els anys 1431-1433 actua com a fidejussor de companys seus de Capítol, ACG, *Resoluciones Capituli 1363-1461*, fol. 72v, 74v, 75r, 76r. L'any 1431 és ferialer, *ib.*, 73r, 76v. El 1440 és habilitat per a conferir beneficis a col·lació del Capítol, ACG, *Resoluciones Capituli I*, fol. 64v. Hi ha notícia que el 1451 el Capítol de la Seu li prestava diversos ornaments, ADG, D-194, fol. 131v, senyal que era fora de Girona, probablement a Saragossa [Roger de Cartellà posseïa un psalteri «secundum consuetudinem ... diocesis Cesaraugustanensis»: cf, *infra*, e) *Llibres llegats a l'església de Cosuenda*, n. 67)], cosa que corrobora l'absència del seu nom de la documentació capitular després de 1440 i abans de 1454. El maig del 1454 és designat obrer, senyal que ja ha tornat a Girona, ACG, *Resoluciones Capituli 1363-1461*, fol. 124v, i el Capítol el comissionava, amb Galceran Sarriera i Joan de Terrades, per suplicar al bisbe sobre perjudicis causats per aquest a l'estat de certes esglésies i persones del bisbat, i per informar-se sobre la manca de distribució de l'almoïna fundada per Guillem de Cornellà, D-195, fol. 161v. El 1457 fou marmessor de l'arquebisbe de Saragossa, Dalmau de Mur, i formà part de la comissió que va rebre de Llop Sanxis del Boey 324 lliures i la Bíblia llegades pel sobredit Dalmau a la Seu de Girona (actualment ACG, ms, 6): Josep PERARNAU I ESPELT, *La donació de la biblioteca d'Arnau des Colomer i la fundació de la «Libreria Sedes» de Girona (1397-1411)*, dins «ATCA», 2 (1983), 239. El mateix any 1457, mort el bisbe Bernat de Pau, el Capítol l'elegia bisbe de Girona, però ell renuncià la designació, perquè li constava que el papa Calixt III volia la mitra gironina per al seu nebot Roderic de Borja; la seu vacant durà fins al 1459, quan Pius II elegí Jaume de Cardona: Cfr ADG, Mitra, c. 6 A, núm 6, document del 1457, on hi ha el procés d'elecció no acceptada de Roger de Cartellà com a bisbe de Girona. Aquell mateix any era fidejussor de Baltasar de Segurioles, canonge ferialer, ACG, *Resoluciones Capituli 1363-1461*, fol. 131v. Va tenir relacions amb el poeta gironí Bernat Estruç, al qual en el seu testament llegava un rossí: MIRAMBELL, 402; Josep CLARA I RESPLANDIS, *Aproximació a Bernat Estruç, poeta català del segle XV*, dins «ATCA», 22 (2003), 623. Com a paborde d'Aro o de Juliol, el 19 de gener de 1461 dipositava 80 lliures, pagades per Leonor, vídua de Ramon de Cruïlles, cavaller de Caldes de Malavella, a lluïció d'un censal; les 80 lliures foren prestades al donzell Pere des Balbs, U-324, fol. 124r. El 1462, inici de la guerra civil catalana, és caper i protector dels aniversaris, ACG, *Resoluciones Capituli 1462-1473*, fol. 2v. El 26 de maig del

biblioteca, en un acte que era el fundacional de la mateixa, perquè, a més, el canonge es treia de la butxaca una quantitat de diners suplementària per tal d'instal·lar-la.⁵¹¹ L'acte es produïa en paral·lel amb el que havia passat setanta anys abans a la Seu. La biblioteca de la catedral va néixer el 1395, quan Arnau des Colomer va iniciar el procés de donació dels seus 44 volums manuscrits a Santa Maria. Aleshores el Capítol va prendre mesures per instal·lar els llibres amb la dignitat deguda.⁵¹² Ara era el torn de Sant Feliu. Roger de Cartellà era

mateix any, bisbe i Capítol li encomanen la guarda de la Seu, amb els canonges Joan Gaufred de Sarraí i Andreu Alfonsello, atès el moviment de gent d'armes i a fi d'assegurar la reina i el primogènit, que eren al palau episcopal, ADG, D-198, fol. 70r. Amb els altres membres del Capítol va plantar cara a Pere de Rocabertí, capità de les forces de Girona, quan aquest pretenia requisar en nom del rei Joan els béns amagats dins les capelles de la catedral que pertanyien a rebels a la causa reial, VL, XII, 264-266, que publica extractes de la crònica d'Alfonsello sobre els fets de 1462-1473. Aquell mateix any fundà aniversari conventual i presbiteral. El 1463, en plena guerra civil, és caper i obrer, ACG, *Resolutiones Capituli 1462-1473*, fol. 8r. Els anys següents el seu nom apareix sotscrivint lletres de canvi i altra correspondència econòmica del Capítol, ACG, *Resolutiones Capituli 1462-1473*, fol. 10rv. Morí l'onze de febrer del 1467, i té el sepulcre a la galeria de ponent del claustre de la Catedral: Josep M. MARQUÈS, *Inscripcions i sepultures de la catedral de Girona*, Girona, Diputació de Girona 2009, p. 123, n° 88. La seva marmessoria fou activa: Cf. ADG, T-4, fol. 209-215, on és definida i on consta l'execució del testament del 1466; entre altres coses, disposava que es fessin llibres de cor per a la Seu. El febrer del 1467 el canonge Andreu Alfonsello resigna al Capítol la casa que en vida de Roger de Cartellà havia ocupat amb ell, ACG, *Resolutiones Capituli 1462-1473*, fol. 17v. El març del 1467 els seus marmessors depositaven un collar, penyora d'un préstec de 310 florins d'or fet a Francesc de Montanyans, senyor del castell de Púbol, a fi de dotar els aniversaris conventual i presbiteral fundats per Roger de Cartellà; per a rescatar-lo, Montanyans i la seva esposa Elisabet van vendre al Capítol un censal de 248 sous, ADG, U-324, fol. 132v. El dos d'abril del 1467, el Capítol es fa càrrec dels diners de Montanyans i executa les disposicions preses per Cartellà a l'esguard dels seus llibres: «Item pro memoria pateat cunctis quod libri dicti domini rogerii de cartiliano, quos ipse in suo testamento legauit librerie, et alii qui superfuert, vltra legata ecclesiarum sancti felicis gerunde et sedis sesarauguste, de cosonda et de burbagana, fuerunt et sunt reconditi de mandato in circa altaris maioris beate marie in loco vocato teauraria parua, cuius clauas pro tunc tenebat et modo tenet dominus Petrus pujades; qui libri legati ecclesie sesaraugustane et ecclesie sancti felicis, de cosonda et de burbagana remanserunt apud venerabilem Gabrielem capmany, prout dictus defunctus mandauit in suo testamento»: ACG, *Resolutiones Capituli 1472-1473*, fol. 21v. El 13 d'abril del 1469, els marmessors depositaven joies d'or i argent. El 13 de maig del 1469, el Capítol signava rebut als marmessors de Roger de Cartellà d'un responser dominical i santoral que el canonge havia llegat al cor de la Seu, penyorat fins aleshores al convent de la Mercè de Girona, ADG, D-199, fol. 55v. El 28 de juny del 1474, hom aplicava uns plats d'argent de la marmessoria de Cartellà a l'obra de la Seu, ADG, U-324, fol. 139v, a la qual Cartellà havia llegat 50 lliures, MIRAMBELL 393. Al cap d'un any, unes altres peces de plata servien per a pagar llibres fets fer per Cartellà per al cor de la Seu, ADG, U-324, fol. 142v, tal com disposava el testament, MIRAMBELL, 403. Cf. la necrològica de Roger de Cartellà del ms. 594, fol. 15v, de la BUB; PONTICH, *Episcopologi*, f. 37v; *Series*, f. 196r; Josep M. D'ALÓS I DE DOU, *La casa de Cartellà. Su historia y genealogía*, Madrid 1919, 39-41; DHEC I 454.

511. Cfr. MIRAMBELL, 393-403. A més dels llibres, el canonge deixava «quindecim libras dicte monete que convertantur ad opus necessarium pro tenendo libros quos infra dimitto ipsi ecclesie pro libreria ibi de novo erigenda»: *Ib.*, 393.

512. Cf. Josep PERARNAU I ESPELT, *o. c.*, dins «ATCA», 2 (1983), 171-239.

generós, puix que, a més dels llibres, llegava els diners per a fer la biblioteca i així obviava tota possible objecció o negligència de part dels capitulars de Sant Feliu. Aquests no s'hi van pas oposar, encara que s'hi van posar de forma precària, com es veurà més avall.

La biblioteca de Roger de Cartellà no era qualsevol cosa. Heus-en ací el contingut:

a) *Llibres llegats a la Seu*.⁵¹³

- 1-7) Septem volumina librorum super *Quinque libris Decretalium*, hoc est, duo volumina *Super Primo*,⁵¹⁴ tria *Super Secundo*,⁵¹⁵ *Super Tercio* vnum,⁵¹⁶ *Super IIII° et V^o* aliud.⁵¹⁷
- 8-12) *Quinque volumina Enrici Boil Super dictis quinque libris Decretalium*, scilicet, vnum *Super Primo*, aliud *Super Secundo*, aliud *Super III°*,⁵¹⁸ aliud *Super IIII°*, aliud *Super V^o*.⁵¹⁹

513. AHG, Notaria de Girona 4, lligall 214, fol. 63v-64r; MIRAMBELL, 395. Cap al final del testament, Cartellà disposava encara que els llibres sobrants després dels llegats a la Seu, a Sant Feliu, a Saragossa, a Burbàguena i a Cosuenda, fossin donats a la catedral de Girona i instal·lats al cor: «Volo tamen, dispono et ordino quod de libris meis penes meam vniuersalem herenciam restantibus, traditis omnibus illis de quibus superius disposui et ordinaui, si fuerint aliqui quos dicti manumissores mei cognouerint esse bonos et idoneos ad ornatum dicti chori et pro seruitio diuino et pro [...] tangitur, quod illi tales libri non vendantur, sed in ipso choro ponantur et ornatum eiusdem et pro dicto seruitio fiendo, ita tamen quod omnes ipsi libri expensis mee hereditatis affigantur cum cathenis ferreis in ipso choro, ita quod ab inde extrahi non valeant, nec faciantur furari ...»: MIRAMBELL, 403.

514. Són els actuals mss. 36 i 37 de l'ACG.

515. Són els actuals mss. 39-41 de l'ACG.

516. És l'actual ms. 42 de l'ACG.

517. És l'actual ms. 44 de l'ACG. Els set volums contenien la *Lectura in Decretales*, obra de Niccolò de' Tedeschi, àlies abat Panormita o Panormità (¿-1453), per al qual cf. SCHULTE, 312-313; DDC VI, 1195-1215.

518. És l'únic ms. d'aquesta sèrie de cinc que s'ha conservat: BUB, ms. 1954.

519. Es tracta dels cinc volums de les *Distinctiones super libros V Decretalium*, d'Enric Bohic, jurista de Lió (1310 – post 1350). Com que el seu nom és escrit Boil quan surt esmentat en algun document català, Brocà el considerava de Catalunya: Cfr G. M^a DE BROCÀ, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del Civil, vol. I*, Barcelona, Herederos de Juan Gili Editores 1918, 396. Brocà es referia a un exemplar de Bohic de l'inventari de la llibreria de Pere Beçet: «32 item un altre libre scrit en pargemins apellat *enrich Bobil sobre lo primer de les Decretals* e comença en lo segon corandell: *multimodas* e comença lo derrer corendell: *valeat et teneat*; ab posts de fust ab .III. dolses blanques darrera ab dos tenchadors», inventari publicat per F. MARTORELL TRABAL i F. VALLS TABERNER, *Pere Beçet (1365-1430)*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari MCMXI-MCMXII», IV (1013), 577-656, especialment 605. Cf. SCHULTE, 266-270; DDC II, 928-929; HLF, XXXVII, 153-173. Aquesta obra de Bohic és ben representada a la biblioteca Capítular de La Seu d'Urgell, en els mss. 2017, 2064.1, 2068, 2071, 2074 i 2106.

- 13-14) *Duo volumina super VI° Decretalium domini Dominici de Sancto Gemignano*.⁵²⁰
 15) *Secundam partem Iohannis de Imola Super Tertio Decretalium*.⁵²¹
 16) *Scrutinium Scripturarum*.⁵²²
 17) *Librum meum disputatio factum per dominum Petrum de Luna judeis Der-tuse*.⁵²³
 18) *Pugium super disputacionem judeorum*.⁵²⁴

520. Un dels dos és l'actual ms. 25 de l'ACG. Es tracta del *Commentarius in Sextum* de Domenico di San Gimignano (1375-1424), deixeble d'Antonio da Budrio i potser també de Pietro d'Ancharano; autor també del *Tractatus super congregatione concilii Pisani* del qual n'hi ha exemplar al ms. 16 de l'ACB, per al qual cf. SCHULTE, 295-296; DDC IV, 1410; DBI 40, 664-667.

521. És l'actual ms. 23 de l'ACG. Es tracta del *Commentarius in Tertium Decretalium* de Giovanni da Imola (ca. 1370-1426). Cfr SCHULTE, 296-298; DDC VI, 107-110.

522. Es tracta sens dubte del *Liber Dialogorum scrutinii scripturarum magistri Pauli de Sancta Maria*, obra que figura a l'inventari de la biblioteca de la Catedral del 1512 publicat per BATLLE, *La Biblioteca de la Catedral de Gerona* (Colección de Monografías del Instituto de Estudios Gerundenses, 1), Girona 1947, 96; reeditat dins ID., *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Girona 1979, 182; actualment el ms. és desubicat. Per a l'autor, els mss. i les edicions de l'obra, cf. Klaus REINHARDT – Horacio SANTIAGO-OTERO, *Bibliografía Bíblica Ibérica Medieval*, Madrid 1986, 240-249.

523. És l'actual ms. 20 de l'ACG. Sobre la disputa de Tortosa, hom pot veure S. Z. H. H., *Vikuah Tortosa*, dins «Jeshurun» (de Kobak), Bamberg 1868, 45-55; A. POSNANSKI, *Le colloque de Tortose et de San Mateo* (7 février 1413-13 novembre 1414), dins «Revue des Études Juives», LXXIV (1922), 17-39, 160-168 Fritz BAER, *Die Disputation von Tortosa (1413-1414)*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», III (1931), 307-336; Antonio PACIOS LÓPEZ, *La Disputa de Tortosa* (CSIC. Inst. Arias Montano, Serie B, 6), Madrid-Barcelona 1957; Y. HACKER, *Peraquim be-vikuah ba-yebudi-nosri bime ha-benayim*, Jerusalem 5730/1969-1970, 108-116; Jaume RIERA I SANS, *La crònica en hebreu de la Disputa de Tortosa*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana 1974, 69 p.; Hyam MACCOBY, *Judaism on Trial*, Londres-Toronto 1982; J. PERARNAU I ESPELT, *El traductor de la Disputa de Tortosa de l'hebreu al llatí*, dins «ATCA», 3 (1984), 254-255; Frank TALMAGE, *Trauma at Tortosa. The testimony of Abraham Rimoch*, dins «Mediaeval Studies» [Toronto], 47 (1985), 379-415; Ram BEN-SHALOM, *Wikuah Tortosa: Vicent Ferrer u-be'ayat ha-anusim 'al pi 'eduto šel Yisbaq Natan* [Vicent Ferrer i el problema de les conversions forçoses segons el testimoni de Yisbaq Natan], dins «Zion», 56 (5751/1990-1991), 21-45; Yom Tov ASSIS, *The Jews of Tortosa 1373-1492. Regesta of Documents from the Archivo de Protocolos de Tarragona*, Jerusalem 1991; Hanna TRAUTNER-KROMANN, *Shield and sword. Jewish polemics against Christianity and the Christians in France and Spain from 1100-1500*, Tübingen 1993, 216 p.; Ron BARKAI, *Les trois cultures ibériques entre dialogue et polémique*, dins «Chrétien, musulmans et juifs dans l'Espagne médiévale: De la convergence à l'expulsion», París, Cerf 1994, 227-251; Gemma ESCRIBÀ, *The Tortosa Disputation. Regesta of documents from the Archivo de la Corona de Aragón. Fernando I (1412-1416)*, Jerusalem 1998; Ovidio CUELLA ESTEBAN i Juan Bautista SIMÓ CASTILLO, *Bulario de Benedicto XIII (1394-1423)*. VI. *Diócesis de Tortosa. Maestrazgo de Santa María de Montesa. Testamento de Benedicto XIII*, Asociación «Amics del Papa Luna», Peñíscola 2013, docs. 1000, 1014, 1024, 1025, 1026; Asunción BLASCO, *El impacto de los atques de 1391 y el adoctrinamiento de Tortosa en la sociedad judía aragonesa*, dins «La Península Ibérica en la Era de los Descubrimientos (1391-1492)», Sevilla, 2008, vol. I, 278-279.

524. Els núm. 18-19 i 21 s'han esgarriat. El *Pugio fidei* ha d'ésser l'obra de Ramón MARTÍ, per a la qual cfr Klaus REINHARDT – Horacio SANTIAGO-OTERO, *Bibliografía Bíblica*

- 19) *Librum meum disputatio iudeorum* compositum per Petrum Alfonsi.⁵²⁵
 20) *Ebrayci del Talmut*.⁵²⁶

Ibérica Medieval, Madrid 1986, 299-302; KAEPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, t. III, 281-283, n. 3397.

525. Per a Mossé Sefardí, convertit al cristianisme el 1106 adoptant des de llavors el nom de Pero Alfonso, i autor del *Dialogus Petri cognomento Alphunsi ex iudaeo christiani et Moysi iudaici*, cf. la bibliografia donada per Horacio SANTIAGO-OTERO i Klaus REINHARDT, *Bibliografía Bíblica Ibérica Medieval*, Madrid CSIC 1986, 250-258; per al període 1985-1993, es pot completar amb la del «Lexikon des Mittelalters» VI, col. 1961 i la donada en *Pedro Alfonso de Huesca. Diálogo contra los judíos. Introducción de JOHN TOLAN. Texto latino de KLAUS-PETER MIETH. Traducción de ESPERANZA DUCAY. Coordinación de Mª JESÚS LACARRA*, Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses 1996, LIII-LVII; per als darrers anys, amb la del «Medioevo Latino», XV (1994), 379-380; XVI (1995), 269; XVII (1996), 243; XVIII (1997), 250; XIX (1998), 245-246; XX (1999), 278; XXI (2000), 302; XXII (2001), 347-348; XXIII (2002), 333; XXIV (2003), 367; XXV (2004), 413; XXVI (2005), 469-470 XXVII (2006), 480; XXVIII (2007), 497; XXIX (2008), 350; XXX (2009), 381-382; XXXI (2010), 343; XXXII (2011), 332-333; XXXIII (2012), XXXIV (2013), XXXV (2014), XXXVI (2015), XXXVII (2016), XXXVIII (2017). Recentment ha aparegut l'estudi de Ryan SZPIECH, *Petrus Alfonsi ... erred greatly. Alfonso of Valladolid's imitation and critique of Petrus Alfonsi's Dialogus*, dins Carmen CARDELL DE JARTMANN, Philipp ROELLI (ed.), *Petrus Alfonsi and his 'Dialogus'* (Micologus' Library, 66), Florència, Sismel 2014, 321-348.

526. N'hi ha per preguntar-se si *Ebrayci*, amb una *y* que s'assembla molt a una *p*, no és una mala transcripció d'*Excerpta*, que, al seu torn seria una adaptació, interpretació o mala lectura de l'original *Extractiones de Talmud*, títol de la cèlebre traducció llatina selectiva del *Talmud* del segle XIII. [Altres mss. a més del gironí: BNF, ms. lat. 16558 (s. XIII); Breslau, Biblioteca Universitària, ms. I Q 134 a, fol. 1-2 (s. XIII); Florència, BNC, ms. Magl. II-I-17 (hebreu, amb glosses marginals llatines, s. XII); Florència, BNC, ms. Magl. II-I-8 (hebr., final s. XIII – inici s. XIV); Florència, BNC, ms. Magl. II-I-9 (hebr., final s. XIII – inici s. XIV); Schaffhausen, ms. Min. 71, fol. 60-153 (s. XIII-XIV); Stuttgart, Hauptstaatsarchiv, SSG Maulbronn, fol. 1 (s. XIV); Carpentras, Bibliothèque Inguimbertaine, ms. lat. 153, fol. 1-78 (s. XIV); Berlin, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, ms. Theol. Lat. fol. 306, fol. 46-136 (any 1437); París, Bibl. Mazarine, ms. lat. 1115 (olim 2103, finals del segle XVII).] El ms. gironí d'aquesta obra, adquirit per Roger de Cartellà, és l'actual ms. 19b de l'ACG, fragmentari, mútil al principi —perquè fou separat del ms. 19a de l'ACG, que conté fragments dels *Dialogi* de Guillem d'Occam— i amb altres llacunes, sense textos en hebreu, escrit tot en llatí. És cert que el títol de l'inventari sembla suggerir que en alguna banda dels folis hi ha, en hebreu, quelcom del *Talmut*, traduït després en llatí o en romanç. En realitat, es tracta dels extrems del *Talmud* en traducció llatina, estudiats sobre el ms. gironí per J. Mª MILLÀS VALLICROSA, *Extractos del Talmud y alusiones polémicas en un manuscrito de la biblioteca de la catedral de Gerona*, dins «Sefarad», XX (1960), 17-49. El ms. gironí, transcrit per un copista força inepte, pendria d'un altre ms., el que fou la font directa de l'actual ms. lat. 16.558 de la BNF. Aquest reporta una versió breu de la disputa parisenca sobre 35 passatges anticristians, ofensius i blasfems del *Talmud*, denunciats pel convers Nicolau Donin l'any 1239, que va acabar amb la crema de carretades d'exemplars del *Talmud*, després d'una controvèrsia celebrada davant el rei sant Lluís i la seva família el 1240. La controvèrsia de París i les qüestions relatives al *Talmud* llatí han estat estudiades modernament per Isidore LOEB, *La controverse de 1240 sur le Talmud*, dins «Revue des Études Juives», I (1880), 247-261; II (1881), 248-270; III (1882), 39-57; Joseph KLAPPER, *Ein Florilegium Talmudicum des 13. Jahrhunderts*, dins «Literaturwissenschaftliches Jahrbuch der Görresgesellschaft», I (1926), 3-23; Erich KLIBANSKY, *Beziehungen des christlichen Mittelalters zum Judentum*, dins «Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentum», 77 (1933), 456-462; Chenmelech MERCHAVIA, *A Spanish-Latin Ms. concerning the opposition to the Talmud in the beginning of*

- 21) *Ysodorus Interpretationem verborum ethimologiarum Isidori*.⁵²⁷
 22) *Missale*.⁵²⁸

b) *Llibres llegats a Sant Feliu de Girona*.⁵²⁹

- 23) *librum meum vocatum Decret*
 24) *et Decretales meas*

the 15th Century, dins «Kirjat Sepher», XLV (Jerusalem 1969-1979), 271-286, 590-606; *The Church versus Talmudic and Midrashic Literature (500-1248)*, Jerusalem, Bialik Institute 1970; Eliyahu ASHTOR, *The Jews of Moslem Spain*, Filadelfia, Jewish Publication Society of America 1973, 2 vols.; Norman A. STILLMAN, *Aspects of Jewish life in Islamic Spain*, dins Paul SZARMACH (ed.), *Aspects of Jewish culture in the Middle Ages*, Albany, State University of New York Press 1979, 51-84; A. TUILIER, *La condamnation du Talmud par les maîtres universitaires parisiens. Ses causes et ses conséquences politiques et ideologiques*, dins Gilbert DAHAN (dir.), *Le brûlement du Talmud à Paris 1242-1244*, París, Cerf 1999, 59-78; Ursula RAGACS, *Die Zweite Talmuddisputation von Paris 1269* (Judentum und Umwelt, 71), Frankfurt, Peter Lang 2001; Robert CHAZAN, *Trial, Condemnation and Censorship: The Talmud in Medieval Europe*, dins John FRIEDMAN et alii (dir.), *The Trial of Talmud. Paris 1240*, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 2012, 1-92; Jean Connell HOFF, *The Christian evidence*, dins *The Trial of Talmud. Paris 1240, o. c.*, 93-125; John FRIEDMAN, *The Disputation of Rabbi Yebiel of Paris i The dirge of Rabbi Meir of Rotenberg on the burning of the Talmuds of thirteenth-century France by king Louis IX*, dins ID. et alii (dir.), *The Trial of Talmud. Paris 1240, o. c.*, 126-168 i 169-172; Ryan SZPIECH, *Conversion and narrative, Pennsylvania*, Pennsylvania University Press 2103; Görg K. HASSELHOFF, *Rashi for Latin readers: The transliterations of Paris, 1240, with an edition of the excerpts from Leviticus, Numbers and Deuteronomy*, dins Görg K. HASSELHOFF, Knut Martin STÜNDEL (ed.), *Transcending words: The language of religious contact between buddhists, Christians, Jews and Muslims in premodern times*, Bochum, Winkler 2015, 103-109; Görg K. HASSELHOFF, Óscar de la CRUZ, *Ein Maulbronner Fragment der lateinischen Talmudübertragung des 13. Jahrhunderts (mit Edition)*, dins «Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte», 74 (2015), 332-344; Alexander FIDORA, *Textual rearrangement and thwarted intentions: The two versions of the Latin Talmud*, dins «Journal of Trans-cultural Medieval Studies», 2/2 (2015), 63-78; *The Latin Talmud and its translators: Thibaud de Sézanne v. Nicholas Donin?*, dins «Henoah: Historical and Textual Studies in Ancient and Medieval Judaism and Christianity», 37/1 (2015), 17-28; *Die Handschrift 19b des Arxiu Capitular de Girona. Ein Beitrag zur Überlieferungsgeschichte des Lateinischen Talmud*, dins H.-C. LEHNER et alii, *Zwischen Rom und Santiago: Festschrift für Klaus Herbers zum 65. Geburtstag*, Bochum, Winkler 2016, 49-56; Ulisse CECINI, Óscar de la CRUZ PALMA, Eulàlia VERNET I PONS, *Observacions sobre la traducció llatina del Talmud (París mitjan segle XIII)*, dins «Tamid. Revista catalana anual d'estudis hebraics», 11 (2015), 73-97. Millàs, o. c., publica una selecció dels extrets talmúdics del manuscrit 19b de l'Arxiu Capitular de Girona. L'edició completa de les *Extractiones de Talmud* és en curs d'edició a cura de l'Obrador Edendum.

527. El llibre és esmentat en la visita del bisbe Joan de Margarit de l'any 1470: Cf. BATLLE I PRATS, *La Biblioteca de la Catedral de Girona (Colección de Monografías del Instituto de Estudios Gerundenses, 1)*, Girona 1947, 76; reeditat dins ID., *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Girona 1979, 162.

528. Cf. supra, nota 122. S'han conservat cinc missals dels segles XIV-XV a l'ACG. Són els mss. 14, 15, 16, 17 i 127 de l'ACG.

529. AHG, Notaria de Girona 4, lligall 214, fol. 64rv; MIRAMBELL, 396. Les diverses obres del fons destinat a Sant Feliu de Girona s'identifiquen més endavant.

- 25) et alium meum librum vocatum *Sizè*
- 26) et alium librum vocatum meum *Clementines*
- 27-28) et duo volumina *Hostiensis in lectura*
- 29) librum meum vocatum *Ignocencium super Decretales*
- 30-31) duo volumina Iohannis de Ymola *super Clementinis*
- 32) alium librum meum vocatum *Inventarium iuris scriptum in pergamenis*
- 33) *Phalterium* (sic) *glosatum* glose Nicolai de Lyra
- 34) alium librum meum *Constitucionum Catalonie*
- 35) librum meum *Sermonum sanctoralium* sancti Vincentii
- 36-37) duo volumina Philipi Benedicti *Super VI°*
- 38) *Reportorium* meum domini Anthonii de Butrio de iure canonico *super Decretales*
- 39-40) duo volumina in *Lectura* domini Anthonii de Butrio *Super II° Decretalium*
- 41) librum meum *Speculatorem* cum addicionibus incorporatis domini Iohannis Andree.
- 42) librum meum *Summam Hostiensis*
- 43-44) duo volumina super evangelia de *Vita Christi* vocata los Cartuxans.

c) *Llibres llegats a la Seu de Saragossa*.⁵³⁰

- 45) *Lectura Epistolarum sancti pauli ad Hebreos* compositum per dominum Nicholaum Eymerici.⁵³¹
- 46) *Caro demonum*, id est *Natura demonum*.

530. AHG, Notaria de Girona 4, lligall 214, fol. 65r; MIRAMBELL, 396-397.

531. Actualment es coneix un exemplar manuscrit incomplet d'aquesta obra de Nicolau Eimeric: Barcelona, BC, ms. 1281. Cf. HEIMANN, 204. El volum llegat per Roger de Cartellà a la Seu de Saragossa té una mica d'història. En el moment de llegar-lo, Cartellà diu que el llibre el té prestat al mestre Valentí Rovira, de l'orde de la Mercè, del convent de Girona, MIRAMBELL 397; abans havia fet constar que els frares predicadors gironins li havien donat a ell, com a penyora d'un préstec dinerari, quatre llibres: dos *super Iohannem*, un *psalterium glosatum cum glosa ordinaria* i *alium Epistolarum ad hebreos*, MIRAMBELL 394. Això pot voler dir que, aprofitant l'empenyorament, Cartellà es va fer copiar els textos de la biblioteca dels dominicans que més endavant deixarà en llegat —reputem que són els comentaris d'Eimeric als evangelis de Joan i a l'Epístola als Hebreus— i deixà la seva còpia de la *Postilla super Hebreos* al mestre mercedari Valentí Rovira, segurament perquè al seu torn la copiés. En el testament disposava que els llibres que tenia en penyora dels dominicans els fossin restituïts, MIRAMBELL 394, i llegava la *Postilla* que Rovira tenia encara en préstec a la Seu saragossana, MIRAMBELL 396-397. Els textos eimericians sobre l'evangeli joànic Cartellà els llegà a Burbàguena.

d) *Llibres llegats a l'església de Burbáguena*:⁵³²

- 47) Augustinus, *De Civitate Dei*
 48-49) Duo volumina mea librorum *Collectarii*.
 50) Vnum volumen *Sermonum dominicalium*, compositum per [ratllat: dominum] sanctum Vincentium Ferrarium, ordinis predicatorum
 51) Alium librum meum *Sermonum* domini magistri Jacobi de Porta, cesaraugustani.⁵³³
 52) Alium librum meum vocatum *Bartholina*.⁵³⁴
 53-55) Alium librum meum vocatum *Magister Sententiarum*, cum duobus voluminibus, quorum aliud vocatur *Adam godam super Sententiis*,⁵³⁵ et aliud vocatur *Quodlibet* Gotfredii.⁵³⁶
 56) *Racionale de diuinis officiis*.⁵³⁷
 57-62) Sex volumina Nicholay Eymerici super euangelia, vnum videlicet super *Mattheum*, aliud super *Marchum*, aliud super *Lucham*, et tria super *Johannem*.⁵³⁸

532. AHG, Notaria de Girona 4, lligall 214, fol. 65v; MIRAMBELL, 397-398.

533. El més probable és que es tracti d'un volum de sermons de fra Sancho Porta, *Sermones dominicales de tempore, Sermones de sanctis, Sermones aestiuales*, aquests conservats als mss. 244 i 269 de l'ACV i editats a Lovaina el 1514, a Hagenau el 1516 i a Lió el 1517 i a València, Joffre 1537. Per a uns i altres, cf. OLMOS CANALDA, 175-176; PALAU², 233148-233154; KAEPPELL, n. 3573; ROBLES, n. 48, p. 231-232.

534. Es tracta de la *Summa de casibus conscientiae*, anomenada també *Summa Pisana, Pisanel·la, Bartholomaea, Bartholina* i *Magistrutia*, de Bartolomeo de San Concordio (1262-1347), per al qual cf. DDC II, 213-216; DBI 6, 768-770. L'obra és un ajornament de la *Summa confessorum* de Joan de Friburg.

535. Es tracta del comentari al *Llibre de les Sentències* de Pere Llombard escrit per Adam Woudham o Woudeham.

536. Per a Geoffroy de Trani o de Trano (¿-1245), cf. SCHULTE, 88-91; DDC V, 952; DBI 57, 545-547.

537. Per aquesta obra de Guillem Duran, cf. DDC V, 1055-1057; DHGE XIV, 1170.

538. De la *Postilla in Matthaum* de Nicolau Eimeric se'n coneixen tres mss.: Barcelona, BC, ms. 1278 I-III; Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, ms. 141-23-19; Roma, AGOP, ms. XIV.207, fol. 196r-262r. De la *Postilla super euangelium Marci* se'n coneixen dos mss.: Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, ms. 141-23-13, i Roma, AGOP, ms. XIV.207, fol. 269v-304v. De la *Postilla super Lucam* se'n coneixen dos mss.: Barcelona, BC, ms. 1284, i Roma, AGOP, ms. XIV.207, fol. 123r-193r. De la *Postilla super euangelium Iobannis* se'n coneixen quatre mss.: París, BNF, ms. Lat. 641-642; Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, ms. 141-23-1; Barcelona, BC, ms. 1279; Roma AGOP, ms. XIV.207, fol. 37v-102v, 115r-122v. Cf. HEIMANN, 192-183, 187-189, 190-191. El testament de Roger de Cartellà suggereix que la còpia de les obres exegetiques d'Eimeric no era insòlita. En l'inventari de la biblioteca de la catedral de l'any 1512 hi figuren un *Liber de iurisdictione inquisitorum*, el *Directorium inquisitorum* i uns *Sermones dominicales* d'Eimeric: BATLLE, *La Biblioteca de la Catedral de Girona (Colecció de Monografías del Instituto de Estudios Gerundenses, 1)*, Girona 1947, 96; reeditat dins ID., *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Girona 1979, 96, 106-108. Què s'ha fet dels volums de Saragossa i de Burbáguena? Enters o dilacerats, no hauran subsistit? O s'hauran anat convertint en cobertes d'altres llibres durant l'època moderna? Ni ES ni BEER ja no en diuen res.

e) *Llibres llegats a l'església de Cosuenda*:⁵³⁹

- 63) *Bibliam meam*
 64) *Concordanses super Bibliam*⁵⁴⁰
 65) *Summam litteralem Petri Aureoli super Bibliam*⁵⁴¹
 66) *Mamotreti*⁵⁴²
 67) *Phalterium (sic) meum scriptum de littera grossa et male formata et est secundum consuetudinem dicte diocesis Cesaraugustanensis.*
 68) *Alium paruulum librum meum nuncupatum ordinarium de sacramentis.*

f) *Llibres llegats a l'església del monestir de Sant Feliu de Guíxols*:⁵⁴³

- 69) *Reliquum volumen meum Sermonum dominicalium dicti sancti Vincentii Ferrarii*.⁵⁴⁴
 70-71) *Alium librum meum vocatum Crisostomum super Matheum, scriptum in papiro, cum dialogo eidem adiuncto de Dignitate sacerdotali, compositum per viam dialogui.*⁵⁴⁵

539. AHG, Notaria de Girona 4, lligall 214, fol. 66r; MIRAMBELL, 398.

540. Molt probablement es tracta de les *Concordantiae Bibliorum* d'Hug de Saint-Cher (¿-1263), sense que es pugui saber si es tracta de la recensió dita *Sancti Jacobi* (parisenca), de l'*anglicana*, de la de Conrad de Halberstadt, o de la Joan de Ragusa-Juan de Segovia-Sebastian Brandt. Per a Hug de Saint-Cher, cf. QUÉTIF-ÉCHARD, I, 164; HLF, XIX, 38; *Dictionnaire de la Bible*, III/1, 769; GLORIEUX I, n. 2, p. 43-51, esp. 47; R. H. ROUSE i M. A. ROUSE, *The verbal concordance to the Scriptures*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», 44 (1974), 5-30; KAEPPPEL, n. 1987.

541. Es tracta del *Compendium Bibliorum*, obra també dita *Compendium sensus litteralis totius sacrae Scripturae, Breviarium Bibliorum, Compendium sacrae Scripturae*, i anomenada encara amb altres títols, essent nova la variant del catàleg dels llibres de Roger de Cartellà. Pierre Auriol la va escriure el 1319. Cf. Noël VALOIS, *Pierre Auriol, frère mineur*, dins HLF, XXXIII, (1906), esp. 509-515; DTC, 12-II, cols. 1835-1837; GLORIEUX II, n. 351, p. 246.

542. És l'obra de Giovanni Marchesino da Reggio (s. XIII), *Mammotrectus* (= *Desmamador*), diccionari per a ensenyar la significació, l'etimologia, la pronúncia, els accents i la morfologia de tots els mots bíblics difícils, per tal d'orientar els predicadors i fornir-los-hi uns rudiments d'hermenèutica escripturística. Cf. DBI 69, 626-628.

543. AHG, Notaria de Girona 4, lligall 214, fol. 66rv; MIRAMBELL, 399.

544. No figura als catàlegs de la biblioteca del monestir guixolenc del 1785 i de la primera del segle XIX, on només hi consten els *Sermones de sanctis per anni circulum*, edició de Lió 1497 i uns ferrerians *Sermones de Santos 3 tomos*: Cf. Biblioteca de Girona, ms. 9/134, p. 229; ms. 9/141, fol. [17]r, fol. 407r. En aquest darrer catàleg, fol. 203r, hi ha anotats uns *Sermones varios escritos en Vitela*; es podria suposar que podrien ésser els sermons dominicals vicentins, però hi ha un obstacle seriós: l'anotació correspon al «Índice 2. Índice de los Libros sin nombre y sin Apellido de Autor». La suposició, doncs, no té cap base possible.

545. Cf. PG 47, 623-692. No figura al catàleg de la biblioteca del monestir guixolenc del 1785: Cf. Biblioteca de Girona, ms. 9/134, p. 8, on hi ha l'anotació següent: «JOANNES CHRISOSTOMUS (S.) in Matheum 1 t. 8º (sin cubiertas) Antwerpiae 1537», la qual cosa faria

g) *Llibre retornador a la biblioteca del monestir de Ripoll*:⁵⁴⁶

72) *Lo Rosari*.⁵⁴⁷

A part dels cinc lots de llibres, Roger de Cartellà feia tornar un *Brunet* que li havia deixat Gonçal de Sesé,⁵⁴⁸ deixava un *missal* a Jeroni Campins, beneficiat de la catedral, i un *Compendium Theologie*⁵⁴⁹ a Antoni Mallol, claver de la Seu i marmessor del seu testament.

La biblioteca de Roger de Cartellà era un terç més gran que la d'Arnau des Colomer. A distància de sis segles, cal lamentar la seva fragmentació, mesura que sempre afavoreix la dissipació ulterior dels llibres. Hi ha aspectes del repartiment que són difícils d'entendre, si ja no és que el personatge actuava partint d'una radical simplicitat i generositat franciscanes;⁵⁵⁰ com és ara desfer la col·lecció de sermons vicentins enviant els tres volums en direccions diverses, o, per contra, concentrar a Burbáguena els comentaris d'Eimeric als quatre evangelis, concentració degudament «compensada» amb la tramesa a Saragossa del comentari eimericià a l'Epístola als Hebreus; també és de mal comprendre a què treu cap cedir a la Seu de Girona el comentari de Joan d'Ímola sobre el tercer de les *Decretals* i a Sant Feliu dos volums del comentari del mateix autor a les *Clementines*. El retret d'un tal repartiment, però, no hauria d'obnuviar la sensació que causa la biblioteca de Roger de Cartellà. Es tracta d'un conjunt sòlid de llibres jurídics, bíblics, teològics, litúrgics i

pensar que el ms. donat per Roger de Cartellà ha estat substituït per aquesta edició. Al catàleg de la primera del segle XIX, fol. [12]v, l'anotació és més ambigua: «Chrisostomus (S. Joannes) In sanctum Jesu Christi Evangelium secundum Matheum Comment.». Al fol. 261v, corresponent a l'«Índice 4. Índice de los Santos Padres, Obras de otros Santos y Expositores Sagrados», l'anotació encara és més ambigua: «Chrisostomus in evangelia». L'escepticisme creix en constatar que en l'«Índice 2. Índice de los Libros sin nombre y sin Apellido de Autor» no hi ha cap entrada pel *De dignitate sacerdotali*. N'hi havia exemplar a la biblioteca de Ripoll: «Liber inscriptus Incipit Liber Dialogorum sancti Joannis Chrisostomi Constantinopolitani episcopi et sancti Basilii Cesariensis episcopi collegae beati Gregorii Nazianceni, qui intitulatur de dignitate sacerdotali»: Gonzalo MARTÍNEZ DÍEZ, 350, n° 33.

546. AHG, Notaria de Girona 4, lligall 214, fol. 63r; MIRAMBELL, 394.

547. Creiem que es tracta del *Rosarium super Decretum* de Guido da Baisio (alias «Archidiaconus»), per al qual cf. SCHULTE, 186-190; DDC V, 1007-1008; DBI 5, 193-297.

548. És molt probable que es tracti del *Llibre del Tresor* de BRUNETTO LATINI, en la traducció al català de Guillem de Copons, enllestida el 1417, per a la qual cf. Curt J. WITTLIN, *Brunetto Latini. Llibre del Tresor. Versió catalana de Guillem de Copons*, Barcelona, Editorial Barcino 1980, 4 vols.

549. Obra d'Hug Ripelin, més conegut com Hug d'Estrasburg, per a qual cf. QUÉTIF-ÉCHARD, I, 470-471a; DTC XIII-II, cols. 2737-2738; HLF, XXI, 156-163; KAEPPEL, II, 260-269, n° 1982.

550. «... in hereditate mea sunt plures libri scientie theologalis et canonum ac aliarum facultatum, quos distribuere sic cupio et proposui vti multis et in pluribus partibus prosint ad Dei laudem et salutem animarum illorum super illos studere volencium...»: AHG, Notaria de Girona 4, Pere Begudà, lligall 214, fol. 63v; MIRAMBELL, 395.

pastorals, amb domini del color local catalano-aragonès, conferit pels llibres de polèmica antijueva, les obres exegètiques de Nicolau Eimeric i els sermons de sant Vicent Ferrer. Trenta dos volums són de temàtica jurídica, una mica menys del cinquanta per cent. Hi ha més aviat pocs llibres bíblics i patrístics. Els llibres de teologia, al seu torn, sense ésser molt nombrosos, reflecteixen les preocupacions crítiques de la teologia del segle XIV: Woudeham, Godofrè de Trano i Pierre Auriol. No hi ha, ai las, ni un sol volum d'escriptors clàssics.

Amb tot, és possible rastrejar alguns criteris sobre el repartiment. El primer criteri és que més de la meitat de la col·lecció es queda a Girona ciutat: 44 volums, contra 24 que van a parar a l'Aragó, tres al monestir de Sant Feliu de Guíxols i un al monestir de Ripoll. Un altre criteri és que cap dels volums llegats a la Seu per Roger de Cartellà no duplica ni un dels volums donats per Arnau des Colomer el 1397; per tant, potser el canonge havia triat amb prou discerniment, i els lots que va destinar a les dues esglésies de Girona eren complementaris, assenyaladament en l'aspecte de la temàtica jurídica. Com és sabut, els canonges de la Seu havien instituït un sistema de «beques», per tal que els capitulars que ho desitgessin poguessin anar a estudiar en alguna universitat.⁵⁵¹ Durant els primers anys del segle XIV, una cosa semblant s'edevienia a Sant Feliu, sense estatuts ni acord capitular coneguts per ara: El 1313 hom concedia llicència d'estudis per tres anys a Dalmau Alió; el 1325 a Bernat de Camós i a Guillem d'Escala.⁵⁵² El 1344, sota l'abadiat de Vidal de Blanes, futur bisbe de València, i seguint les recomanacions metropolitanas de Tarragona, a l'església de Sant Feliu sembla que són regulars les concessions de llicència per estudis dels canonges.⁵⁵³ Potser Roger de Cartellà, a cent anys de distància, intentava simplement millorar la dotació de llibres jurídics de la

551. La constitució del bisbe Guillem de Monells de l'any 1173 en virtut de la qual s'instituïa un fons per a subvencionar els estudis dels membres del Capítol gironí i les disposicions successives preses per altres instàncies eclesiàstiques catalanes (Concili de Tarragona del 1329, essent arquebisbe Joan d'Aragó, patriarca d'Alexandria, constitució *De duabus personis mittendis ad studium*) i universals (Concili III del Laterà, any 1179, cànon 18) en el mateix sentit foren publicada i estudiades per Lluís BATLLE I PRATS, *El Capítol de Girona i els estudis generals*, dins HARLL, III, 687-697; reeditat dins ID., *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Girona 1979, 2-14.

552. ES XLV, 55-56.

553. Cfr ASF, *Actes Capitulars 1306-1411*, fol. LXIIr:

«Anno domini M^o CCC^o XL° quarto, III° nonas januarii, conuocato Capitulo ecclesie Sancti Felicis per venerabilem Dalmacium de Monte, sacristam maiorem, vicarium honorabilis viri domini Vitalis de Blanis, abbatis, in remotis agentis, et more solito congregato, Raymundus de Insula, canonicus, proposuit coram eo quod cum de qualibet ecclesia collegiata ubi sunt decem canonici debeant *iuxta constitutionem metropolitanam* duo canonici eligi ad studendum in sacra pagina uel jure canonico ac eis prouidere de canonica portione ac si facerent residentiam personalem, et de presenti non sit nisi unus canonicus studens in canonibus, et cum dictus Raymundus desideret in dicta scientia canonum laborare, Ideo supplicauit dictis venerabilibus vicario et capitulo quatenus eundem eligant ad huiusmodi scientiam audiendam ac sibi prouideant de canonica portione. Et predicti vicarius et Capitulum audientes eius supplicationem esse consonam rationi eam fauorabiliter admiserunt, mandantes cum hac presenti scriptura rectorario

Seu i posar els fonaments d'una altra col·lecció de llibres jurídics a Sant Feliu, per tal que mitjançant intercanvis, còpies, préstecs mutus i futures adquisicions o donacions els capitulars d'una i altra església disposessin d'un nombre major d'instruments de treball.

Els criteris que poden haver guiat la formació dels lots aragonesos i del de Sant Feliu de Guíxols són ara com ara molt difícilment discernibles, a causa del nostre desconeixement de qualsevol circumstància personal que hagi pogut inclinar el canonge de Girona a triar i regalar els lots de llibres tal com ho va fer.⁵⁵⁴ Només el lot destinat a Cosuenda, format gairebé exclusivament per llibres bíblics i de temàtica bíblica, té coherència interna.

Coneixem perquè destina «Lo Rosari» al monestir de Ripoll, car ho diu en el testament: A la mort del seu oncle Dalmau de Cartellà, abat de Ripoll entre 1410 i 1439, el monestir va donar el volum al canonge; ell disposa que, a mort sobrevinguda i un cop la vila de Ripoll s'hagi restituit a l'obediència del rei Joan II i no abans, el llibre sigui retornat a la biblioteca ripollesa.⁵⁵⁵

Ara bé, la restitució no fou executada pels marmessors, perquè no hem sabut veure cap *Rosarium* en els catàlegs de la biblioteca ripollesa de P. de Marca (1649) i de Benet Ribas (1800) publicats per G. Martínez Díez. I en canvi ha subsistit a l'ASF un *Rosarium in concordantiam discordantium canonum* de Guido da Baisio, l'actual ms. 37 d'aquell fons, en pergami i del segle XIV. És altament improbable que el ms. hagués estat adquirit per la col·legiata, abans o després de la donació de Roger de Cartellà, encara que no sigui metafísicament impossible. D'altra banda, el canonge donador supeditava la restitució del volum al retorn de la vila de Ripoll a la obediència de Joan II,

et porterio vt sibi de dicta porcione respondeant tamquam uni ex aliis canonicis per tres annos continuos dum in studio fuerit vel iter arripuerit pro dicta sciencia audienda».

«Item VII kalendas martii anno domini M^o CCC^o XLIII, conuocato Capitulo ecclesie Sancti Pfelicis per venerabilem Guillemum de Scala, sacristam secundum eiusdem ecclesie Sancti Pfelicis, in hospicio ipsius venerabilis Guillemi de Scala, in quo Capitulo interfuerunt [dicti] venerabiles [domini] Guillelmus de Scala, vicarius et sacrista secundus], Raymundus de Seguerone, capellanus, dictus G. de Scala, sacrista secundus, P. de Costa, prepositus prepositure mensis junii, G. Raymundi de Villari, prepositus prepositure de Torderia in ipsa ecclesia, et Geraldus Uiués, canonicus eiusdem ecclesie, Gratis et ex certa scientia dederunt licentiam Guillemo Oliba, obtinenti quoddam ex beneficiis diaconilibus eiusdem ecclesie, licet absenti, quod per biennium proximum quod incipiat proximis kalendis martii proxime uenientis possit esse et residere in studio litterarum, et durante ipso biennio et eo existente in ipso studio possit recipere portionem integram sui beneficii, quotidianibus portionibus dumtaxat exceptis, ipso etiam facienti fieri seruicium integre beneficii supradicti». Documents copiats també en el volum de l'ASF, *Sant Feliu de Girona, Ordenacions i estatuts 1309-1815*, fol. XXXVrv.

554. Els buits que clapegen la documentació gironina sobre Roger de Cartellà i la seva vinculació amb Dalmau de Mur com a marmessor, suggereixen que el canonge seguí el prelat en les seves peregrinacions pels arquebisbats de Tarragona (1419-1431) i Saragossa (1431-1456) i en el seu pas per la Cancelleria reial (1422-1439). Roger de Cartellà podria haver obtingut algun benefici o capellania a Saragossa, Burbàguena i Cosuenda, i això explicaria els seus llegats a aquelles esglésies. Caldria dir el mateix de Sant Feliu de Guíxols?

555. AHG, Notaria de Girona 4, lligall 214, fol. 63r; MIRAMBELL, 394.

prescrivint que mentrestant el ms. fos custodiat pels marmessors. El canonge Cartellà morí el 1467, el seu testament és del 1466; Ripoll es lliurà a la causa de Joan II aquell mateix any.⁵⁵⁶ És un període de temps massa curt per afeblir la memòria humana i relaxar l'obligació moral que podien sentir uns marmessors a l'esguard de qui els havia nomenats tals. És estrany que no es fes res? No ho creiem pas; si el volum havia estat donat a Roger de Cartellà pels monjos, aquests no tenien cap dret estricte de reclamar-lo. Així, el *Rosarium* de Roger de Cartellà no es va moure de Girona... i encara hi és avui.⁵⁵⁷

Tornem ara als llibres llegats a Sant Feliu, reprement i prosseguint el recompte dels llibres de la biblioteca segons el que hem dit en la nota 467:

- [23] *librum meum vocatum Decret* [actualment ASF, ms. 26] (1).⁵⁵⁸
- [24] et *Decretales meas* [actualment ASF, ms. 27-28] (2).⁵⁵⁹
- [25] et *alium meum librum vocatum Sisè* [actualment ASF, ms. 30] (3).⁵⁶⁰
- [26] et *alium librum vocatum meum Clementines* [actualment ASF, ms. 31] (4).⁵⁶¹
- [27-28] et *duo volumina Hostiensis in lectura* (5-6).⁵⁶²
- [29] *librum meum vocatum Ignocencium super Decretales* [actualment ASF, ms. 29] (7).⁵⁶³
- [30-31] *duo volumina Iohannis de Ymola super Clementinis* [actualment ASF, ms. 39-40] (8-9).⁵⁶⁴
- [32] *alium librum meum vocatum Inuentarium iuris scriptum in pergamenis* (10).⁵⁶⁵

556. Cf. ACA, Canc., reg. 3412, fol. 67-69, publicat per J. CALMETTE, *Louis XI, Jean II et la révolution catalane (1461-1473)*, Genève 1977, 525-529, espec. 527.

557. Hi ha una altra possibilitat: Que el volum retornador a Ripoll no fos l'obra de Guido da Baisio; aleshores hauríem d'acudir al *Liber Rosarii super vitiis et virtutibus compositus a domino Spararo de Baro (Bari), iuris civilis ac canonici professore* del catàleg de BLOOMFIELD, 4304. Si consideràvem improbable que la col·legiata tingués interès en l'obra de Guido da Baisio, encara és més improbable —no impossible— que s'hagués interessat per l'altre *Liber Rosarii*.

558. Cf. ES XLV, 259-260; JANINI-MARQUÈS, 422.

559. *Ib.*, 260; JANINI-MARQUÈS, 422-423.

560. *Ib.*, 264; JANINI-MARQUÈS, 424.

561. *Ib.*, 260-261; JANINI-MARQUÈS, 424.

562. És la *Lectura in Decretales Gregorii IX*, obra d'Enric de Susa, card. Ostiense (ca 1200-1271), per al qual cf. SCHULTE, 123-129; DDC V, 1211-1227; DBI 42, 758-763.

563. *Ib.*, 263. És Sinibaldo Fieschi (ca. 1190 – 1254, futur papa Innocenci IV (1243-1254), autor de l'*Apparatus in quinque libros Decretalium*. Cf. SCHULTE, 91-94; DDC VII, 1029-1062; DBI 62, 435-440; JANINI-MARQUÈS, 423-424.

564. *Ib.*, 263; JANINI-MARQUÈS, 429-430.

565. Actualment perdut. Podria ésser l'*Inventarium in Summam Hostiensis* de Berenguer FREDOL, per al qual cf. el treball i la bibliografia indicada per Francesc SANTI, en *Bérenger Frédol (1250 – ca. 1323), amico di Arnau de Vilanova*, dins «ATCA» 30-31, (2011-2013), 385-412.

- [33] *Phalterium* (sic) *glosatum* glose Nicolai de Lyra [actualment ASF, ms. 2] (11).⁵⁶⁶
- [34] *alium librum meum Constitutionum Cathalonie* [12].⁵⁶⁷
- [35] *librum meum Sermonum sanctoralium sancti Vincentii* [13].⁵⁶⁸
- [36-37] *duo volumina Philipi Benedicti Super VI°* [actualment ASF, mss. 34-35] (14-15).⁵⁶⁹
- [38] *Reportorium meum domini Anthonii de Butrio de jure canonico super Decretales* (16).⁵⁷⁰
- [39-40] *duo volumina in Lectura domini Anthonii de Butrio Super II° Decretalium* [actualment ASF, ms. 42-43] (17-18).⁵⁷¹
- [41] *librum meum Speculatorem cum addicionibus incorporatis domini Iohannis Andree* [actualment ASF, ms. 44] (19).⁵⁷²
- [42] *librum meum Summa Hostiensis* [actualment ASF, ms. 32] (20).⁵⁷³

566. JANINI-MARQUÈS, 262, 404-405; GLORIEUX II, n. 342, p. 215-231, espec. 218.

567. Perdut, com el següent. Havia d'ésser un ms. en llatí de la primera Compilació de 1413-1422. Avui se'n coneixen sis: ACA, Casa Reial, còdex 19; ACA, Còdexs Generalitat 2; La Seu d'Urgell, AC, ms. 2101; Escorial, mss. Z-I-3 i Z-II-10; Càller, Arxiu Municipal, ms. sense cota. Cf. *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495. Estudi introductori Dr. Josep Maria Font i Rius*, Barcelona, Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia 1988, XLIII-LIII. Del text en català han subsistit els manuscrits ACA, Cod. Generalitat 34; Arxiu Municipal de Tortosa, cod. B; BNM, ms. 10185; ACB, ms. 78: *ib.*, LIII-LXI.

568. En l'«Inventari dels manuscrits procedents d'incautacions, que formen part de la Biblioteca de Girona», redactat el 1936 per Pere BOHIGAS I BALAGUER, ara ACG, ms. 162, hi figura la fitxa següent: «133.- VICENÇ FERRER, Sermons en llatí. s. xv. VI-I-3». Es troba a l'inici del grup de manuscrits de Sant Feliu. Per tant, el 1936 el volum vicentí es conservava a Girona. Ara no hi és i se n'ha perdut el rastre. Quan es va fer fonedís?.

569. És Philippus Franchus de Franchis/ Filippo Franchi della Franca, conegut també com Philippus de Perusio pel seu origen perusà (ca 1420-1471), autor d'una *Lectura super Sexto Decretalium*. Cf. SCHULTE, 342; DDC VI, 1461; DBI 50, 89-90; JANINI-MARQUÈS, 426-427.

570. Perdut. Antonio da Budrio va escriure dos *Reportoria*, un sobre dret canònic i un altre, molt extens, sobre dret civil. Cf. nota següent.

571. Per a Antonio da Budrio (ca. 1338-1408), autor de la *Lectura o Commentaria in quinque libros Decretalium* i dels *Commentaria in Sextum*, cf., SCHULTE, 289-294; DDC I, 630-631; DBI 3, 542-543; JANINI-MARQUÈS, 431-432. Segons una inscripció del darrer foli de guarda del segon d'aquests mss., el 14 d'agost del 1437, un bidell de la catedral de Barcelona anomenat Enric Beer, *scriptor oriundus provinciae de Olandia in Alamania*, venia aquest volum a Roger de Cartellà per 45 florins d'Aragó. L'exemplar havia pertangut abans a Gerard Keluer, escrivent: «Ego Hemricus (sic) Beer, alme sedis Barchinone bidellus, licet indignus, presentem secundam partem Antonii de Butrio super 2° Decretalium vendidi honorabili Rogerio de Cartiliano, decretorum doctori necnon canonico ecclesie Gerundensis, vna cum prima parte super 2° Decretaliumambo volumina pro quadraginta et quinque florenis de Aragonia, die XIII augusti, anno MCCCC XXXVII°, et pretium mihi soluisti in tabula ciuitatis. Fuerant prius dicta volumina domini Gherardi Keluer, scriptoris».

572. *Ib.*, 261-262. Es tracta del *Speculum iudiciale* de Guillem Durant, Duranti o Durand (àlias «Speculator»), per al qual cf. SCHULTE, 144-156; DDC V, 1014-1075. Per a Giovanni d'Andrea (1270-1348), cf. SCHULTE, 144-156; DDC VI, 90-92; DBI 55, 667-672; JANINI-MARQUÈS, 432.

573. *Ib.*, 260-261. És la *Summa super titulis Decretalium*. Cf. JANINI-MARQUÈS, 425.

[43-44] duo volumina super evangelia de *Vita Christi* vocata los Cartuxans (21-22).⁵⁷⁴

De vint-i-dos llibres de la donació de Roger de Cartellà se'n conserven quinze *in situ*. Atès que Catalunya ha estat un país periòdicament depredat i, a sobre, tocat d'incúria bibliogràfica, hauria pogut ésser pitjor.

Roger de Cartellà fou sens dubte un personatge generós, gairebé en podríem dir un home compromès amb el progrés del seu país, i amb una idea ecumènica del seu país: la Corona d'Aragó. Escampà els seus llibres creient que podien ésser útils allà on els enviava. Però el destí de la seva biblioteca certifica que en un mateix país els homes generosos i ecumènics són fatalment contrabançats per homes de dibuix psicològic diferent i àdhuc contrari.

4. *Interludi breu*

Sense que es pugui establir cap relació amb la fundació de la biblioteca de Sant Feliu de Girona feta per Roger de Cartellà, al bell llindar del segle XVI, els canonges de l'església es demostren actius en el domini bibliogràfic encarregant dues obres que, per fortuna, s'han conservat i, per més fortuna encara, *in situ*. La primera d'aquestes obres és l'actual ms. 16, un *Capitulare et Orationale*, acabat pel mercedari Baltasar Sacosta el 8 de les idus d'agost del 1500, tal com es llegeix al fol. 124rv del dit ms.:

574. *Ib.*, 396. També perduts després del 1939, com ja havien fet notar JANINI-MARQUÈS, 403. En l'«Inventari dels manuscrits procedents d'incautacions, que formen part de la Biblioteca de Girona», redactat el 1936 per Pere BOHIGAS i BALAGUER, ACG, ms. 162, hi figura la fitxa següent: «131.- Liber de vita Christi in evangelio tradita. S. XIV. VI-I-2». Sembla que Bohigas es refereix a un sol volum. Estranyament, no l'identifica amb l'obra de Landulf de Saxònia, el Cartoixà. És arriscat suposar que el volum supervivent l'any 1936 sigui un dels dos volums llegats per Roger de Cartellà? No hi trobaríem cap inconvenient greu en contra, perquè en cap altre catàleg de llibres de Sant Feliu no hi apareix cap altra *Vita Christi*. La presumpció, doncs, és que el volum perdut després del 1939 sigui un dels dos volums de Cartellà. L'altre s'hauria perdut abans, en data incerta. D'altra banda, cal excloure que el volum perdut després del 1939 hagi romàs a la Biblioteca de Girona, on hi ha un «Cartoixà», el ms. 9/139, que comença: «Incipit pars secunda libri de uita christi in euangelio tradita et continet hystoriam euangelicam de gestis domini in anno trecesimo secundo ...». El títol coincideix sorprenentment amb el que dona Pere Bohigas, però el manuscrit de la Biblioteca de Girona va ingressar en el moment de la Desamortització i al verso del seu darrer foli duu una nota explícita sobre la seva procedència: «Iste liber est monasterii Sancti Ffelicis Guixellensis et vocatur secunda pars Cartusiensis Vite Christi qui quidem liber cari-|tatiuo amore fuit comprestatus ad copiandum fratri Jacobo de Ffaris, priori ac vicario monasterii Montisserrati; qui liber | vna cum prima parte et sic completus in duobus voluminibus fuit per fratrem franciscum vitalem eiusdem Sancti Ffelicis Guixellensis monachum | collatus et datus predicto Sancti Ffelicis monacho in inicio sui monachatus [ratllat:] [...] dicto in monasterio durabit et seruabitur | regularis obse-ruancia [fi de ratllat]».

«Prosper denique finis huic sacro operi impositus in honorem beatissimi Felicis, ex bonis altaris seu gradibus eiusdem pertinentibus, feliciter perfecto, eiusdemque ecclesie collegiate eodem anno auctoritate capituli refferti. Dominus Michael Mut, commemorate ecclesie Sancti Felicis uicarius, Honorabilis dominus Georgius Sarriera, Petrus Pauli, predicti pedis altaris eodem anno administrator, dominus Julianus Gerones, Jacobus Ferrarius, Antonius Barrera, omnes rite canonici unanimiter ad hoc opus complendum uotum prestiterunt, spectan-|tes ad quorum manus hoc pervenerit opus non modo honeste tractare, uerum eorum preces ipsis fore adiutrices, viii idus augusti anno Domini millesimo quingentesimo. Cetera si qua sint errata diligens corrigat lector. Baltasar de Costa, huius operis nomine extat scriptor, ordinis de Mercede, pro vobis ad Deum manet ipse orator. Deo gracias».

La segona obra és el ms. 17, miscel·lani, que conté un calendari (fol. 1-6), un martirologi (fol. 7-103), el *capitulare* de Lluís el Piadós instituint la regla aquisgranesa de les esglésies canòniques (fol. 104-160), un *ordo annorum mundi* (fol. 160), i un evangeliari (fol. 161-175). Al foli 176 presenta el mateix colofó de l'anterior, amb algunes, molt poques variants:

«Prosper denique finis huic sacro operi impositus in honorem beatissimi Felicis, ex bonis altaris seu gradibus eiusdem pertinentibus, feliciter perfecto, eiusdemque ecclesie collegiate eodem anno auctoritate capituli referti. Dominus Petrus Pauli, canonicus predicti pedis altaris, eodem anno administrator commemorate ecclesie Sancti Felicis vicarius, Honorabilis dominus Georgius Sarriera, dominus Julianus Gerones, Jacobus Ferrarius et Miquael Mut, omnes rite canonici, unanimiter ad hoc opus complendum votum prestiterunt, spectantes ad quorum manus hoc pervenerit opus non modo honeste tractare, verum eorum preces ipsis fore adiutrices. Quinto idus februarii, anno Domini M Quingentesimo II. Huius operis scriptor frater Baltasar de Costa, ordinis de Mercede».

Com es pot remarcar, es tracta de dos llibres d'ús litúrgic, que devien ésser destinats a substituir exemplars anteriors revellits o inservibles.

5. *Manteniment de la biblioteca*

Val la pena d'examinar la visita del 20 de desembre del 1511, gairebé al cap de cinquanta anys de la donació de Roger de Cartellà. D'antuvi hom constata el mal estat d'un *ordinari* i mana fer-ne un altre: «Inuenit Ordinarium insufficiens, ideo mandauit vnum fieri de nouo pergameneum infra annum per operarios operis ecclesiastici sub pena excommunicationis». ⁵⁷⁵ La notícia suculentia és que a Sant Feliu hi ha una biblioteca (la donació de Roger de

575. ADG, P-31, fol. LXIIv. En la visita del 1514, l'*Ordinari* nou ja estarà enllestit: ADG, P 149, fol. 38r. Aquí mateix hom informa que hi ha tres *Ordinari*s vells i vetusts, a part del nou, i el visitador mana fer-ne un altre de pergami.

Cartellà) instal·lada en un lloc inconvenient, i per això el visitador mana que els llibres siguin traslladats en un altre local més apte: «Visitauit libros eiusdem ecclesie quos reperit stantes in loco indecenti. Quare mandat vt in alia visita quod infra anno fiat alia bibliotheca, in qua dici libri reponantur et conseruentur bene et decenter, per operarios laycos, sub pena predicta interdicti». ⁵⁷⁶ La clausula «vt in alia visita» pot indicar que en una visita anterior —desconeguda per nosaltres— ja s'hagués detectat la instal·lació «indecent» de la biblioteca. L'existència d'una biblioteca separada, encara que en un lloc impropï, no impedeix que al cor hi hagi altres llibres: «Inuenit in eodem choro satis libros sufficientes ad seruicium eiusdem, qui breuitatis causa hic non scribuntur». ⁵⁷⁷

La visita del 1514 ennova que a la cambra de la biblioteca no s'ha fet res, i hom reitera el mandat de reparar-la; a més a més el visitador mana al Capítol de la col·legiata fer inventari de tots els llibres, amb un any de plaç; i mana corregir l'epistoler. ⁵⁷⁸ No ha d'estranyar que el visitador mani fer l'inventari dels llibres de Sant Feliu l'any 1514; el 1512 s'havia fet fer i/o integrar en les actes de la visita de la Seu d'aquell any l'inventari de la biblioteca catedralícia.

En la visita del 1535, feta per compte del bisbe Joan de Margarit, hom esmenta dos missals per al servei de l'altar major: «... vnum completum cum fibulis argenteis deauratis —*vna fibula deest, mandat aliam fieri*— et aliud de collectis, quod mandat religari et reparari locis necessariis per operarium ecclesiasticum et sacristam maiorem infra duos menses sub pena xxv s.» ⁵⁷⁹ I finalment, com a resultat del mandat de la visita del 1514, apareix el primer inventari dels llibres de Sant Feliu, amb tota seguretat el que hom havia manat de fer en la visita del 1514. El transcrivim íntegrament:

[2, 17] «Duo *missalia* altaris maioris pergamenea, vnum completum cum fibulis siue gaffets argenteis, reliquum ad formam et modum collectarii, que iam sunt superius continuata (1-2).

[3, 6-7] Tria *missalia* comunia, vnum completum, reliqua duo votiua (3-5).

[57] Vnum *missale* romanum commune (6).

[1, 11, 58, 10] Vnum *euangelisterium*, duo *epistolaria* et aliud *euangelisterium* inconsutum (7-10).

[59-61] Vnam *consuetam* nouam pergameneam ⁵⁸⁰ et aliam veterem ⁵⁸¹ et vnam papiream laceratam. *Mandat in dicta consueta noua fieri vnam cober-*

576. ADG, P-31, fol. LXIIIr.

577. ADG, P-31, fol. LXIXr.

578. ADG, P-149, fol. 39r. Però en la visita del 1532 el visitador tornarà a reiterar el mandat, de manera que no s'havia fet res: ADG, P-149, fol. 206r.

579. ADG, P-150, fol. 3r.

580. Pot ésser l'actual ms. 18, JANINI-MARQUÈS, 417-418.

581. Pot tractar-se de l'actual ms. 47, no catalogat per JANINI-MARQUÈS.

- tam de {postibus} bene et decenter et tencadors per operarium ecclesiasticum infra unum mensem sub pena XXV solidorum (11-13).*
- [62, 24] Vnum *capitolarium* pegameneum nouum ligatum cum quadam catena et aliud vetus (14-15).
- [63-64, 20-21] Duo volumina *legendariorum* domini aliud, et duo volumina *legendariorum sanctoralium* (16-19).
- [65] Vnum quaternum *lectionum ferialium* de littera antiqua (20).
- [66] Item vnam *bibliam* de littera antiqua (21).⁵⁸²
- [67] Vnum libellum in quo sunt continuate *lectiones* beate Marie pro diebus sabbatinis (22).⁵⁸³
- [66-69] Duo *alfulleria*, vnum *sanctorale*, aliud *dominicale* (23-24).
- [70-71] Duos magnos libros *sanctorales* nouos (25-26).
- [72] Vnum *alfullerium* antiquum dominicale et sanctorale (27), *in quo mandat fieri fibulas infra duos menses.* |
- [73] Vnum *prosarium* bonum (28).⁵⁸⁴
- [20] Vnum *legendarium* antiquum (29).
- [74] Vnum *Rationale* ligatum cum catena pergameneum (30).⁵⁸⁵
- [25-26, 75-76] Vnum *Psalterium* quod deseruit communiter et tria parua antiqua (31-34).
- [14-15] Vnum *Antiphonarium* et vnum *Responserium* (35-36).⁵⁸⁶
- [77-78] Duo *Psalteria* cum responsis et lectionibus (37-38).
- [79-80] Duo *Sanctoralia lectionum* et responsorum antiqua cum antiphonis (39-40).
- [81] Vnum *Psalterium* cum antiphonis et responsis dominicalibus et sanctoralibus (41).
- [82] Vnum paruum librum pro responsiculis ad horas (42).

582. És inevitable la temptació d'identificar aquesta Bíblia amb la que Guillem Vendrell ofería en el seu testament al Capítol de Sant Feliu com a comprador preferent. Cf. supra, nota 499.

583. És el volum manat de fer en la visita de 1373, supra, nota 506. N'hi havia exemplar a la biblioteca de Ripoll: MARTÍNEZ DÍEZ, *o. c.*, 401, n° 198. Per a l'exemplar que n'hi havia a la Catedral, antic, gran, escrit sobre pergami i amb cobertes de fusta, que duia les lliçons per als oficis de santa Maria en dissabte i les de la festa de sant Carlemany, cf. Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *La institució de la festa de sant Carlemany a la Seu de Girona i els textos hagiogràfics del seu ofici litúrgic*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XVII (2009), 226-230.

584. Ídem.

585. Cf. nota 499.

586. És inevitable preguntar-se si formen part dels volums que Roger de Cartellà manava fer en el seu testament: «... Et precia et pecunie quantitates inde habenda et habende, una cum alie pecunie quantitates que in mea hereditate reperta fuerint, solutis primitus debitis que debeantur et completis et solutis legatis et aliis per me superius ordinatis et dimissis, mittantur, expendantur et convertantur per dictos meos manumissores et ad eorum cognitionem in libris psalterium, breuiarium, sanctoralium et dominicalium, alfuyatoriorum sive alfuyados et aliis libris ad opus et pro seruitio chori dicte ecclesie gerundensis et pro agumentando los trast librorum in dicto choro...»: MIRAMBELL, 403. Per a l'antifoner, cf. supra, nota 115.

- [83-6] Duo *Colectoria*, vnum nouum, aliud vetus (43-44).
 [87, 8 ó 9] Vnum *ordinarium* nouum nondum completum et vnum papirum manu scriptum et aliud quod est confratrie sancti Narcissi (45-47).
 [88-93] Sex libros processionum. *Mandat fieri alium librum processionarium infra sex menses proximos per operarium ecclesiasticum pena XXV sol.* (48-53).
 [94] Vnum paruum librum in quo notata sunt *Credo* et alique prose (54).
 [95-96] Duos libros *Passionum* siue *Passiers*, vnum pergameneum, alium papirum (55-56).
 [97] Vnum librum in quo descripta sunt *benedictiones* ramis palmarum et sancte Marie et *Testamentum* domini nostri iesu christi (57).
 [98-99] Duos paruos libros cum quibusdam *prosis* et *officiis* (58-59).
 [100-101] Vnum *alfullerium* missarum matutinalium et vnum librum antiquum de littera gottica pauci valoris (60-61).
 [33-43, 102-134] In bibliotheca siue libraria, ut asseritur, quindecim libros pergameneos supra iure canonico et decem libros papireos, quosdam de impressura et quosdam manu exaratos, et octo libros paruos veteres, in quibus sunt aliqui de arte grammatices» (62-94).⁵⁸⁷

Ja es veu, doncs, que tornem a ésser davant l'inventari dels llibres litúrgics de Sant Feliu, entre els quals figura tanmateix una Bíblia «de littera antiqua», és a dir, de lletra carolina, detall que li confereix una aura de primer orde. Quan el visitador inspecciona el cor, es confirma la dada que s'ha interessat pels llibres litúrgics i prou: «Visitauit indeque (inquam?) chorum dicte ecclesie et inuenit omnes cathedras condirectas inuenitque in eo libros iam supra descriptos et designatos».⁵⁸⁸ Els llibres de la biblioteca, és a dir, els de Roger de Cartellà, el visitador els passa de llarg i es refia del que li diuen —«ut asseritur...»—. Hi ha potser una raó que explicaria aquesta badada o negligència, exposada fil per randa en l'acta de visita:

«Visitauit bibliothecam siue loco in quo solebant et debent teneri capibreuia et instrumenta prepositurarum dicte ecclesie. In quo sunt quedam armaria extrinsecus intitulata. Et licet in vltima visita fuit mandatum dictas scripturas dictarum prepositurarum dicte ecclesie in dictis suis singulis armariis restitui et in prosis fieri literas generales monitorias, tamen, vt ibidem publice dicitur, non fuit completum nisi tantum de scripturis prepositure | vulgariter dicta de Mieris, quam obtinet Joannes Martorell, canonicus dicte ecclesie ibidem presens, et de Junii, quam obtinet Joannes Pages, canonicus dicte ecclesie. Et tamen est verum quod scripture prepositurarum vocatarum de Tordera, quam obtinet Iheronimus Sinder,

587. ADG, P-150, fol. 153v-154r. La mateixa llista és reproduïda en l'acta de visita del 18 d'abril de l'any 1542, cf. *ib.*, fol. 288v-289r; en la de l'any 1545, P-151, fol. 34rv; en la de l'any 1548, P-151, fol. 221rv.

588. ADG, P-150, fol. 167r.

precentor Sedis, et de Xuncla, quam obtinet [espai en blanc] Cartela, non fuerunt restitute. Vnde mandat»,⁵⁸⁹ etc.

És a dir, en la visita de la biblioteca —de fet, l'arxiu de la casa— el visitador es va preocupar per l'estat de la documentació de les pabordies, a causa de problemes detectats en la visita anterior i no solventats encara, i deixà de banda els llibres de Roger de Cartellà. L'única dada que proporciona el catàleg sobre la donació del canonge és l'existència de *quinze llibres de dret canònic en pergami i deu en paper, alguns impresos, d'altres manuscrits*.

El fet que en la visita del 1535 no es digui res sobre la biblioteca, deu voler dir que s'havien subsanat les deficiències observades anteriorment. O la biblioteca va canviar de local o el local destinat a biblioteca va canviar de dalt a baix. I es veu prou bé el que hom havia fet: Els llibres foren instal·lats amb tot l'arxiu, que també necessitava una reestructuració a fons. Aquest any la biblioteca potser ja devia ésser instal·lada a la sala nord que hem esmentat al començament, un espai ample, capaç d'acollir molt paper, cobert amb una volta elegant. Finalment els diners llegats per Cartellà tenien una aplicació còngrua.

Dèiem que és segur que el catàleg parla dels llibres de Roger de Cartellà, perquè els esmenta com llibres de dret canònic. Ara bé, Roger de Cartellà no va deixar cap llibre imprès a Sant Feliu. Per tant, d'aquells vint-i-cinc llibres cal descomptar-ne els impresos, que no es precisa quants eren. No hi fa res: Han subsistit vint-i-un mss. de dret canònic a l'ASF, catorze dels quals provenen sens dubte del llegat de Cartellà. Els de pergami són avui els mss. 26 [35], 27 [36], 28 [36], 29 [41], 30 [37], 31 [38], 32 [54], 37 [72], 44 [53]. Els de paper són els mss. 34 [34], 35 [35], 39 [39], 40 [40], 42 [51], 43 [52]. Si hi ha sis mss. de paper de dret canònic del llegat Cartellà i n'hi havia quinze de pergami, fan vint-i-un. Més ASF ms. 2 (*Postilla* de Nicolau de Lira), fan vint-i-dos. És a dir, l'any 1535 el llegat de Roger de Cartellà era íntegre.

Recollim la darrera notícia exhumada per Batlle i Prats entorn dels llibres de Sant Feliu. El 16 de juny del 1584 el Capítol de la Seu decideix prestar al de Sant Feliu uns llibres «dominicales et sanctorales», perquè els puguin transcriure, amb la condició de donar a l'obrer de la Catedral una pòlissa (d'assegurança) i de prometre que els llibres seran tornats.⁵⁹⁰ Es tracta d'un préstec, que és una altra manera clàssica d'esgarriar llibres, per moltes pòlisses que hi hagi entremig.

En la visita del 1610 del bisbe Çuaço, hom esmenta «tres missals, lo hu te los tancadors de plata, y al hu noy ha canó que serueix per cantar les epistoles y euangelis; ... Item un llibre vell dit lo apocalipsi [135] en lo qual jura lo

589. ADG, P-150, fol. 156rv.

590. ACG, *Resolutiones Capituli 1584*, fol. 143. Cfr. BATLLE I PRATS, *o. c.*, 148.

veguer en lo introhit de son offici». ⁵⁹¹ De la biblioteca i encara menys dels llibres de Roger de Cartellà, ni un mot.

En l'*Indice de los manuscritos y otros monumentos que se citan en esta historia*, el P. Onofre Relles esmenta un «Capitulario de la Iglesia de San Feliz, que era el martirologio que se lehia antiguamente a la Capitula, y se guarda en el archivo de dicha Iglesia»; ⁵⁹² un [136] «Llibre de Memorias de las cosas de Monseñer San Narcis: guardase con mucha veneracion en el archivo de la Iglesia de San Feliz»; un [137] «manuscrito de la Iglesia de San Feliz donde se guarda el Rezo de la dedicacion de dicha iglesia, y se guarda en el archivo»; [138] «Oliba obispo de vique. Escriuio un sermon de la vida de San Narcisso, que se guarda en el archivo de San Feliz: fue varon nobilissimo y muy docto». ⁵⁹³

En el seu llibre pòstum, Dorca esmenta breviaris i santorals o leccionaris manuscrits de l'església de Sant Feliu, ⁵⁹⁴ sense aportar cap novetat pel que fa a la biblioteca de l'església. En canvi les seves indicacions i esments de documents de l'arxiu han marcat una època en la historiografia gironina.

L'anònim autor de la vida de sant Narcís ⁵⁹⁵ esmenta el sermó de l'abat Oliba sobre el sant contingut en un llibre de cor antic, que avui es dóna com a perdut. ⁵⁹⁶ Parla també de la fundació de la cofradia del sant, segons relata un «libro antiguo guardado en la iglesia de san Feliz» ([8] o [9]), que segu-

591. Cfr ADG, P-155, fol. 120rv.

592. Com a *Capitularium*, es podria tractar de l'anterior núm. [24], o del [59], que és descrit com a «novum». En aquest segon cas, seria el martirologi manuscrit del 1502, esmentat per VL, XIV, 141-142 (IC, n. 273), actualment ASF ms. 17, JANINI-MARQUÈS, 416-417.

593. *Historia apologetica de la vida y martirio de S. Narcisso hijo, obispo y patrón de la ciudad de Gerona*, Barcelona, Martin Gelabert 1679, 339-341.

594. *Colección de noticias para la historia de los santos mártires de Gerona y de otras relativas a la santa Iglesia de la misma ciudad*, Barcelona, s. a., 137-138, 173-174, 234, 267.

595. *Vida, milagros y martirio de S. Narciso, hijo, obispo y patrón de la ciudad de Gerona*, Girona, post 1792-ante 1808, 27, 136, 138, 143.

596. Cfr Anscari M. MUNDÓ, *L'autenticitat del sermó d'Oliba de Vic sobre sant Narcís de Girona*, dins «AIEG», 22 (1974-1975), 97-114; reproduït dins Anscari M. MUNDÓ, *Obres completes I Catalunya. 1. De la romanitat a la sobirania*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – PAM 1998, 382-396. El sermó d'Oliba sobre sant Narcís fou editat per Onofre RELLES, *Historia apologetica de la vida y martirio de san Narciso*, Barcelona, Matevat 1679, 308-317; Francesc DORCA, *Colección de noticias para la historia de los mártires de Gerona*, Barcelona, Vda. Tecla Pla ca. 1806, 325-328; Enrique FLÓREZ, ES XXVIII, 265-274; PL 142, 591-598. D'aquesta darrera edició Llorenç RIBER el va traduir en català dins *Els sants de Catalunya I*, Barcelona 1921, 157. Impugnà l'atribució a Oliba E. JUNYENT, *El pretendido sermón de S. Narciso falsamente atribuido al obispo Oliba*, dins «AST», 20 (1947 [1948]), 237-242. Repetint els arguments de Dorca, la defensà J. MERCADER I BOHIGAS, *Vida e historia de san Narciso, glorioso obispo, apóstol, mártir y patrono de Gerona*, Girona 1954, 82-86; i donà una traducció en castellà del text breu del sermó, 197-199. Aquest fou editat críticament, i ja sense posar-ne més en qüestió l'autoria d'Oliba, per E. JUNYENT i Anscari M. MUNDÓ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. Barcelona, IEC 1992, 355-359; Anscari M. MUNDÓ republicà l'edició crítica sense les variants dels mss., com apèndix a la reproducció del seu article dins *Obres completes. I Catalunya. 1. De la romanitat a la sobirania*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – PAM 1998, 397-399.

rament és el «Llibre de Memorias de las cosas de Mon Senyor Sant Narcís», i correspon al ms. [9] de l'inventari de la visita de l'any 1535.

No podríem passar per alt l'inventari de manuscrits i llibres rars de l'arxiu de Sant Feliu publicat el 1832 per José de la Canal, continuador de l'obra d'Enrique Flórez, perquè és evident que el catàleg fou fet *de visu* sobre els documents primaris, i això li confereix un valor de primer ordre.⁵⁹⁷

1) «Un codice M. S. Es un tomo en fol. y en vitela, incompleto á dos columnas, con cubiertas de madera y forradas de terciopelo verde muy gastado, los epígrafes de los capítulos de letra iluminada, las iniciales a veces son una figura, y no de dibujo tosco, y se ha de suplir la letra, a veces la inicial está rodeada de líneas y perfiles con los cantos dorados, en algunas ha saltado el dorado, y al parecer se ponía sobre una masa encarnada. Empieza por la distinción II, y sigue sin numeracion de folio, y solo en medio de las dos columnas está el numero de la parte, v. g. I ó II, y á la derecha la distincion ó la causa y la cuestion juntas, con mucha glosa al margen, la figura de los párrafos tambien está iluminada.

Al fin se halla: *explicit decretum abbreviatum in quo continentur sub partibus plenariis et brevibus verbis tota vis decretorum. Deo gratias. Amen.* No trae el nombre del glosador, año ni lugar, la palabra *decretum* manifiesta que el códice es muy antiguo, porque la obra de Graciano al principio no tuvo otro título que el de decreto, y desde entonces le ha conservado a pesar de otros que algunos autores han querido darle.⁵⁹⁸

2) Códice M. S. en folio mayor y en vitela: está completo, cubiertas de madera forradas de cuero: son los V libros de las decretales de Gregorio IX. En la portada está la figura del Pontífice, y encima un quadro que representa un teatro de universidad, y alrededor doctores con sus insignias, y otras análogas a las letras; sigue despues de la figura del Pontífice la bula que dirigió a los doctores y estudiantes de Bolonia en confirmación y recomendación de su obra: las iniciales son iluminadas con perfiles de varios colores, las de los capítulos tambien: está escrito a dos columnas, y en medio de éstas y al margen hay mucha glosa de letra muy pequeña; no está foliado, ni tiene el nombre de ningún glosador ó intérprete, y el dibujo de figuras es mas en grande y tiene mas espíritu que el del decreto.⁵⁹⁹

3) Códice M. S. completo, es un tomo en folio mayor y en vitela: no está foliado, las iniciales unas iluminadas, otras doradas, y algunas con figuras de basto dibujo; antes de empezar la materia hay unas observaciones supersticiosas sobre algunos días de la semana y del mes, son las Clementinas y están con el comentario del célebre Juan Andres, y al fin una nota que dice: *Explicit*

597. ES XLV 259-265. L'inventari és obra de Narcís Xifreu, el darrer secretari de la col·legiata.

598. És el núm. anterior [33], actualment ASF, ms. 26, JANINI-MARQUÈS, 422.

599. És el núm. [34], actualment ASF, ms. 27-28, JANINI-MARQUÈS, 422-423.

apparatus Dom. Jobs. Andree super Clementinas. Sigue despues de la Constitucion de Juan XXII, su sucesor que los publicó y la dirige a la universidad de Bolonia como Gregorio IX y Bonifacio VIII, hicieron con sus cuerpos canónicos dándoles así autoridad pública, y por esto manda que se guarden.

Al último de estas Clementinas hay el notable suceso que sigue. *Anno Domini M^o CCC^o LXXIII° die tertia martii circa horam medie noctis fuit factus maximus terremotus in villa perpiniani et in aliis locis omnibus terre rossilionis, qui terremotus duravit per tertiam vel quartam partem unius hore vel inde circa ego Raymundus Serdani iurisperitus dicte ville perpiniani hoc scripsi ad memorias futurorum qui omnia vidi et audiui in villa perpiniani existens tunc et agentibus locorum predictorum in crastinum*, aquí suspendió la pluma el tal Serdá.⁶⁰⁰

4) Códice M.S. en folio y vitela completo, no está foliado, es a dos columnas, cubiertas de manera forradas de luda muy gastada, y de ellas cuelga una cadena de hierro: contiene el Sexto de las Decretales con esta nota al último: *Explicit summa super decretalibus compilata a domino Archiepiscopo ebrednensi (sic). Deo gracias. Amen*. Tiene glosas pero falta el nombre del glosador, y está al pie de la última nota, porque el arzobispo de Embrun fue comisionado con otros solamente para la compilacion y redaccion del Sexto, dandoles Bonifacio VIII el mismo encargo y facultades que Gregorio IX dio á S. Raymundo de Peñafort para la formacion de las decretales, y como este Pontífice, dirigió tambien el Sexto a los doctores y estudiantes de Bolonia para que le estudiasen y observasen en juicio y fuera de él en 1298.⁶⁰¹

Detras de la última hoja está de letra cursiva: *Ego honoratus bear alme sedis bachinonensis baccalaureus licet indignus presentem summam hostiensis vendidi honorabili domino rogerio de Cartiliano decretorum doctori precio viginti trium florenorum quos realiter recepi tertia juliii M^o CCCC XXX*.⁶⁰²

5) Códice M. S. en folio mayor y vitela, a dos columnas, números de fol 303, se compone de IV lib., cubiertas de madera con goznes de correa, bien conservado: el nombre del dueño está al principio así: *istud Speculum est mei Petri Puyades*. Al fin está escrito: *Explicit Speculum iudiciale magistri Guillelmi Diranti*. Tan estropeado dejó el copista el nombre de Guillermo Durando llamado comunmente el Especulador.⁶⁰³

6) Códice M. S. en folio mayor y vitela muy fina, incompleto, le falta algo del prólogo, es a dos columnas sin foliar: contiene el Salterio, y la Esposicion de Nicolás de Lira. Empieza por el sal. 1. *Beatus vir qui non abiit in consilio imp*. Está muy bien conservado, tiene las iniciales iluminadas y con perfiles muy

600. És el núm. [36], actualment ASF, ms. 31, JANINI-MARQUÈS, 424-425.

601. És el núm. [52], actualment ASF, ms. 32, JANINI-MARQUÈS, 425.

602. La nota no es troba al manuscrit de l'Hostiense, ans en el ms. de la segona part de la *Lectura* d'Antonio de Butrio, núm. anterior [49] i actualment ms. 43, JANINI-MARQUÈS, 431-432.

603. És el núm. [51], actualment ASF, ms. 44, JANINI-MARQUÈS, 432-433.

bellos, las cubiertas son de cuero, y en éste hay dibujos, colgadas cadenas como el códice del sexto, cerraduras con chapas de latón.

El salmo último tiene el número 171, y así hace particiones de algunos sal, v. g. de uno, dos &c. La nota del fin es: *Explicit post illa* (sic) *super librum psalmodum edita a fratre Nicholabo de Lira de ordine fratrum minorum Sacre Theologie Doctore anno domini M^o CCC^o vicesimo sexto et scripta per Johannem de Tortafago clericum pro domino Arnaldo de muro decretorum doctore et in domo sua. Anno ejusdem Domini M^o CCC^o LXXXX.*⁶⁰⁴

7) Colección M. S. completa sin foliar de repeticiones o prelecciones de varios doctores glosadores del derecho de la última mitad del siglo xv. Pedro de Ancharano, Francisco de Zabazella, Juan de Imola &c. La primera parte empieza con un prólogo y estas palabras: *Cum in parabolis Salomonis* &c. y al fin: *Explicit concordia Doctorum super sexto*. Es un tomo en folio y de papel muy gordo, bastante basto, con cubiertas de madera.⁶⁰⁵

8) Códice M. S. completo en folio menor, y de vitela fina, iniciales iluminadas, algunas doradas y con figuras, y alrededor de las márgenes del prólogo hay una cacería de ciervos. La primera letra que es una Q. Grande contiene el retrato del autor y de tres dominicos que le escuchan. Antes del prólogo está escrito: *Nota quod lector iste Johannes ante compilationem hujus summe confessorum fecerat tabulam super summam Raymundi et apparatus ejus verificationem quoque seu declarationem plurium que in ista summa et glossa ipsius habentur nec non et quemdam libellum specialem de quaestionibus omnibus casualibus cui libello hunc prologum preposuit, et quia de prioribus hiis opusculis mencio fit in prosequenti prologo, ideo ad intellectum illius prologi hunc illi iudicavit preponendum*. La obra se compone de tres partes, y cada una de varias cuestiones y un compendio del sexto de las Decretales en confirmación de las doctrinas de la obra, con una tabla de materias muy copiosa en su fin.⁶⁰⁶

9) Códice M. S. incompleto, en folio mayor y vitela, cubiertas de madera forradas de luda con dibujos; contiene el decreto de Graciano. Antes del índice que está al fin en cuatro columnas, hay esta nota: *Incipiunt notule super materiis tractatis et recitatis in glossario per dominum Guidonem de baysio quas notulas quidam doctor Decretorum possuit in marginibus suis locis debitis assignando*. El índice empieza así: *Concordia discordantium Canonum*, que es como se llamaba entonces el decreto de Graciano, y se cree que es el título ó epígrafe que él mismo le puso.⁶⁰⁷

10) Códice M. S. de las decretales comentadas por Juan de Imola, en papel de marquilla y en folio con cubiertas de madera.⁶⁰⁸

604. És el núm. [43], actualment ASF, ms. 2, JANINI-MARQUÈS, 404-405.

605. No figura en la llista del llegat de Roger de Cartellà; actualment és el ms. 36, JANINI-MARQUÈS, 427-428.

606. És l'actual ms. 41, JANINI-MARQUÈS, 430-431.

607. És l'actual ms. 37, JANINI-MARQUÈS, 428.

608. És un dels actuals mss. 39-40, JANINI-MARQUÈS, 429-430.

- 11) El còdice de Justiniano M. S. en folio y vitela.⁶⁰⁹
 12) Còdice M. S. que contiene el digesto en folio mayor y papel de marquilla.⁶¹⁰
 13) Apparatus Innocenti p. IV. Còdice M. S.⁶¹¹

Hay otros ejemplares del cuerpo de derecho civil y canónico.

14) Tomo en folio papel basto. Còdice de Justiniano con esta nota: *Presens harum institutionum preclarum opus Alma in urbe Roma, totius mundi regina et dignissima Imperatrice, que sicut pre ceteris urbibus dignitate preest, ita ingeniosis viris est referta non atramento, plumali calamo, neque stilo ereo, sed artificiosa quadam adinventione imprimendi seu caracterizandi sic effigiatum, ad Dei laudem industrieque est consumatum. Per Uldarricum Gallum Alamanum, al's Han. ex Jngelstat. Civem Wiener. Et correctum tam in textu quam in glo. Per eximium et preclarum juris vtriusque doctorem dominum Carolum de Alexandris de Perusio. Anno Domini M.º CCCC.º LXXV. XVIII. Kl. Augusti Sedente Sixto IV, Pontifice maximo.*⁶¹²

15) Tomo en folio sin numeración de folio, papel grueso, impreso con correccion y bien conservado: contiene el sexto de las decretales y los capítulos están escritos con tinta encarnada, todo muy bien hecho si se atiende que la imprenta estaba aun en su infancia.

La dedicatoria a Víctor abad Tervisano de S. Ciprian Muriano, por Pedro Albignano Trecio: Patavii Ex nostro Campionistui litterario divini juris sacello XIII Kal. Junii anno salutis dominice M. CCCC. LXXIX.

Al fin está: Liber sextus decretalium una cum apparatu domini Johannis an., per excellentem juris utriusque doctorem dominum Franciscum brevium venetum in patavino ginnasio lecturam sexti et Clementinarum optinentem: diligentissime emmendatus feliciter explicit: Venetiis impressus impendio Jo. de Colonia Johannisque manthen de gheertz et sociorum: anno nativitatís christiane M CCCC. LXXVIII. sexto decimo Kal. Mai.⁶¹³

16) Misal M. S. en vit. Contiene al último el capitular de Ludovico Pio que empieza: Cum in nomine Sanctae et individuae Trinitatis christianissimus et gloriosissimus. Ludovicus superno munere victor augustus. Anno incar. Dom. Ntr. Jesuchristi DCCCXVI. Indictione 10. an. siquidem imperii sui tercio Aquisgr. Palat. &c. Constitucion y confirmacion de la regla canónica que manda se observe en su imperio: como se componia y se reestructó de los Santos Padres; siguen varios lugares de San isidoro del libro de officis

609. És l'actual ms. 45, JANINI-MARQUÈS, 433.

610. És l'actual ms. 46, JANINI-MARQUÈS, 433-434.

611. És el núm. [41], actualment ASF ms. 29, JANINI-MARQUÈS, 423-424.

612. GK 7586.

613. GK 4863.

Ecclesiasticis, de San Gerónimo, Agustín, Gregorio &c. sin nombre de lugar ni año.⁶¹⁴

17) Santoral M. S. francés, seguramente porque abundan vidas de santos de esta nación como San Luis, San Marcial, san Gerardo &c. las hay de San Arsenio, Baarlam &c. Marges &c.⁶¹⁵

18) No hay mas que un breviario M. S. de letra muy metida;⁶¹⁶

19) un colectorio,⁶¹⁷

20-21) algunos epistolarios⁶¹⁸

22-?) y algunos libros de evangelios.⁶¹⁹

23) En octavo algo grande y abultado sin mas noticia un salterio con este principio: Incipit ordo psalterii secundum consuetudinem romanae curiae.

24) Otro misal M. S. en vitela fina y bien conservado, tiene al último como apéndice despues de las misas votivas, estas: *in die Sanctae Annae y in festivitate Sancti Karoli magni, Regis Francie Xpristi confesor*.⁶²⁰

25) Un misal mandado formar por el Ilustrísimo Señor Margarit. Detras de la portada está una ordenacion de su vicario general Juan torrell, en la cual reprueba por sus errores un misal impreso por Juan Rosembac en 1493, en Barcelona⁶²¹ prohíbe que se use y manda que se guarde solamente el presente. Fecha en Gerona á 1º de abril de 1546.⁶²²

614. És l'actual ms. 17 de l'ASE, JANINI-MARQUÈS, 416-417.

615. Caldria investigar si es tracta de l'actual ms. 25, que és un *Flos sanctorum* del segle XIV, JANINI-MARQUÈS, 421-422.

616. Pot referir-se als actuals mss. 14 o 15, JANINI-MARQUÈS, 413-414.

617. L'identificaríem amb un dels dos sacramentaris de Gerona, actualment mss. 5 i 6, JANINI-MARQUÈS, 406-408.

618. Poden ésser els actuals mss. 11 i 12, JANINI-MARQUÈS, 411-412.

619. Un és segurament l'actual ms. 13, JANINI-MARQUÈS, 412-413.

620. Es tracta amb tota probabilitat de l'actual ms. 7, JANINI-MARQUÈS, 408-409; Pere BOHIGAS, *Códices miniaturados en las iglesias de Gerona*, dins «Revista de Gerona», 35 (1966), 14.

621. L'esmenten ES XLV, 265 i VL, XIV, 58 (IC, 286). RENARD DE SAINT-MALO, a *La Renaissance des lettres et leur propagation pour la typographie*, dins «Société agricole scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales», 9 (1854), 344, copia malament Villanueva sense fer-ne menció; J. SANCHIS SIVERA, *Un missal de Gerona estampat per en Joan Rosembach*, dins «BBC», 3 (1916), 125-127; PALAU² 173035; J. M. MADURELL – Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona 1955, 155-157, 159-161; Tomàs NOGUER i MUSQUERAS, *La biblioteca de la Colegiata de San Félix de Gerona*, dins «Revista de Gerona», 35 (1966), 45; J. M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *Els calendaris de Gerona*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», I (1978), 137; Francesc X. ALTÉS i AGUILÓ, *a. c.*, 49-52.

622. Cfr ES XLIV, 108 i XLV, 265; VL, XIV, 80; G. DREVES, *Analecta Hymnica Medii Aevi*, vol. 16, Leipzig 1894, 7; PALAU² 173036; J. M. MADURELL – Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona 1955, 852; Tomàs NOGUER i MUSQUERAS, *La biblioteca de la Colegiata de San Félix de Gerona*, dins «Revista de Gerona», 35 (1966), 44-45; J. M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *Els calendaris de Gerona*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», I (1978), 137 i 161-162; Francesc X. ALTÉS i AGUILÓ, *a. c.*, 53-56.

26-27) Hay otros dos ejemplares mejor conservados. La nota que hay al último dice: *Lugduni. Anno domini M.D.XLVI die vero XXX mensis Augusti finitum est missale gerund. Dioec. Per Cornelium de Septemgrangiis impensis probi viri Joannis Gordiolae Bibliopolae Barchin.*».⁶²³

Si les identificacions que hem proposat en nota són verídiques, la llista de Xifreu aporta un argument de confort relatiu. D'ençà de mitjan segle XIX no s'ha perdut cap més dels mss. de Roger de Cartellà, car ell esmenta els quinze que ara es conserven. Les minves s'han hagut de produir entre 1514 i 1832, *abans de la Desamortització* de Mendizábal.

5. *Conclusions*

Hem dit al començament que no ultrapassaríem els límits d'unes notes. Bo i quedant molta feina per fer, tant a Girona com en altres bandes, creiem que s'ha esbossat una panoràmica amb alguns trets precisos. De llista a llista i d'inventari en inventari, la biblioteca de Sant Feliu es pot definir com un agregat de llibres litúrgics i de llibres jurídics. Es fa difícil de comprendre la utilitat real que van tenir els segons, perquè no s'ha estudiat el funcionament de la cabiscolia de Sant Feliu, perquè tampoc no hi ha llista completa de capitulars que s'absentessin per causa d'estudis, ni sabem tampoc amb quina freqüència els capitulars prestaven llibres a altres institucions o a persones privades per tal que els copiessin. Les poques traces documentals arreplegades avui no ofereixen res més que un simple esboç. La història de la circulació de llibres i idees dins el clos de la petita Girona medieval i de la primera modernitat és per fer.

Entre més d'un centenar de llibres de Sant Feliu, només un cop hem trobat esmentada una Bíblia, i era de «littera antiqua», és a dir, d'època carolíngia o immediatament postcarolíngia. El canonge Roger de Cartellà posseïa una Bíblia que va regalar a l'església de Cosuenda, amb els altres volums seus de matèria bíblica. No tenim cap fonament per a pensar que aquesta darrera no fos una Bíblia relativament moderna, del segle XIV o XV, i probablement escrita fora de Catalunya. Amb tot, sorprèn la relativa pobresa de sant Feliu en còdexs bíblics, al costat de l'abundància també relativa en còdexs jurídics. Aquests foren regalats, els còdexs bíblics no ho havien d'ésser, car semblen consubstancials en un centre eclesíastic, cosa que fa més difícil d'entendre aquella pobresa. Roger de Cartellà llegia segurament la Bíblia, tenia unes concordances per a treballar-hi, un *Mammotrectus* per ampliar coneixements de l'univers bíblic, tractats de teologia bíblica. Era una excepció? La idea de deixar tots els seus llibres de temàtica bíblica a un mateix centre era prou

623. N'hi ha exemplars a la BDSG, S/52 i S/53.

coherent. Llàstima, des del punt de vista local, que el centre escollit no fos Sant Feliu de Girona, on la presència librària bíblica és tan poc densa. Ni una sola Bíblia impresa del xv o del xvi en la llista de Narcís Xifreu!

Què devia passar a l'escola de Sant Feliu? Els visitadors remarcaven l'existència de llibres de gramàtica. L'escola de Sant Feliu era una escola d'escolars o d'escolans? Un tros de llibre de cant de la col·legiata fou ponderat degudament per Villanueva.⁶²⁴ N'han subsistit d'altres.⁶²⁵ La cabiscolia era una cantoria? En la ignorància gairebé total del que fou l'escola de la catedral⁶²⁶ i del funcionament de la cabiscolia de Sant Feliu en temps medievals,⁶²⁷ es fa molt difícil avaluar si la fundació de la biblioteca de Sant Feliu per Roger de Cartellà i la seva deixa de llibres jurídics va fer algun servei permanent i

624. VL, xiv, 141 (IC, 269).

625. Són els actuals mss. 21-23.

626. En el treball *La Escuela de la Catedral, o. c.*, 1-14, BATLLE I PRATS esbossava les línies mestres de l'escola de cant i de l'escola de gramàtica de la catedral, tal com permet de fer-ho una part de la documentació institucional, reglamentària i nominal consultada. Falta fer un estudi de més ambició, seguint la trajectòria dels estudiants —en la mesura del possible— fins al coronament de tota llur carrera professional, encreuant dades de procedències arxivístiques diverses. Llavors seria possible entreveure la recepció dels homes d'estudi en el si de la societat i el paper que hi jugaren.

627. En el document de l'any 1056, esmentat més amunt, hi ha una al·lusió molt explícita al rol actiu de l'escola de Sant Feliu. El document conté l'acte escrit de donació a Bernat Constanci, Berenguer Constanci i Hug Constanci, germans i clergues, de la cabiscolia de Sant Feliu, aleshores en mans de Constanci, llur pare, cabiscol: «Ego Berengarius, gratia Dei abbas Sancti Felicis ante portam ciuitatis Gerunde quiescentis, consentiente uniuersa congregatione totius mei cleri ecclesie predicti Sancti Felicis, firmiter dono tibi, Bernardo Constantii, clerico, omnem et totum illum honorem, id est totam capuscoliam predicti Sancti Felicis cum omnibus suis terris et vineis et mansis et molendinis et muniariis et omnibus suis pertinentiis, que omnia prescriptus Constancius capiscole tenet, qui tuus dicitur pater. Imprimis dono tibi, Bernardo, ego predictus Berengarius ipsum locum capuscolarem, cum ferula in coro ecclesie predicti Sancti Felicis, et ipsam scolam dono *ad distringendum et docendum litteras*; deinde dono tibi locum in canonica, id est cupam et librum cum aliis cibis qui in canonica parantur; postea dono tibi partem de rebus defunctorum, sicut alii canonici habent, et dono lumen candelae sicuti Constancius solitus est habere...»: ASF, *Actes autèntics de la abadia de Sant Feliu de Gerona*, n. 37, còpia autèntica en paper, de 1690, closa per Josep Mallol, jutge ordinari de Girona, i pels notaris de la ciutat Ramon Vila, Josep Nató i Salvi Regordera, d'una altra de 1394, closa per Bernat de Donç, notari de Girona. A l'ASF hi ha força documents referents a la cabiscolia santfeliuena, tots de naturalesa jurídic-administrativa. Almenys és clar que durant el segle XI l'escola funcionava tècnicament com escola, la qual cosa no deixa d'ésser un fet intrigant. Perquè en aquest cas a Girona hi hauria hagut l'escola de la Catedral i la de Sant Feliu? A més, si es té en compte que aquest mateix segle Ponç i Joan, cabiscols de la catedral, vivien o eren instal·lats a Sant Martí Sacosta, on tenien —i hi Ponç llegava— els llibres, les coses es compliquen, perquè aleshores es podria parlar de tres escoles o, com a mínim, d'escola/es itinerant/s. A parer nostre, tot depèn del sentit que es doni als documents de dotació de la Canònica de la catedral i de la consagració de Santa Maria. Com que costa de creure que sigui viable la hipòtesi d'una església de Santa Maria instal·lada intramurs de Girona abans del 1030, creiem que l'existència d'una escola catedralícia a Girona s'ha de replantejar, d'acord amb la documentació disponible, prescindint dels mimetismes que genera la *suposició* de l'existència de Santa Maria, separada de Sant Feliu, abans del 1030.

positiu, o si fou una pura il·lusió d'un esperit que no tocava de peus a terra. La impressió ambígua que causen els redactats de les visites pastorals consultades no pot fonamentar cap hipòtesi sobre la circulació dels llibres i els fruits que se'n derivaven. La impressió és que, siguin de dret o de gramàtica, tant li fa. Són llibres arxivats, amb una circulació precària, sempre esmentats amb la mecànica inexpressiva de les clàusules en relació amb el donador, Roger de Cartellà. Entorn d'ell sí que s'hi constata un afany per la consulta, el préstec i la còpia de llibres; més enllà, a partir del segle XVI, sembla que per a la seva deixa librària comença una història que amb el temps esdevindrà contumeliosa.⁶²⁸ La qual cosa explicaria, també, que allà on hi hauria d'haver els vint-i-dos volums llegats per Roger de Cartellà avui només se n'hi trobin quinze. Més el *Rosarium* que no fou retornat a Ripoll.

El darrer inventari, el de Narcís Xifreu, demostra que en temps moderns la col·legiata va seguir adquirint i encarregant llibres. No podia ésser d'altra manera. Però també demostra que la biblioteca no era ben organitzada, car no hi havia un catàleg ben fet i raonat dels llibres, semblant, posem per cas, als catàlegs que han arribat fins avui de la biblioteca del monestir de Sant Feliu de Guíxols, esmentats més amunt. O, si hi era, Xifreu el desconeixia, que ve a ésser el mateix. El darrer secretari de la col·legiata va recollir el que li semblava de més interès en la perspectiva de l'antiquariat i del patronatge de sant Feliu. En la Girona del seu temps eren públiques la biblioteca episcopal del Seminari i la dels dominicans. Als llibres de Sant Feliu només els restava l'interès residual de llur antigor.

És a dir, es tractava d'una biblioteca morta o a punt de morir.

El que no han acabat aclarir aquestes notes i un dia s'haurà de dilucidar és quines havien estat les seves etapes vives, si mai es poden conèixer.

628. N'hi ha prou de llegir el treball d'un dels últims eclesiàstics que no la va ignorar ni menystenir, ben al contrari: T. NOGUER, *La biblioteca de la colegiata de San Félix de Gerona*, dins «Revista de Gerona», 35 (1966), 42-46. Ja ES XLIII, XVII, havia advertit: «Hay varios códices muy buenos, pero en extremo estropeados y descuidados».